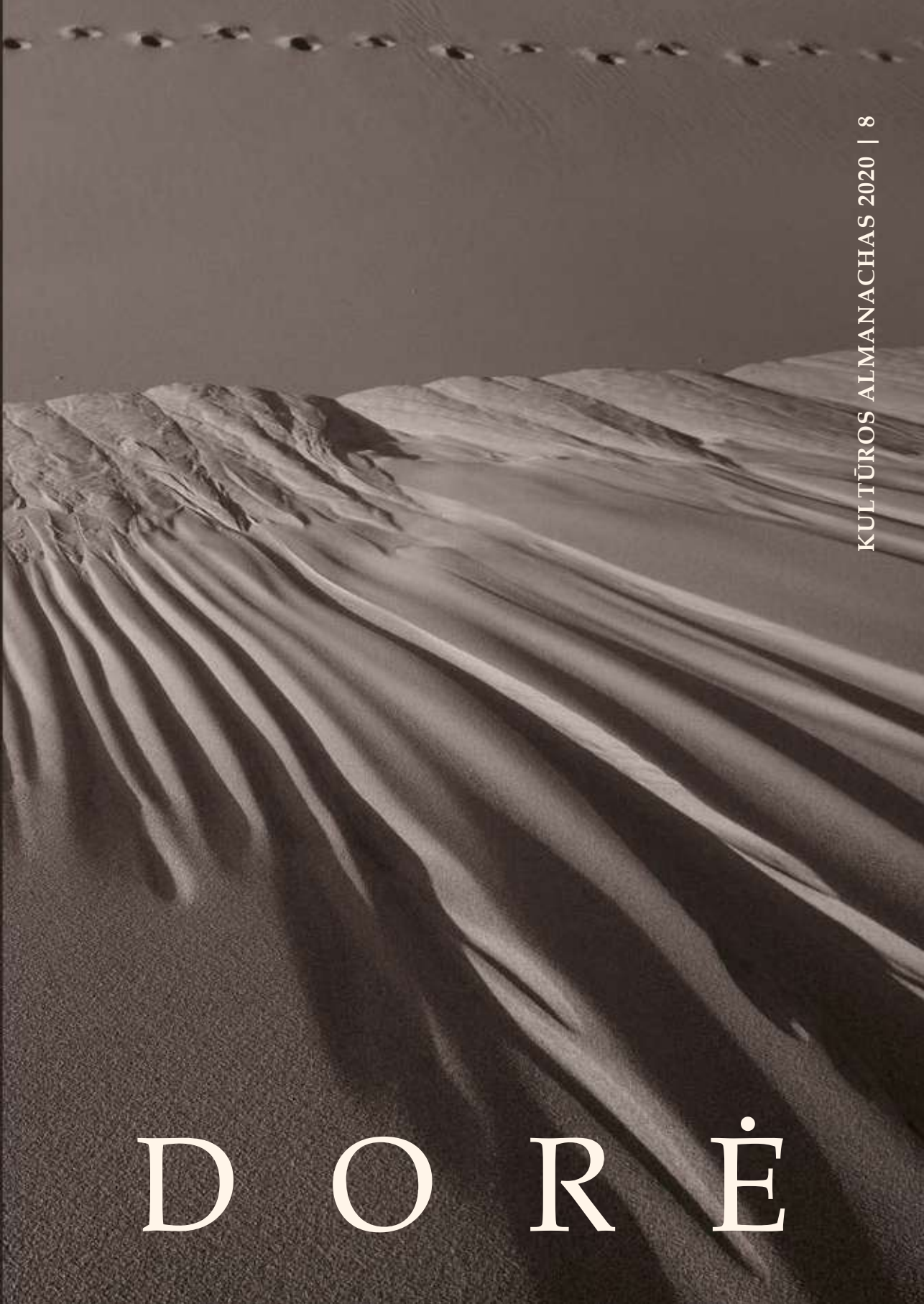

D O R Ė

Kultūros almanachas

D O R Ė

Spaustuvė DRUKA
Klaipėda
2020

Išleista Neringos savivaldybės lėšomis

Skiriama Kuršių nerijos įtraukimo į
UNESCO pasaulio paveldo sąrašą 20-mečiui

TURINYS

PRATARMĖ	4
MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI	
Jūratė Mičiulienė. Akmens amžiaus Ponia	
Apie archeologę habil. dr. Rimutę Rimantiene	9
KRAŠTOVAIZDIS	
Lina Dikšaitė. Kuršių nerijos kraštovaizdis: kas ir kada jį kūrė?	24
Edita Anglickaitė-Beržinskienė. Vėtrungė – Lietuvos kultūros paveldo vertybė	33
NAUJOS KNYGOS	
Architektūros stilių Neringoje pavyko sukurti, o ar jis neringiškas – klausimas?	
Pokalbis su prof. dr. Marija Drėmaite	44
Kartografo kantrybės vertė – patikimas žemėlapis	
Su Remigijumi Sereika kalbasi Edita Norkevičiūtė	50
Dainius Junevičius. Roberto Minzloffo nuotraukų sugrįžimas	58
NERINGOS PRIEŠGAISRINEI SAUGAI – 60	
Asta Jankauskienė. Be drąsos, reikia idealizmo	66
LIETUVIŲ DAILININKAI KURŠIŲ NERIJOJE	
Irmantė Šarakauskienė. Dailė kaip istorijos liudininkė	78
FOTOGRAFIJA	
Danguolė Ruškienė. Vėjo išrašyti smėlio pasakojimai	
Apie fotomenininką Kazimierą Mizgirį	90
ESĖ EILĖRAŠČIAI	
Laurynas Katkus. Esė. Mano jūrų ligos laiko juosta („S-mėlio“ priedas)	100
Edita Norkevičiūtė. Esė. Einant pamariu	104
Edmundas Atkočiūnas. Eilėraščiai	106
KULTŪROS METAI	
Paminklai – gamtos rezervate. Trys klausimai skulptorei Aušrai Jasiukevičiūtei	112
Mecenatė Ulla Rebentisch: „Buvo svarbu išsaugoti“	115
Gyvenimas kopų papėdėje. Maketas-ekspozicija	118
Knyga, kurią būtina liesti. „Neringa ir Naglis“	120
Bibliotekėlė – ant ratų	122
2020 metų Neringos kultūros įvykių apžvalga	124
TIKROS ISTORIJS	137
MŪSŲ AUTORIAI	141

PRATARMĖ

„Jeigu ne Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba (VSTT), Kuršių neriją būtume užbetonavę“, – teigė Neringos meras Darius Jasaitis tarptautinėje konferencijoje, skirtoje Kuršių nerijos įtraukimo į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą 20-mečiui, ir neabejodamas dar kartą patikino: – tai būtų tikrai įvykę! Pasak mero, turime nusilenkti Seimui, neleidusiam privatizuoti ir išparduoti Kuršių nerijos žemės, ir geležinei Rūtos Baškytės [anuometinės VSTT direktorės – *sud. past.*] valiai, jos sugebėjimui sutelkti reikalingus žmones ir įstatymais užkardyti statybų plėtrą. Ir nors, anot mero, daugybė teisminių ginčų dar nėra pasibaigę, galime džiaugtis, kad Kuršių neriją išsaugojome tokią, kokia ji yra šiandien.

Kaip didžiulę grėsmę šiandieninei Kuršių nerijai D. Jasaitis įvardijo turizmo plėtrą. Vienadienių turistų, atvykstančių nuosavais automobiliais, antplūdžio Neringoje suvaldyti nepavyksta. Meras pripažino: UNESCO reikalaujamo ir privalomo Kuršių nerijos valdymo plano neturime!

„Kuo vertingesnė teritorija, tuo daugiau joje iššūkių ir problemų, – apie Kuršių neriją minėtoje konferencijoje kalbėjo Rūta Baškytė. – Jei deklaruojame, kad turime labai vertingą teritoriją, tai patys ir atsakingi už tos teritorijos vertybių išsaugojimą. Statuso neužtenka – reikia adekvataus požiūrio.“

2020 metus Seimui paskelbus Pasaulio paveldo metais Lietuvoje, minime Kuršių nerijos įtraukimo į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą 20-metį. Šiai sukakčiai dedikuojama ir aštuntoji „Dorė“, kaip ir ankstesnės kitos žadinanti kultūrinę atmintį ir kalbanti apie vertybes bei paskatas – pirmiausia suvokti, o paskui pasijusti atsakingam už jų išsaugojimą.

Sudarytoja ir redaktorė
Raimonda Ravaitytė-Meyer

Kazimieras Mizgiris. Kopus, 2015–2020

MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI

MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI

Eduardas JONUŠAS – dailininkas, Kuršių nerijos paveldo puoselėtojas. 2009 m.

Nijolė STRAKAUSKAITĖ – Klaipėdos universiteto docentė, humanitarinių mokslų daktarė, Kuršių nerijos ir Prūsijos (Mažosios) Lietuvos istorijos tyrinėtoja. 2010 m.

Vitalija JONUŠIENĖ – kultūros veikėja, ilgametė Thomo Manno memorialinio muziejaus ir kultūros centro direktorė. 2011 m.

Arvydas JUOZAITIS – humanitarinių mokslų daktaras, politikos ir visuomenės veikėjas, filosofas, rašytojas, publicistas. 2012 m.

Liucija CITAVIČIŪTĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos raštijos tyrėja, vertėja, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkė. 2013 m.

Arūnas SAKALAUSKAS – Vilniaus dailės akademijos profesorius, skulptorius, M. L. Rėzos paminklų Juodkrantėje ir Kaliningrade autorius. 2014 m.

Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro AGILA folkloro ansamblis GIEDRUŽĖ (vadovė – Audronė Buržinskienė), Pamaro krašto etninės kultūros puoselėtojas. 2015 m.

Romanas BORISOVAS – dailininkas, akvarelėse įamžinęs nykstantį Rytų Prūsijos paveldą. 2016 m.

Ingė LUKŠAITĖ – docentė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, Reformacijos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Prūsijos Kunigaikštystės, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos kultūros istorijos tyrinėtoja. 2017 m.

Albertas DANILEVIČIUS – skulptorius, aplinkos, žemės meno kūrėjas, pedagogas. 2018 m.

Ruth LEISEROWITZ – Vokietijos istorikė, profesorė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, XIX–XX a. Vidurio Rytų Europos, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos, žydų istorijos tyrėja, vertėja. 2019 m.

Rimutė RIMANTIENĖ – archeologė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, akmens amžiaus tyrinėtoja ir šio laikotarpio tyrinėjimų mokyklos įkūrėja Lietuvoje. 2020 m.

2008 metais Neringos savivaldybės taryba įsteigė Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premiją. Ji įteikiama kiekvienų metų sausio 9 d. per M. L. Rėzos gimtadienį už Kuršių nerijai ir Prūsijos Lietuvai reikšmingą, aktyvią ir kūrybingą veiklą.

Vasaros akmens amžiaus keramikos studijoje Neringos istorijos muziejuje – su rekonstruotu puodeliu. Nida, 2000 m.

BALTIJOS AKMENS AMŽIAUS PONIA

Jūratė Mičiulienė

Archeologė habilituota daktarė Rimutė Rimantienė (g. 1920), didžiausius savo atradimus padariusi Šventojoje, kur tyrinėjo apie 40 metų, ir Nidoje, kur 1973–1978 m. aptiko akmens amžiaus gyvenvietę, remdamasi įvairiais radiniais, pateikė daug mokslui svarbių atsakymų, pvz.: „pirmieji gyventojai įsikūrė ne smėlio dykumoje, o klestinčiame krašte“ <...>, „akmens amžiuje tai buvo aukštos kultūros žmonės“¹ ir kt. Jos darbai – reikšminga medžiaga visos Šiaurės Europos pirminio apgyvendinimo tyrimuose.

Lietuvos nacionalinis muziejus, teikdamas R. Rimantienės kandidatūrą Martyno Liudviko Rėzos premijai, pažymėjo, kad mokslininkę drąsiai galima vadinti iki šiol svarbiausia akmens amžiaus tyrinėtoja Lietuvoje ir šio laikotarpio tyrinėjimų mokyklos kūrėja. Nemažai archeologės aptiktų radinių sudaro Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspozicijos „Lietuvos proistorė“ pagrindą. Savo darbais R. Rimantienė padėjo pamatus akmens amžiaus tyrimams ir archeologijos mokslui, išugdė net keturias akmens amžiaus tyrinėtojų kartas.

„R. Rimantienės atlikti Nidos senovės gyvenvietės moksliniai tyrimai yra aktualūs ne tik archeologams, geologams, etnologams, bet ir visiems, besidomintiems seniausią mūsų krašto, ypač baltų kilmės, istorija. Jos mokslinis įdirbis padeda spręsti bendraeuropines archeologijos mokslo problemas, susijusias su Baltijos regiono apgyvendinimo pradžia, senųjų europietiško kultūrų gyvenimo būdo, meno, ritualų reikšme, taip pat indoeuropietiško kultūrų migracija ir baltų kultūros susiformavimu“, – sakė Lietuvos nacionalinio muziejaus archeologė Dalia Ostrauskienė. Šių dienų archeologų sugrįžimas į jos tyrimų lauką tik patvirtina R. Rimantienės darbų svarbą ir reikšmingumą.

Iš R. Rimantienės Nidoje ir Šventojoje rastų akmens amžiaus radinių, išgarsinusių Lietuvą Europoje ir pasaulyje, galima paminėti apeiginę lazda su išpjaustyta briedžio galva, bylojančią apie to meto žmonių tikėjimą žvėrių dievu; taip pat medinę skulptūrą žmogaus veidu, liudijančią tuometinėse bendruomenėse veikiausiai vyravusį protėvių kultą; puodą su žmogaus atvaizdu, suartais laukais ir iš dangaus krentančiu lietumi. Šie dirbiniai šiandien laikomi pirmaisiais siužetinės dailės pavyzdžiais Lietuvoje.

Latvijos archeologai, praėjusį rudenį sveikindami R. Rimantienę 100 metų jubiliejaus proga, į ją kreipėsi – Baltijos akmens amžiaus Ponia, tuo pabrėždami jos atradimų svarbą ne tik Lietuvai.

Pasak muziejininkės D. Ostrauskienės, Nidos gyvenvietė – vienas žymiausių ir didžiausių Lietuvos vėlyvojo akmens amžiaus (neolito) archeologijos paminklų Lietuvoje ir visame pietrytiniame Baltijos krante. Nidos tyrimų pagrindu R. Rimantienė 1989 m. parengė itin reikšmingą monografiją – „Nida: senųjų baltų gyvenvietė“. Šios knygos pagrindu 2016 m., būdama 96 metų, išleido papildytą monografiją anglų kalba „Nida: A Bay Coast Culture Settlement on the Curonian Lagoon“ („Nida: Pamarių kultūros gyvenvietė prie Kuršių marių“). Didžiausia šių monografių vertybė – statistinis etaloninio Pamarių kultūros

1 R. Rimantienė. *Kuršių nerija archeologo žvilgsniu*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 8.

paminklo – keramikos puodų formų ir visos ornamentinės sistemos – apdorojimas, ateityje galėsiantis tapti ir kitų šios kultūros paminklų medžiagos analizės pagrindu.

1999 m. R. Rimantienė parengė ir lietuvių bei vokiečių kalbomis išleido knygą „Kuršių nerija archeologo žvilgsniu“ („Die Kurische Nehrung aus dem Blickwinkel des Archäologen“). Šioje publikacijoje ji supažindina skaitytojus su visa reikšminga medžiaga, kurią iki 1999 m. archeologai surinko Kuršių nerijoje.

„Aš visuomet stengiausi iš karto paskelbti tai, ką iškasu. Kad ir mažą straipsnelį, bet tegul žmonės žino <...>. Mano troškimas buvo akmens amžius. Tai pats sunkiausias laikotarpis. Nebuvo kas dirba prie šio amžiaus <...>. Likimas man pametė labai įdomių paminklų – Šventąją, o paskui Nidą <...>. Dažnai žmonės įsivaizduoja, kad akmens amžius – tai akmeniniai kirvukai. Niekio panašaus. Tai, galima sakyti, yra medžio amžius. Akmens amžiaus žmonės turėjo ir akmeninių kirvukų, bet man pasisekė rasti ir medžio dirbinių. Aš visada sakydavau, kad noriu surasti dievą, laivą ir žmogų. Ir viską radau. Ir dar daugiau. Ką sugebėjau, tą padariau“, – Lietuvos nacionaliniame muziejuje praėjusį rudenį, atidarant jos įstabiausių akmens amžiaus radinių parodą „Ar galima šnekėtis man su jais?“, sakė 100 metų sulaukusi archeologė.

Titnagus rinko su tėvu

Tie reikšmingi darbai, kurių R. Rimantienė ėmėsi, buvo, galima sakyti, dėsningi ir likimo suplanuoti. Kalbininko Jono Jablonskio (1860–1930) anūkė, teisininko, teisės istoriko Konstantino Jablonskio (1892–1960) ir matematikės Zofijos Landsbergytės-Jablonskienės (1886–1974) duktė nuo mažens matė savo tėvo susidomėjimą archeologija. Apie tai per Rimantienės 100-mečio parodą pasakojo ir Vytautas Landsbergis, garsiosios archeologės pusbrolis: „Kai dėdės Konstantino Jablonskio šeima viešėdavo pas mus Kačerginėje, mūsų vasarnamyje, dėdė Konstantinas ilgai vaikščiodavo panemuniais ir rinkdavo titnaginius kirvukus – akmens amžiaus įrankius. Bėgdavome ir mes, vaikai, jam padėti.“

Prie to, kad tarpukario laikų gimnazistė Rimutė (1938 m. ji baigė Kauno „Aušros“ gimnaziją) susidomėjo archeologija, 1938–1946 m. studijavo Kauno Vytauto Didžiojo, paskui Vilniaus universitete apgynė diplominį darbą „Stambieji titnaginiai dirbiniai ir kampininės kultūros klausimas Lietuvoje“, nemažai prisidėjo ir jos tėvas. Nors jis buvo baigęs teisę, 1919–1936 m. buvo Valstybinės archeologijos komisijos narys, o 1930–1935 m. – ir jos pirmininkas, 1929 m. su grupe istorikų Kaune įsteigė Lietuvos istorijos draugiją, o 1941 m., įsteigus Istorijos institutą, tapo jo pirmuoju direktoriumi, vadovavusiu institutui visus karo metus.

V. Landsbergis pažymėjo ir R. Rimantienės gebėjimą gražiai piešti (dažnai archeologinių kasinėjimų metu ji pati piešdavo radinius). „Kai Rimutė ir jos geriausia draugė, mano sesuo Aliūtė, baigė gimnaziją, dar prieš karą mano tėvas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis abi pusseseres nusivežė į Italiją – į savo gražiąją studijų šalį. Mergaitės rašė ir siuntė į tuo metu Kauneėjusį laikraštį „XX amžius“ reportažus iš Italijos, Rimutė juos iliustravo savo piešiniais, – pasakojo V. Landsbergis. – Ji gražiai piešė nuo vaikystės.“

Pasak V. Landsbergio, jo pusseserė R. Rimantienė buvo tipiška tarpukario laikų idealistinio jaunimo atstovė, pasirengusi dirbti savo šaliai naudingą darbą. Jai daug kur pavyzdys buvo šeima. Jos dėdė (tėvo brolis), jauniausias kalbininko J. Jablonskio sūnus, vertėjas

Jonas Jablonskis ir Konstancija Jablonskienė su anūkais. Iš kairės: Julija Petkevičiūtė, Jonė Petkevičiūtė, Justinas Petkevičius, Alena Landsbergytė, Rimutė Jablonskytė, Jūratė Jablonskytė. Palanga, 1927 m.

Konstantinas Jablonskis su dukromis Rimute (dešinėje) ir Jūrate. Kačerginė, 1944 m.

Rimutė Rimantienė su pusbroliu Vytautu Landsbergiu (dešinėje) ir dėde Vytautu Landsbergiu-Žemkalniu. 1983 m.

Jonas Jablonskis tarpukariu dirbo diplomatu Švedijoje, paskui Berlyne. R. Rimantienė irgi išmoko švedų, norvegų kalbas, vėliau, jau dirbdama archeologe, versdavo iš šių kalbų (yra išvertusi Henriko Ibseno, Selmos Lagerlöf (Selma Lagerlöf) kūrinių).

„Penkių kalvelių“ paieškos

Nida R. Rimantienėi rūpėjo seniai. Ji žinojo, kad ten slypi mokslui svarbūs lobiai. „Atlikti čia tyrimus mintis kilo ne staiga ir ne dėl gražios gamtos vietelės. Jaučiau, kad ten rasiu trūkstantį grandį akmens amžiaus istorijos grandinėje. Mintis apie Nidą man kilo tiesiog iš pasipiktinimo. Tėtės bibliotekoje buvo visi Prūsijos leidiniai apie akmens amžiaus ir, beje, kitų laikotarpių tyrinėjimus. Visus juos buvau gerai perskaičiusi. Kuršių nerijos radiniai pakliuvo į mokslininkų akiratį dar XIX a. Vokiečių archeologas O. Tišleris (Otto Tischler, 1843–1891 – *aut. past.*) savo metu rašė, kad Kuršių nerijoje rasta daugiausia akmens amžiaus radinių iš visos Vokietijos. Senieji ten rastų radinių piešiniai keliavo iš leidinio į leidinį, kai būdavo kalbama apie Lietuvos akmens amžių <...> Negalėjo juk viską smėlis išpustyti ir sunaikinti. Beje, senuosiuose aprašymuose buvo kai kur užsiminta apie kultūrinį sluoksnį. Taigi, galima sakyti, iš apmaudo ėmiau ieškoti tų pėdsakų.“²

XIX a. vokiečių archeologų Kuršių nerijoje aptikti radiniai buvo nukeliaję į Karaliaučiaus muziejų, deja, per Antrąjį pasaulinį karą daug kas dingo. Tik labai maža dalis tų radinių atsidūrė Berlyno, Getingeno muziejuose. Susiruošus kasinėti Nidoje, R. Rimantienėi nebuvo lengva atsekti senąsias kasinėtas vietas, nes išlikę planeliai buvo netikslūs.

Kaip prisimena R. Rimantienė, jai pasirodė perspektyvi vieta prie Nidos, tuoj už didžiosios Parnidžio kopos. Toji vieta net vokiečių kartografo buvo užfiksuota planelyje, nors naudotas labai keistas mastelis. Vieta pavadinta „keturiomis kalvelėmis“, vėliau – „penkiomis kalvelėmis“.

Į Nidą 1973 m. rudenį R. Rimantienė pirmiausia atvyko pasižvalgyti kelioms dienoms. „Vieta buvo apytikriai aiški, bet nesusieta su didžiaisiais keliais. Pietiniame to plotelio pakraštyje buvo kelias iš kopų į plentą, matyt, kadaise važiuojamas, bet dabar tik pėsčiųjų sumintas. Jo pietinėje pusėje augo sodintas pušynas, o šiaurinėje styrojo keli medeliai. Visi išsibarstė po visą plotą ir kiekvienas bandė kasti mažas bandomąsias perkasėles tiesiog spėtinai. Iš karto nieko nepavyko. Bet štai Valė (Kėvalaitytė – *aut. past.*) sumanė – ji pabandysianti kasti tiesiog kelio vietoje, kur, atrodė, jau viskas sunaikinta. Ir štai jai nusišypsojo laimė – tiesiog vidury kelio vos 20 cm gylyje iš karto aptiko net 2 kirvukus ir didelę, į kelias dalis sulūžusią šukę <...>. Ir štai visai netikėtai prie pat to kelio aš pastebėjau vos pakilusį kauburėlį. Gal čia ir yra tas kupstas, kurį Emilis Holakas (vokiečių archeologas Emil Hollack, 1860–1924 – *aut. past.*) pažymėjęs kaip „kalvelę A“? Jame Holakas buvo padaręs 1 m pločio perkasą iš šiaurės į pietus. Nuvaliau pakraštį – tikrai, matyti buvusios užpiltos perkasoje vieta, joje tik smulkios šukelių nuolaužos, tokios, kurios išmetamos ir užkasamos perkasoje. Taip, tai „kalvelė A“. Pasidarė aišku, kad pagal ją bus galima orientuotis E. Holako straipsnyje buvusiam planelyje <...>. Išsiaiškinome, ką reikėjo, galėjau drąsiai planuoti kitų metų darbą.“³

2 R. Rimantienė. *Aš iš dvidešimtojo amžiaus: pluoštas archeologės prisiminimų*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 351.

3 Ten pat, p. 353–355.

Archeologinė stovykla Nidoje truko penkias vasaras – nuo 1974 m. iki 1978 m. Šių tyrinėjimų pagrindu 1989 m. parengta itin reikšminga R. Rimantienės monografija „Nida: senųjų baltų gyvenvietė“

„Tuščių kvadratų nebuvo“

Apie savo pirmtakus – Nidoje apsilankiusius Karaliaučiaus mokslinių draugijų narius – R. Rimantienė yra sakiusi: „Visų XIX a. tyrinėtojų garbei reikia pasakyti, kad tai buvo labai tvarkingi ir sąžiningi darbuotojai. Jie negrobė radinių tikėdamiesi, kad ši gyvenvietė dar laukia savo tyrinėtojų, nekasė ten, kur galėjo tikėtis daugiau radinių, surinko paviršiuje išsibarsčiusius ir pabandė kasinėti tik pakraštėlius.“⁴

R. Rimantienės stovykloje pusė kasėjų buvo Kauno vaikų ekskursinės-turistinės bazės Archeologijos būrelio nariai (devintokai–dvyliktokai), vadovaujami Valės Kėvalaitytės, kita pusė – suaugę kraštotyrininkai. Nidos ekspedicijose dalyvavo archeologai Algis Girininkas, Adomas Butrimas, vėliau tapę R. Rimantienės aspirantais. Archeologinių kasinėjimų stovykloje nuolat dirbo 20–25 žmonės, pamainos keitėsi kas dvi savaites.

Kadangi tyrinėjimų vieta – akmens amžiaus gyvenvietė – buvo vakarinėje Didžiojo kopagūbrio pusėje, apsistojimo vietos archeologai ieškojo kur nors netoliese, nusileidus nuo Parnidžio kopos ir einant tiesiai link jūros. Savo atsiminimuose mokslininkė rašė: „Ėjom ieškoti vietos kitoje plento pusėje, arčiau jūros. O ten kaip tyčia suradom pastovią geologų stovyklavietę – su tikrais nameliais, elektros pastote ir vandens gręžiniu, be to, ji priklausė tai pačiai Mokslų akademijai, taigi – susitarsim. Netoli jų tarsi mūsų laukiančią pamatėme tuščią aikštelę – puikią įsikūrimo vietą, 10 minučių kelio iki mūsų perkasų. Čia jau draudžiamoji zona, žmonėms neleidžiama eiti prie jūros, bet geologai turi leidimą, tai, nutariau, galios ir mums. Nuo aukštos pajūrio kopos jie ir laiptus į jūrą buvo nusitiesę. Ar galima buvo rasti geresnę vietą tyrinėjimams?! <...> Prieš išvažiuodama pateikiau Instituto ūkio skyriui reikiamos įrangos sąrašą. Svarbiausia buvo elektriniai šildytuvai – vidury miško, ten nebus kokios šeimininkės, kurios virtuvėje galėsime išsidžiovinti, o juk liepos pradžia – tie nelemtieji 7 broliai miegantys! Bet štai reikia važiuoti, o šildytuvų nėra. Ūkio vadovas dar išsityčiojo – į kurortą važiuojate, o dar šildytuvų reikia! Turėjome tik seną vagonėlį su kietais gultais ir išgulėtais čiužiniais. Pačioje Nidoje, Muziejuje, dar gavome klėtį daiktams susidėti.

Atvažiuovome su didele grupe žmonių, ir kad ėmė lyti! O šukių daug, ir kokių gerų, plaunam jas, o džiovinti nėra kur. Neštuvais nešam į Muziejų. Grynas vargas. Guldom dėžutes po vagonėliu. Gyvenam ir vagonėly, ir palapinėse, ir Muziejaus klėtelėje.

Ir staiga koks džiaugsmas – atvažiuoja A. Tautavičius, atveža šildytuvus ir keletą naujų storų čiužinių. <...> Vėliau gavome ir dar vieną, naują, vagonėlį su minkštais gultais ir mažu atskiru kambarėliu. Išleisdamas į ekspediciją 1975 m. Tautavičius pasakė: „Mažąjį kambarėlį iš karto užsiimk pati.“ Aš taip ir padariau – ir jis liko per visą vagonėlio gyvavimo laiką mano darbo kambariu.“⁵ Tokia buvo didžiųjų atradimų kasdienybė.

Kasinėti Nidoje buvo nelengva, nes sovietmečiu tai buvo griežtai saugoma pasienio zona, ten vykti reikėjo specialių leidimų. „Nidoje turėjome skaitytis ir su pasieniečiais. Prieš kiekvienus metus reikėdavo gauti leidimus čia dirbti ir gyventi. Kiekvienais metais jie vis sugalvodavo ką nors nauja – tai iš Vilniaus, tai iš Klaipėdos, tai iš Rygos atvežti raštą. Įgisdavo tie reikalavimai“, – pasakojo R. Rimantienė.

4 R. Rimantienė. *Kuršių nerija archeologo žvilgsniu...*, p. 60.

5 R. Rimantienė. *Aš iš dvidešimtojo amžiaus...*, p. 355–357.

Gintariniai dirbiniai ir jų fragmentai,
rasti Nidos senovės gyvenvietėje.
Lietuvos nacionalinis muziejus

Rekonstruotas senosios Nidos gyvenvietės
plačiaangis puodas ir dubuo.
Lietuvos nacionalinis muziejus

Pirmasis puodas, atrastas Nidoje,
bandomojoje perkasoje, 1974 m.
Lietuvos istorijos institutas

Luotelio pavidalo dubenėlis, manoma,
naudotas kaip spingsulė.
Lietuvos nacionalinis muziejus

„Adomėlio puodas“

„Šukės buvo tvirtos kaip plytos, tad buvo galima tiesiog vandeniu ir šepetuku jas šveisti. Žmonės mūsų gyvenamosios vietos nelankydavo, tai niekas nekliudydavo ant brezento plačiai jas išsiskleisti, – prisimindama Nidos stovyklą, rašė R. Rimantienė. – Per dieną iškasdavom beveik tūkstantį šukių, tai darbo buvo nemažai. Kai lydavo, visi šifruodavome šukes. Vienu žodžiu, medžiagą stengėmės taip sutvarkyti, kad galėtume tiesiai perduoti Istorijos-etnografijos muziejui.“⁶

Kaip spėjo R. Rimantienė, puodams tinkamo lipdyti molio Nidos akmens amžiaus gyvenvietės gyventojai skobtiniais luotais atsigabendavo iš Rasytės (dab. Rybačis) marių pakrantės.

Įsimintinas archeologui buvo vieno puodo suradimas. Būtent to, kurio piešinys dabar laikomas vienu pirmųjų siužetinės dailės pavyzdžių: „Perkasos pakraštyje, kur aplink nebuvo radinių, pamatėm sveiką išlikusį puodo gabalą, ant kurio, man pasirodė, buvo įdomus piešinys. <...> Pagal įspaudus išsirangiusi šaknis – gal čia viso labo tik šaknis? Apsivalom, o čia žmogelis, šalia jo – kabančios juostelės, kitoje puodo pusėje užbrūkšniuoti trikampiai – ariamų laukų vaizdas ir lietus, o viršuje dangus. Ir aišku – tai vyrukas. Sušaukėm visus, ir kažkuris pasakė – tai Adomėlis! Taip ir prikibo vardas „Adomėlio puodas“. Kad ir kaip iešojom, bet antros puodo pusės nepavyko rasti.“⁷

„Adomėlio puodo“ piešinį R. Rimantienė išaiškino kiekvienam suprantama kalba: „Be abejo, tai apeiginis puodas <...>. Aplink briauną įspaustos 4 virvelių eilutės, nuo jų nukarusios 6 statmenos juostelės. Šalimais stovi žmogaus figūrėlė išskėstomis rankomis <...>. Antra mažytė šukelė, taip pat su žmogeliu iškeltomis rankomis šalia užbrūkšniuotų trikampių liekanų <...>. Šiuos piešinius galima iššifruoti iš viso konteksto. Greičiausiai horizontalios eilutės po briauna turėjo reikšti dangų. Iš jo statmenai krenta lietus. Antras puošybos motyvas – tai užbrūkšniuoti trikampiai. Žinoma, kad trikampis smaigaliu žemyn nuo labai senų laikų buvo laikomas moters ženklu (kaip skritulys – vyro). Žemdirbiams įvardijus žemę kaip motiną, jai ir teko tasai trikampis ženklas. Užbrūkšniuotas trikampis – tai jau apdirbtų laukų ženklas. O kas tos figūrėlės? Jų iškeltos rankos galėtų reikšti dėkingumą bei garbinimą – jeigu būtų pavaizduoti žmonės. Bet tai taip pat ir laiminga poza – jei tai dvasios ar dievai. Pačios figūrėlės, galima sakyti, plikos ir nieko nesakančios. Tačiau svarbus požymis, kad viena jų su dviem, o antroji su keturiais pirštais. Akmens amžiaus žmogus tuo norėjo pabrėžti, kad tai ne žmonės – ne tas pirštų skaičius. Be abejo, čia vaizduojamos dvasios, tarpininkės tarp dangaus ir žemės.“⁸

„Tokios stovyklos nebuvo ir nebebus!“

R. Rimantienė radinius aprašinėjo mokėdama sudominti, kaip aistringa detektyvė atskleisdama tūkstantmečio paslaptis: „Nidos gyventojai gaminosi labai įvairių indų. Matyt, šie žmonės turėjo įvairių poreikių, brangino gerą darbą ir grožį. Kiekvienos rūšies indams susiminkydavo vis kitokio molio masę: ploniems geriamiesiems puodeliams ar

6 R. Rimantienė. *Aš iš dvidešimtojo amžiaus...*, p. 358.

7 Ten pat, p. 359.

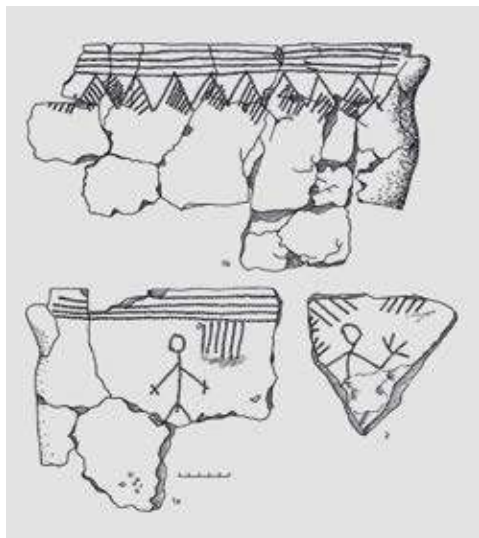
8 R. Rimantienė. *Kuršių nerija archeologo žvilgsniu...*, p. 88–91.

Rimutė Rimantienė su Adomu Butrimu
Thomo Manno festivalyje pristatant
knygą „Kuršių nerija archeologo žvilgsniu“.
Nida, 1999 m.

Rekonstruotas Pamarių kultūros puodas
su žmogaus figūrele.
Lietuvos nacionalinis muziejus

R. Rimantienės Nidos puodų šukių piešinyje –
pirmasis siužetinės dailės pavyzdys.
Lietuvos nacionalinis muziejus

lėkštutėms molį liesindavo smėliu, o ūkiniams puodams – grūstu granitu. Iš įvairios molio masės lipdė ir luotelio pavidalo dubenėlius.⁹ Jie, kaip spėja archeologė, dažnai būdavo spingsulės: į luotelius prikimšdavo sausų kiminų ir pripildavo ruonių taukų. Kiminai suger-davo taukus ir atstodavo dagtį.

„Ornamentika – tai ištisa simbolių sistema, kurios paslaptis tik retkarčiais leista mums atskleisti. Žinoma, mes apčiuopiame vos menkus pėdsakus, bet ir tai mus dvasiškai priar-tina prie senųjų Nidos gyventojų. Viena iš abstrakčių pasaulėvaizdžio išraiškos priemonių yra skaičius. Pagal ornamentų išsidėstymą galima spręsti, kad tuo metu buvo žinomos dvi skaičiavimo sistemos – ketvirtainė ir trejetainė. Senesnė ir, galima sakyti, buitiškesnė buvo ketvirtainė. Keturios pasaulio šalys – tai pagrindiniai žmogaus orientyrai Žemėje. Jos susie-tos ir su apsauga. Paženklus puodą iš keturių pusių, visi jame įdėti daiktai bus apsaugoti iš visų pusių.“¹⁰

Prisimindama šių kasinėjimų pabaigą, R. Rimantienė sakė: „Jaučiau, kad padarėme viską, ką galėjome. Reikia pasakyti, kad tuščių kvadratų nebuvo. Vėliau pusę metų sėdė-jau Muziejuje, kol susisteminau ir nusipiešiau visas iliustracijas būsimai knygai. <...> Gaila buvo palikti Nidą. Sakėm: tokios stovyklos nebuvo ir nebebus!“¹¹

Saugumiečių dėmesys

Kaip prisimena archeologas prof. dr. Adomas Butrimas, archeologai Vilniaus universi-tete pradėti rengti 1975-aisiais, o pirmajai jų laidai R. Rimantienė dėstė Lietuvos akmens amžiaus kursą. Tada jis, dar būdamas studentas, buvo dėstytojos pakviestas vykti į kasinė-jimus Nidoje. „Tai labai skyrėsi nuo to, ką buvau matęs iki šiol. Kasinėjimai Nidoje pasižy-mėjo didžiule apimtimi, žmonių, radinių skaičiumi. Keramikos buvo tiek daug, kad grįžtant iš perkastos, radinius tekdavo nešti neštuvais, dažnai jų buvo ne vieni, – pasakojo A. Butri-mas. – Dar vokiečiai, XIX amžiuje trumpai, kelių dienų išvykose, tyrinėję ir rašę monografi-jas apie Kuršių nerijos akmens amžiaus gyvenvietes, buvo jas įvardiję pačiomis seniausio-mis baltiškos kultūros pradininkėmis. Tokios grupės paminklų dar yra ir Gdansko įlankoje nuo Vyslos iki Nidos. Nida išsiskiria kaip didžiausias ir gryniausias šios kultūros paminklas. Dar įdomus faktas, kad ten, kur vyko šie kasinėjimai, kur ant puodo šukės buvo surastas pirmasis Lietuvoje dailės siužetas, paskui įsikūrė Nidos meno kolonija (Vilniaus dailės aka-demijos padalinys).“

Toliau pašnekovas tęsė: „Kompanija toje stovykloje buvo labai įvairi, be istorikų, arche-ologų, buvo ir kitų specialybių studentų. Dalyvavo bent penki Kovo 11-osios akto signa-tarai: Aloyzas Sakalas, Vidmantas Povilionis, Mečys Laurinkus, Algirdas Patackas, Česlovas Kudaba. Be to, tuo metu V. Povilionis buvo ką tik iš kalėjimo paleistas politinis kalinys. Čia kasinėjo ir žinomas disidentas A. Patackas, taip pat iš Sibiro grįžusieji, kuriuos tuometinė valdžia irgi akyliau stebėjo. Vakarais dainuodavom įvairias dainas, R. Rimantienė skaityda-vo paskaitas, diskutuodavome.“ Pasak Butrimo, visai nekeista, kad į R. Rimantienės kasi-

9 R. Rimantienė. *Kuršių nerija archeologo žvilgsniu...*, p. 81.

10 Ten pat, p. 87–88.

11 R. Rimantienė. *Aš iš dvidešimtojo amžiaus...*, p. 365.

nėjimus saugumiečiai atsiųsdavo agentų, kurie pranešintų, kas tose stovyklose vyksta. Arba bandydavo užverbuoti ten jau dirbančius. „Kartą universiteto bendrabutyje vienas jaunuolis, tik įstojęs į universitetą, sužinojęs, kad aš važiuoju pas R. Rimantienę į kasinėjimus, irgi pasiprašė važiuoti kartu. Nuvažiavom, R. Rimantienė priėmė. Dalis kasėjų buvo ne specialistai, o šiaip archeologija besidomintys žmonės. Savaitgaliais vykdavome į namus, aš – į Telšius, o tas jaunuolis – į Radviliškį. Sekmadienį vakare grįžau, o jo nebuvo. Sunerimome. Daiktai palapinėje, o jo vis nėra. Atvyko tik pirmadienio pavakary. Jis mums papasakojo, kad Radviliškyje, tėvų namuose, naktį įsiveržė automatais ginkluoti saugumiečiai. Neturėdami preteksto išsivesti iš namų, jam pasakė, kad Nidoje jo draugas (esą aš) nelegaliai pabėgo į Švediją. Paskui mes juokėmės, kad aš, kaip Kristus, basas per Baltijos jūrą nuėjau į kitą krantą. Įgašdintam jaunuoliui saugumiečiai liepė pranešinti žinias iš R. Rimantienės ekspedicijos, kokie čia renkasi žmonės, kokios dainos dainuojamos. Tas išsigandęs jaunuolis (jam tada tebuvo 17 metų) R. Rimantienės paklausė, ką jam dabar daryti, ir parodė lapelį su saugumiečių duotu telefono numeriu. R. Rimantienė liepė suplėšyti ir išmesti šią istoriją iš galvos. Vaikinas taip ir padarė.“ Butrimas tęsė: „Tokie laikai buvo. Kartą tuometinis Istorijos instituto direktorius Bronius Vaitkevičius, pasikvietęs R. Rimantienę, tiesiai šviesiai paklausė: „Tai kas ten pas jus tose stovyklose vyksta?“ R. Rimantienė atsakė: „Na, dirbam, kasam, dainas dainuojam.“ O direktorius atrėžė: „Geriau nedainuotumėt, o gertumėt. Mažiau problemų būtų“, – prisiminimais dalijosi A. Butrimas. – Mažesnėse kompanijose geriant kavą R. Rimantienė rasdavo progos papasakoti ir apie savo šeimą, kultūros ir mokslo pasaulio žmonių gyvenimą, veiklą, jų santykius tuometinėje sostinėje – Kaune. Tai gerokai papildė mano žinias apie nepriklausomą Lietuvą. Tai buvo ir savotiškos patriotinio auklėjimo stovyklos.“

Archeologė, savo atsiminimuose taip pat aprašiusi minėtą įvykį su saugumiečių bandymu užverbuoti jaunuolį, svarstė: „Man rodos, kad visas tas vaidinimas buvo nukreiptas prieš kurį nors iš mūsų. Gal ir prieš mane. <...> Visokie tokie pasidomėjimai mūsų Nidos ekspedicija ėmė pamažu graužti nervus. Kad ir kaip čia buvo gera kasinėti, jaučiau, kad reikia palikti šį kraštą. Dar metus pratraukiau, kol išsiaiškinom tą E. Holako „kalvelės E“ vietą ir ištyrėm visą buvusios lagūnos pakraštį ir kitas įtartinas vietas.“¹²

Archeologės aura

„Perėjusi ilgą ir įvairų gyvenimo kelią, dabar iš naujo pergalvojau, ar rinkčiausi tą pačią specialybę. Taip! Rinkčiausi archeologiją. Jau vien dėl to, kad mūsų krašto istorijoje tas laikotarpis, kurį ji apima, vis dėlto dar labai neištyrinėtas. <...> Pačiame Lietuvos archeologijos moksle matau didžiules properšas, kurias reikia užpildyti. Reikia ir kasinėjimų, tačiau ne tokių, už kuriuos atsiskaitoma iškaštais kvadratais. Reikia kasinėti žinant, ko ieškai ir kokią properšą nori moksle užpildyti. <...> Archeologija – tai kantriųjų mokslas“¹³, – sakė R. Rimantienė.

12 R. Rimantienė. *Aš iš dvidešimtojo amžiaus...*, p. 365.

13 Ten pat, p. 469.

Šimtametės R. Rimantienės rankose –
monografija apie Nidą –
Pamarių kultūros gyvenvietę – anglų kalba,
ją mokslininkė parengė būdama 96-erių

Šilčiausi prisiminimai iš Nidos kasinėjimų išliko ir tremtinių šeimoje Sibire gimusiai grafikei Viktorijai Daniliauskaitei. Į kasinėjimus Nidoje su seserimis Giedre ir Darija ji atvyko 1974 m., baigusi tuometinį Dailės institutą. Viktorija stovykloje piešdavo radinius ir braižydavo brėžinius. „Stovykloje toks visuotinis jaudulys buvo apėmęs, tvyrojo romantika ir šviesa. Šventas dalykas buvo medinės pastogės su radinių dėžutėmis. Keliaudavom naktį į kopas (smėlio piramides), kalbėdavom, O. Milašių į sąsiuvinius persirašinėdavom. R. Rimantienė turėjo savų taisyklių, ritualų. Ji daug nekalbėdavo, bet jos sukurta aura buvo stipri. Radijas stovykloje neegzistavo. Atsimenu popietes jos vagonėlyje. Laipteliai, mažytės erdvės, šviesu, kava ir laikas – tas ir lyg kažkoks kitas, atitolęs nuo šurmulio, nuo banalybių. Užtekdavo žvilgsnio ar gesto susišnekėjimui. Viskas, kas nutiko, ką išvydome Nidoje, įsirėžė į gilesnius sąmonės sluoksnius. Kažkaip iki šiol darbuose viena kita briaunele šliejuosi prie tų „akmeninių“, žemės išsaugotų, nebekintančių vaizdų ir formų.“ Grafikės V. Daniliauskaitės darbuose galima rasti nemažai baltškų motyvų, atkeliavusių iš akmens amžiaus.

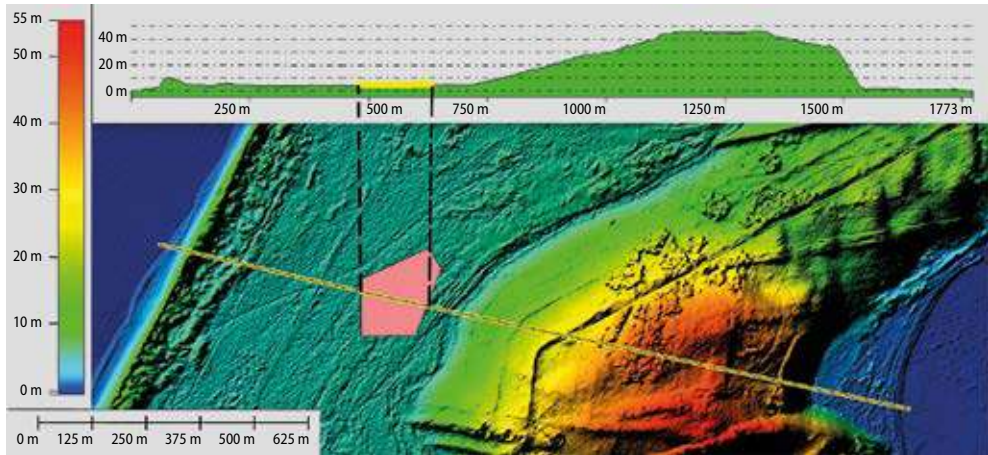
R. Rimantienės pėdomis

Naujausiomis įžvalgomis R. Rimantienės Nidos tyrimus pastaraisiais metais papildė archeologas dr. Gytis Piličiauskas ir Lietuvos istorijos instituto doktorantas Mindaugas Pilkauskas.

Žinant, kad Kuršių nerijos forma, plotis nuolat kito, suradus akmens amžiaus gyvenvietę, dabar nuo marių nutolusią apie 1 km, svarbu buvo nustatyti, kur ji buvo akmens amžiuje. R. Rimantienei jau kasinėjant kilo klausimas, iš kur tos gyvenvietės žmonės sėmėsi gėlo vandens. „Nejau nešėsi per kopas iš marių?“, – klausė ji, pirmiausia galvodama, kad gyvenvietė turėjo būti įsikūrusi ant marių kranto. Šią nuomonę pakeitė dirbdama su geologu Rimvydu Kunsku, įsiklausiusi į jo argumentus. Geologo manymu, gyvenvietė buvo nerijos viduryje, prie lagūnos, kuri siejosi su mariomis ir jūra.

Vėliau, atsiradus modernesnėms tyrimo technologijoms, suprasta, kaip kadaise prie marių buvusi gyvenvietė, nuo jūros nešant smėlį ir pilant jį vis labiau į rytus, už gyvenvietės, atsidūrė nerijos viduryje. Gamtos stichija tiesiog pakeitė akmens amžiaus gyvenvietės geografiją. Tai patvirtino ir praėjusią vasarą Nidoje detaliuosius archeologinius kasinėjimus vykdęs M. Pilkauskas.

Nidoje archeologinius tyrimus vykdęs dr. G. Piličiauskas, paklaustas, kuo jį traukė ši vieta, kur, atrodo, jau beveik viskas R. Rimantienės iškasinėta, sakė: „Nidos akmens amžius, konkrečiai – neolitas, žmonių, gyvenusių III tūkstantmetyje prieš Kristų, kultūra labai skiriasi nuo Lietuvos žemyninės dalies. Ir tai archeologus visada labai traukia. Tuo labiau kad dabar atsirado naujų galimybių, modernių tyrimo metodų, kurie gali atsakyti į daugiau klausimų.“ Bet tai – jau kito straipsnio tema.

Mindaugo Pilkausko sudaryta Nidos senovės gyvenvietės schema

Valstybės saugomas objektas

Nidos senoji gyvenvietė, vadinama Penkių kalvelių gyvenvieta, į Kultūros vertybių registrą įtraukta 2001 m. (unikalus kodas Kultūros vertybių registre – 26019).

Tai valstybės saugomas nacionalinės reikšmės kultūros paveldo objektas, kurio vertingųjų savybių pobūdis – archeologinis ir kraštovaizdžio. Objekto plotas – 26 609 kv. m. Ši dabar mišku apaugusi teritorija prasideda maždaug už paskutinio kempingo pastato, E. A. Jonušo gatve paėjus apie 10 metrų, netoli Parnidžio kopos, ir siekia Nidos meno koloniją. Nei kempingas, nei Meno kolonijos teritorija neįeina į šio kultūros paveldo objekto teritoriją.

Nors R. Rimantienės ekspedicijose per šešis tyrinėjimų sezonus buvo aptikta daugiau kaip 100 tūkst. puodų šukių, ištyrinėtas plotas sudaro daugiau kaip 4 600 kv. m, tačiau buvusios gyvenvietės teritorija, kultūrinis sluoksnis plyti gerokai plačiau. Tad lobių čia dar pakaks ir ateities archeologams.

R. Rimantienės Nidoje aptikti akmens amžiaus radiniai saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje, o Kuršių nerijos istorijos muziejuje eksponuojami 42 originalūs archeologiniai radiniai ir keturi dirbiniai, restauruoti iš rastų dalių.

KRAŠTOVAIZDIS

Naujai sutvirtintos ir apželdintos kopos ties Agilos įlanka
(stovi V. Buivydas ir V. Lukošius), 1966 m.

KURŠIŲ NERIJOS KRAŠTOVAIZDIS: KAS IR KADA JĮ KŪRĖ?

Lina Dikšaitė

Žvelgiant į Kuršių neriją dengiančius miškus ir sparčiai nykstančius baltųjų kopų plotus, vis sunkiau įsivaizduoti, kad kažkada ši žemė ir gyvenimas joje buvo tapatinamas su atšiaurumu, nuolatinio skurdo ir vargais. Keliaujančios kopos ištisoms nerijos gyventojų kartoms kėlė siaubą, o ne pasigėrėjimą. Pavienės ir padrikos pastangos pažaboti smėlynus nedavė jokių apčiuopiamų rezultatų. Iki pat XIX a. pradžios atrodė, kad išsigelbėjimo nėra, ir visa Kuršių nerija pasmerkta sunykti. Nuo pustomo smėlio tuo metu kentėjo daugelis Prūsijos karalystės pakrantėse įsikūrusių kaimų ir uostų – ne tik prie Baltijos, bet ir prie Šiaurės jūros. Tik tuomet, kai smėlio stabilizavimu pradėta rūpintis valstybiniu lygmeniu, situacija pradėjo keistis.

Pradininkai

Profesionalia Kuršių nerijos smėlynų stabilizavimo pradžia galime laikyti 1802 m., kai Klaipėdoje apsilanko Vakarų ir Rytų Prūsijos kopų priežiūros inspektorius Sorenas Bjornas (*Søren Bjørn*)¹. Jis susipažįsta su padėtimi Kuršių nerijoje ir pateikia konkrečias rekomendacijas, kaip stabdyti smėlį ir apželdinti uosto apylinkes Kopgalio–Smiltynės ruože (1803 m.). S. Bjorno mokytojai buvo Johannas Danielius Titius (taip pat *Tietz*, *Tietze*) Vitenberge ir Erikas Nissenas Viborgas Kopenhagoje, tačiau didžiausią sėkmę jam atnešė nenuilstamas ir sėkmingas praktinis darbas, kuriuo jis toli pranoko savo mokytojus. Jo parengta ir praktiškai išbandyta smėlynų tvirtinimo metodika sodinant augalus ir formuojant užtvaras leido pradėti sistemingus apsauginio kopagūbrio kūrimo ir didžiųjų kopų apželdinimo darbus Kuršių nerijoje.

S. Bjorno pradėtus darbus tęsė ir tobulino kiti kopų priežiūros inspektoriai – G. Krauze, H. Senftlebenas, F. Mülleris, tačiau didžiausios pagarbos tarp vietos žmonių ir kolegų nusipelnė 40 metų Kuršių nerijos smėlynų stabilizavimui atidavęs Wilhelmas Franzas Epha (1828–1904). Jis nepailstamai rūpinosi apsauginio kopagūbrio formavimu ir didžiųjų kopų apželdinimu. W. F. Epha vadovavo apželdinant kopas prie Rasytės, Pilkopės, tarp Preilos ir Pervalkos, Urbo ir Angių kalnus prie Nidos, kopas tarp Kopgalio ir Juodkrantės². W. F. Epha kaip niekas kitas prisidėjo prie Kuršių nerijos kraštovaizdžio pokyčių. Su jo išėjimu į pensiją 1903 m. baigėsi ir didieji smėlynų stabilizavimo darbai Kuršių nerijoje.

XIX a. – tai dabartinio Kuršių nerijos kraštovaizdžio kūrimo pradžia. Šis laikotarpis pareikalavo didžiulių finansinių išteklių (įvairiais skaičiavimais – nuo 1,8 iki 4 mln. reichsmarkių) ir daug nenuilstamo rankų darbo. Ne veltui Kuršių nerijos istorijos žinovas prof. Adalbertas Bezenbergeris kopų priežiūros tarnybos ir miškininkų darbą bei sukurtas metodikas vertino kaip sėkmingą daugelio metų rezultatą: „...tai, kad smėlio pustymo pavojų mes dabar minime kaip kažkada buvusią grėsmę su maža jos pasireiškimo tikimybe vėl, labiausiai turime būti dėkin-

1 https://de.linkfang.org/wiki/S%C3%B6ren_Bi%C3%B6rn#cite_note-DeBio-3

2 <https://kulturportal-west-ost.eu/biographie/epha-wilhelm-franz-2>

gi nuosekliam darbui tų žmonių, kuriems buvo pavesta vadovauti kopų tvirtinimui, ir valdžiai, kuri šiuos žmones parinko ir paskyrė į postus bei suteikė uždaviniams spręsti reikalingų lėšų.³ Tą patį patvirtino ir F. Mageris 1938 m. išleistoje knygoje „Kuršių nerijos kraštovaizdis“: „Be smėlynų sutvirtinimo ir apželdinimo darbų nei išlikęs miškas, nei kaimai nebūtų sugebėję atsilaikyti prieš judantį smėlį“⁴.

XX a. pr. miškingumas Kuršių nerijoje jau siekia 59 proc., nė vienai gyvenvietei nebegresia užpustymo pavojus, stabilizuota situacija Kopgalyje. Nerijoje kiekvienais metais daugėja vasarotojų, jiems specialiai įkurti miško parkai Juodkrantėje ir Smiltynėje. Šiuo laikotarpiu miškų sodinama nedaug, tačiau ypatingas dėmesys skiriamas apsauginio kopagūbrio ir miškų priežiūrai. Nors apželdinimo pradžioje buvo nemažai lūkesčių, kad Kuršių nerijoje vėl augs ūkiniai miškai⁵, ilgainiui suprasta, kad čia miškas turi būti saugomas ir globojamas, o ekonominė jo nauda – antraeilė.

M. Daujotas Nidos kopose, 1960 m.

Pokario realybė

Dabar galime tik spėlioti, kaip būtų toliau tvarkomi nerijos miškai ir smėlynai, jeigu ne Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai, valstybių ir tautų persikraustymai, valdžių kaita ir juos lydėję didžiuliai pokyčiai. Karo audros iš gimtųjų namų išvijo ne tik vietinius Kuršių nerijos gyventojus, nebeliko ir kopų bei miškų priežiūra besirūpinančių tarnybų. Pokariu iš patyrusio miškininkų būrio liko tik Preilos eigulė Martha Schmidt⁶, ikikarinio Pervalkos eigulio dukra, kuri 1958 m. repatrijo į Vokietiją. Pirmasis pokario Nidos girininkas Ipolitas Laurinavičius apie ją užsimena savo atsiminimuose 2015 m. kultūros almanache „Dorė“.

Į šiaurinę Kuršių nerijos dalį mokslininkai įžengė tik 1948–1949 m. – tai Vakarų agromiškomelioracijos ekspedicijos Pabaltijo tyrinėjimo būrys⁷. Į jo sudėtį įėjo dirvožemininkas, melioratorius, geobotanikas, miškopatologas, inžinieriai ir technikai. Šiame būryje buvo

3 A. Bezenberger. *Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner*. Stuttgart: J. Engelhorn, 1889.

4 F. Mager. *Die Landschaftsentwicklung der Kurischen Nehrung*. Königsberg, 1938,

5 A. Bezenberger. A. Op. cit., S. 79.

6 R. Deltuvus. *Miško ūkis ir medžioklė Mažojoje Lietuvoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2019, p. 257.

7 Lietuvos TSR miškų ūkio ministerijos Kretingos miškų ūkio Kuršių Neringos agromiškomelioracijos priemonių techninis projektas, 1950.

vienas ypatingas žmogus, tarpukariu dirbęs Kretingos urėdu ir turėjęs darbo pajūrio smėlynuose patirties – tai Marijonas Daujotas. Jo dėka pirmajame pokario dešimtmetyje Kuršių nerijos agromiškomelioracijos priemonių techniniame projekte buvo aprašyta prieškarinė nerijos smėlynų sutramdymo istorija ir tuo metu taikytos apsauginio kopagūbrio formavimo ir priežiūros bei smėlynų apželdinimo metodikos.

Ką gi rado pokariu į šiaurinę Kuršių nerijos dalį įžengę tyrėjai? 1950 m. techniniame projekte konstatuojama štai tokia padėtis:

- » Degimai užima 527,8 ha (palyginimui 2006 m. (ties Alksnyne) ir 2014 m. (tarp Alksnynės ir Juodkrantės) gaisrų metu išdegė iš viso apie 340 ha). Visi degimai koncentravosi Smiltynėje ir Alksnynėje, daugiausia – tai kalninės pušies želdiniai.
- » Karinių veiksmų ir technikos bei audrų suardyta arba pažeista trečdalis pajūrio apsauginio kopagūbrio (64 ha).
- » Miškų sanitarinė būklė bloga – dideli išdžiūvusios kalninės pušies ir paprastosios pušies plotai.
- » 800–900 ha beržynų užpulti miškų kenkėjo – neporinio verpiko⁸.
- » Dėl išdegusių ar sunykusių medynų smėlis užnešė pajūrio kelio dalį tarp Smiltynės ir Juodkrantės bei šalia esančius medynus, Parnidžio kopa kasmet užpildavo po 0,5 ha kalninės pušies želdinių, tas pats vyko Agilos įlankoje (Pervalkos šiaurinėje dalyje).

Nerija – be kopų?

Įvertinus pažeidimus ir esamų medynų būklę, parengiamas 15 metų planas „*smėlių žalingai veiklai sustabdyti*“. Vadovaujantis lozungu, kad „*tiktai Tarybų Sąjungos tautos, vedančios planinį socialistinį ūkį, gali statyti ir praktiškai išspręsti tokius grandiozinius uždavinius kaip kova su sausromis, dirvų erozija, potvyniais ir kitais uždaviniais*“⁹, suplanuoti didžiulės apimties darbai. 1951–1955 m. numatyta atstatyti visą apsauginį pajūrio kopagūbrį (sutvirtinti visus išardymus ir apželdinti smėlio žolėmis), išvalyti ir apželdinti visus degimus. Iki 1966 m. planuota apželdinti ir visus pustomus smėlynus (apie 2 tūkst. ha), t. y. visas kopas dabartiniame Naglių gamtiniame rezervate, Sklandytojų ir Parnidžio kopas. Visiems šiems darbams turėjo būti skirta apie 6 mln. rublių. Taigi per 15 metų Kuršių nerijoje iš viso neturėjo likti baltų smėlio kopų. Tokie buvo socialistinio liaudies ūkio planai, o kokia gi realybė?

1950 m. Kuršių nerijoje buvo viena Juodkrantės girininkija, pavaldi Kretingos miškų ūkiui ir turinti 3 arklius, 3 eigulius ir 1 žvalgą¹⁰. Kretingos miškų ūkyje nuolatinį darbininkų nebuvo. Dirbo tik samdomi darbuotojai, jiems buvo mokama pagal išdirbį. Tačiau ir jų sunku buvo rasti, nes darbo rankų trūko visiems. Miškininkams teko važinėti po Žemaitiją ir ieškoti darbuotojų. Daugiausia pavykdavę prisivilioti jau dirbančiųjų nerijoje pažįstamų ar giminaičių. Šiaip ne taip sulipdytoms brigadoms vadovavo nedidelę darbinę ir gamybinę patirtį turintys mažaraščiai eiguliai. Dėl žinių ir patirties stygiaus, aplaidaus darbo 1949–1955 m. iš 329,3 ha želdintų degimų ir aikščių žuvo beveik pusė želdinių, o 1953 m.

8 Lietuvos TSR miškų ūkio ministerijos Kretingos miškų ūkio Kuršių Neringos agromiškomelioracijos priemonių techninis projektas, 1950. 1949 m. miško kenkėjais užkrėstas 800–900 ha plotas Nidos–Pervalkos ruožė iš lėktuvo nupurkštas insekticidu DDT, suvartota 7 tonos.

9 Ten pat, p. 1.

10 Ten pat, p. 118–119.

**Kretingos M. ūkis
Juodkrantės g-jė
Kuršių Neringa**

Agromiškomelioracijos
priemonės 1949 m.

Paaiškinamieji ženklai

	Spygliuočiai
	Mišrūs
	Mech. stiprinimas
	Priešgaisrinės juostos
	Smėlio pustymo laipsnis
	Reljefas
	Sodinimo tipai
	Metai

Sklandytojų kopos
apželdinimo planas iš 1950 m.
parengto Kuršių Neringos
agromiškomelioracijos priemonių
techninio projekto

iš 95,5 ha – beveik visi (91 proc.). Prie šių nesėkmių prisidėjo ir tai, kad neturėta vietoje išaugintų daigų, todėl želdinta iš žemyno atvežtais, daugiausia vienmečiais pušies daigais. Į duobutes ne visur buvo dedama derlingos žemės, sodinimo darbai užsitęsdavo ilgai, o per vėlai pasodinti daigai skurdžiuose nerijos smėlynuose greitai išdžiūdavo ir žūdavo.

Jau pirmieji penki techninio projekto įgyvendinimo metai parodė, kad jame numatytos darbų apimtys nepagrįstos nei žmogiškaisiais ištekliais, nei finansais, nei technika. Buvo planuota, kad per vienerius metus reikės apželdinti apie 260 ha degimų ir smėlynų kartu sudėjus. Palyginimui – intensyviausiai želdinta praėjusiame šimtmetyje buvo 1962 m., kai per metus sodinta 123,4 ha. Visiškai nebūtina pasirodė šimtu procentų sutvirtinti ir apželdinti pustomas kopas – jau 1954–1955 m. kyla rimtos diskusijos, kad to daryti nereikia.

Suvokta kraštovaizdžio vertė

Situacija ima keistis tik 1955–1956 m., Kuršių nerijoje įkūrus daigynus. Nuo šiol sodinimui reikalingi daigai užauginami vietoje, įsivainama specifinė sodinimo metodika. Efektyviau Kuršių nerijos miškus pradėta tvarkyti pakeitus miškų valdymo struktūrą, tai yra įsteigus Neringos miškų ūkį. Pradžioje be girininkijų, o 1957 m. atsirado trys, 1967 m. – keturios girininkijos (toks girininkijų skaičius išsilaikė iki pat 2010 metų).

Žolių sodinimas
Parnidžio kopoje, 1954 m.

Požiūris į Kuršių nerijos miškų tvarkymą po truputį ėmė keistis nuo 1960 m., čia įsteigus landšaftinį draustinį, vėliau – landšaftinį draustinį su specialiuoju režimu (1966 m.). Šalia tradicinės miškų ūkiui veiklos – miškų priežiūros vis daugiau dėmesio pradeda skirti teritorijos rekreaciniam pritaikymui ir jos apsaugai. 1967–1968 m. Ministrų Tarybos pavedimu Kuršių nerijos želdynų būklę ir rekreacines galimybes įvertinę mokslininkai ir planuotojai suskirstė teritoriją į skirtingas funkcines zonas. Taip atsirado iki šiol mažai pakitusi rezervato zona, kurioje, pagal galiojusius dokumentus, lankytis buvo draudžiama, tačiau to niekas nepaisė. Rezervato zonai priskiriamos pustomos ir apželdintos kopos – iš viso 1 787 ha (palyginimui – dabar Naglių ir Grobšto gamtinių rezervatų teritorija užima 1 946 ha). Išskirti draustiniai ir rekreacinės teritorijos, miško parkų zonos prie Smiltynės, Juodkrantės, Pervalkos ir Nidos gyvenviečių¹¹.

11 Draustiniams priskiriama 5 200 ha (55 proc.), rekreacinei zonai – 2 396 ha (26 proc.) miškų ir kopų.

Apželdintos kopos Purvynėje, 1962 m.

1976 m. įsteigus valstybinį miško parką, pasikeitė miškų tvarkymo politika Kuršių nerijoje – šalia miško produktyvumo rodiklių daug dėmesio skirta kraštovaizdžio estetinei vertei. Šios krypties pradininku neabejotinai laikytinas 1977–1978 m. Valstybinio Kuršių nerijos miško parko miškotvarkos projekto rengimui vadovavęs doc. dr. Faustas Jončys¹². Minėtame dokumente jis nurodė: „*Miško parku suprantame pavyzdiningai tvarkomą ir ribotai, t. y. nesudarkant natūralios gamtos, naudojamą užmiesčio mišką, pirmoje eilėje skirtą žmonių rekreacijai ir ūkinių bei architektūrinių priemonių dėka palaipsniui paverčiamą estetiškai vertingo landšafto ir poilsiui palankios aplinkos vieta.*“ F. Jončys taip pat įvedė naują darbų rūšį – landšaftinius kirtimus, kuriais siekta ne ūkinės naudos, o architektūriškai formuoti mišką, gerinti jo rekreacines funkcijas.

F. Jončys buvo ir 1987 m. miškotvarkos rengėjas, tad du dešimtmečius Kuršių nerijos miškai buvo tvarkomi vadovaujantis jo suformuotomis gairėmis. Buvęs Nidos girininkas Gediminas V. Dikšas teigia, kad F. Jončys iš esmės pakeitė požiūrį į Kuršių nerijos miškų tvarkymą: girininkai buvo skatinami palikti atviras erdves, nepjauti vadinamųjų medžių-vilkų (kai iš šaknų auga ne vienas, o daugiau kamienų) arba kreivų, estetiškai vertingų medžių. Per patikrinimus miškotvarkos projekto autorius dėmesingai vertino girininkų priimtus sprendimus ir atliktus darbus.

12 Miškotvarkos projektas Valstybiniam Kuršių nerijos miško parkui (doc. dr. Faustas Jončys) 1962 m.

Kalninė pušis – miškininkystės paveldas

Kuršių nerijos gamtinio kraštovaizdžio kaitai didžiausią reikšmę turėjo želdinimas ir kirtimai. Dabar per metus Kuršių nerijoje želdinami vos keli hektarai, tuo tarpu 1956–1973 m. buvo sodinama nuo 43 iki 123¹³ ha per metus. Praėjusiam šimtmečiui sėkmingiausiais laikytini pustomų kopų apželdinimo darbai: 1956–1960 m. mechanškai sutvirtinta ir apželdinta 10 ha smėlynų Parnidžio kopoje, 1964–1970 m. mechanškai sutvirtinta ir pasodinta kalninė pušis 39,8 ha plote Agilos įlankoje (Pervalkos šiaurinė dalis), 1966–1968 m. ties Nida apželdintos Purvynės kopos (22,8 ha). Nuo XIX a. 8-ojo dešimtmečio želdinimo mastai mažėjo, tačiau ilgą laiką girininkai dar buvo priversti kasmet vykdyti sodinimo normas. Didžiausia dalis sodmenų – paprastoji pušis.

Kuršių nerijoje, kaip ir kituose miškuose, vykdomi įvairaus pobūdžio kirtimai, tačiau didelę jų dalį sudaro sanitariniai, skirti medynų būklei gerinti, t. y. vėjovartoms ir vėjolaūžoms, kenkėjų sunaikintiems medynams tvarkyti. Nuo audrų priklausydavo, kur ir kiek reikėdavo iškirsti. Štai 1967 m. spalio 18 d. per neriją praūžęs uraganas visiškai sunaikino brandžius pušynus ties Juodkrante, mažai jų išliko ir Nidos pajūrio palvėje. Nidoje vėjovartos sunaikino 310 ha pribirstančių ir brandžių medynų. Šalinti audros padarinius 1968 m. buvo pagrindinis miškininkų darbas, kaip ir 2000 m., kai nerijos miškus stipriai suniokojo 1999 m. gruodžio uraganas Anatolijus. Daug darbo atsirado ir dėl miško kenkėjų pažeistų medynų. Nuo 1952 m. dėl šios priežasties nerijoje nuolat mažėjo beržynų. Nuo 2000 m. Kuršių nerijos miškai imami tvarkyti vis daugiau dėmesio skiriant biologinės įvairovės išsaugojimui: formuojamos ir nuo apaugimo saugomos atviros erdvės, siekiama formuoti įvairiam žvūnų ir įvairiarūšių medynus.

Daug kam Kuršių nerijos miškai asocijuojasi su kalnine pušimi apželdintų didžiųjų kopų vaizdais. Iki 1963 m. ši pušis dominavo nerijos medynuose, tačiau jau nuo 1952 m. jos plotų mažėjo – kai kuriose vietose kalnapušynai tikslingai iškirsti dėl persenusių ir išdžiūvusių medynų, kitur – išdegę per gaisrus. Planuojama, kad 2022 m. Kuršių nerijoje turėtų likti apie 1 000 ha kalninės pušies (palyginimui – 1949 m. jos buvo 2 500 ha) ir ji būtų saugoma kaip Kuršių nerijos miškininkystės paveldas¹⁴. Nuo 1977 m. Kuršių nerijos gamtovaizdyje dominuoja paprastoji pušis, kuri šiuo metu užima net 4 500 ha.

Apžvelgus 200 metų Kuršių nerijos miškų atkūrimo ir priežiūros istoriją, galima drąsiai teigti, kad miškininkystė čia nuo pat pradžių skyrėsi nuo tokios pat veiklos žemyninėje dalyje. Kad ir kokie dideli būtų buvę užmojai pajūryje užauginti ūkinių ir pelningų miškų, tai niekuomet nebuvo pavykę. Antra – smėlynų sutvirtinimas ir miško priežiūra visuomet buvo du neatsiejami Kuršių nerijos miškininkų darbai: nesustabdęs smėlynų judėjimo, neturėsi ir miško. Ši taisyklė buvo įsisąmoninta pirmųjų smėlynų stabilizavimu besirūpinančių žmonių ir tapo miškininkystės Kuršių nerijoje aksioma.

Šiame šimtmečiui mūsų laukia nauji iššūkiai, sprendžiant Kuršių nerijos gamtinio kraštovaizdžio ateitį, racionaliai pasirenkant biologinės įvairovės išsaugojimo ir rekreacinės veiklos prioritetus, diskutuojant, kas nerijoje turi dominuoti – miškininkystė ar gamtotvarka?

13 Miškotvarkos projektas Valstybiniam Kuršių nerijos miško parkui (doc. dr. Faustas Jončys) 1962 m.

14 Kuršių nerijos nacionalinio parko vidinės miškotvarkos projektas 2013–2022 m., projekto autorius A. Brukas.

Neringos miškų ūkio darbuotojai (pirmojoje eilėje iš kairės į dešinę): Nidos eigulys Antanas Bierantas, Juodkrantės eigulys Pranas Nagys, Preilos eigulys Alfonsas Liobė, nenustatytas asmuo, Preilos eigulys Bronius Danilavičius; antrojoje eilėje iš kairės į dešinę: Preilos girininkas Vladas Lakavičius, Nidos girininko pavaduotojas Gediminas Dikšas, Preilos girininko pavaduotojas Romualdas Jasaitis, vyr. miškininkas Vladas Buivydas, Smiltynės girininkas Petras Rimkus, Juodkrantės eigulys Alfonsas Simaitis, Nidos eigulys Antanas Berontas, direktorius Edvardas Matiukas, darbininkas Petras Gruzbarzdis, Juodkrantės girininkas Jonas Stanius, Smiltynės eigulys Antanas Ambrulaitis, Juodkrantės eigulys Vaclovas Barkauskas, apie 1970 m.

Tačiau kad ir koks būtų sprendimas, nepaneigiamas lieka faktas – dabartinį Kuršių nerijos gamtinį kraštovaizdį suformavo tikslinga kelis šimtus metų trukusi kopų apželdintojų ir miškininkų veikla. XIX–XX a. jų indėlis įamžintas kopoms suteikiant Hageno, Miulerio, Ephos vardus. Ne ką mažesnės pagarbos nusipelnė ir vėlesnė Kuršių nerijoje dirbusių miškininkų karta: Ipolitas Laurinavičius, Jonas Stanius, Vaclovas Lukošius, Vladas Buivydas, Algirdas Maželis, Petras Rimkus, Edvardas Matiukas, Edvardas Riepšas, Vladas Lakavičius, Gediminas Dikšas, Algimantas Laurinaitis, Viktoras Kolokšanskis, Romas Andrusevičius, Romualdas Jasaitis. Ar mokėsime jų darbus įvertinti ir tinkamai jiems padėkoti?

Eduardo A. Jonušo skulptūrinė kompozicija „Neringos vartai“, Smiltynėje pastatyta 1972 m.

VĖTRUNGĖ – LIETUVOS KULTŪROS PAVELDO VERTYBĖ

Edita Anglickaitė-Beržinskienė

2019 m. į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą buvo įtraukta nauja vertybė – Kuršių marių burvalčių vėtrungių gamyba¹. Galbūt kai kuriuos gali nustebinti: neįrašyti UNESCO saugomos teritorijos – Kuršių nerijos – paveldo objektai, reiškiniai ir t. t. dar nėra įtraukti į nacionalinio paveldo tinklą? Atsakymas gan tiesmukas – nėra. Reikia nemenkų pastangų įrodyti vertybės unikalumą ir reikšmingumą istoriniu, kultūriniu, etnologiniu ar kitais požiūriais, atskleidžiant jos gyvastingumą ir svarbą bendruomenei, apibūdinant istorinę vertybės raidą, egzistavimo autentiškumą pasauliniame kontekste ir t. t. Vėtrungių gamybos amato, kaip etnokultūros paveldo objekto, tyrimo metu buvo pakalbinta penkiolika asmenų iš kultūros ir verslo lauko, kurie savo veikla abiejose Kuršių marių pakrantėse įvairiai prisideda prie vėtrungių puoselėjimo ir sklaidos visuomenėje. Tarp tokių žmonių – vieninteliai sertifikuoti vėtrungių gamybos meistrai Vaidotas Bliūdžius ir Laurynas Juodeška, kurėno „Kuršis“ šiporius Aurelijus Armonavičius su bendražyge žmona Sofija, kultūrinio turizmo projekto „Vėtrungių kelias“ koordinatorė Jūratė Pancerova bei kiti gerbiami kultūros ir verslo sričių atstovai. Kadangi šis įvykis svarbus ne tik Neringos, bet ir šalies mastu, norime pasidalinti keliais faktais ir įžvalgomis apie Kuršių marių burvalčių vėtrungių gamybos amatą.

Trumpa vėtrungės dosjė

Kuršių marių vėtrungės – tai unikalia vaizduojamąja simbolika pasižymintis objektas, neturintis analogų pasaulyje dėl savo išskirtinės prigimtinės funkcijos. Mariose plaukiojusias burvaltes ženklinti vėtrungėmis pradėta 1844 m. Jas kartu su kitais laivo atpažinimo ženklais įvedė Prūsijos karalystės žvejybos inspekcija žvejybos reguliavimo ir kontrolės tikslais, kad žvejai nepažeistų jiems skirtų žvejybos plotų ribų, kad būtų lengviau kovoti su brakonieriaivimu.

Vėtrungių atsiradimo pradininku laikomas vyriausiasis Kuršių marių karališkasis žvejybos inspektorius (fišmeisteris), Memelio burmistras (1836 m.), etnografas, liaudies dainų, kalbinės medžiagos rinkėjas Ernstas Wilhelmas Beerbohmas (1786–1865), gyvenęs netoli Ventės rago buvusiam Muižės dvare, palaidotas senosiose Muižės kapinėse.

Dabartinių, mūsų akiai įprastų, vėtrungių pirmtakės buvo 2 prūsiškų pėdų ilgio ir 1 prūsiškos pėdos pločio (62,40x31,20 cm) skardinės ar medinės plokštės su atitinkamu kaimui priskirtu geometriniu ženklu, nudažytu kontrastinėmis spalvomis: vakarinio Kuršių marių kranto (Kuršių nerijos) kaimų geometriniai ženklai yra juodos ir baltos spalvų, rytinio kranto – raudonos ir baltos, o pietinio (dabartinė Kaliningrado srities teritorija) – geltonos ir mėlynos. Plokštės gale tvirtinama raudonos ir baltos spalvų vėliavėlė. Ilgai

1 Paraiškos teikėjas – Neringos miesto savivaldybės administracija. Paraiškos rengėjai – Editą Anglickaitė-Beržinskienė ir Gintautas Beržinskas.

niui, apytiksliai po 1889 m., žvejai šias nuspalvintas lenteles ėmė puošti: priešvėjinę ir viršutinę dalį papildė įmantriais mediniais kiaurapjūviais raižiniais. Juose pynėsi valstybingumo, religinių simbolių, stilizuotų aplinkos objektų motyvai. Vėtrungės turėjo beveik pastovius matmenis: ilgis – 114–116 cm (su vėliavėle – 218–220 cm), aukštis – 40–45 cm; mediena: ąžuolas arba uosis – rėmo kartelėms, liepa, gluosnis arba alksnis – kiauraraščiams pjaustiniams.

Vėtrungės dažydavo aliejiniais grynų spalvų dažais: dažniausiai balta, juoda, raudona, mėlyna (tamsi su ultramarinu), sodri žalia, kartais – geltona. Po Pirmojo pasaulinio karo vėtrungės sumažėjo. Tai susiję su valdžios reikalavimo privalomai kelti ženklus laivų stiebuose sušvelnėjimu. Atsirado komercinė paskata kurti ir pjaustyti vėtrunges – jų mielai įsigydavo poilsiautojai.

Vėtrungių gamybos amatu šiuo metu užsiimama visame pamario krašte švietėjiškais ir komerciniais tikslais, taip pat ir turizmo plėtros, krašto reprezentavimo tikslais. Vėtrunges bendruomenė supranta kaip savęs identifikavimo ženklą, neretai jas vadina *vizitine kortele* ar *mediniu pasu*.

Nuo prievolės iki papročio

Žvejams ėmus vėtrunges įvairiai marginti kiauraraščiais pjaustiniais ir dažyti, esminis kaimo ženklas (fišmeisterių nenaudai) ėmė „slėptis“ drožinių fone. Tad 1877 m. Prūsijoje išleistas įstatymo potvarkis, patikslinantis vietovės geometrinio ženklo dydį (ne mažiau kaip 75x30 cm) ir įvedantis papildomą laivų ženklinimą: ant laivo borto ir burės turėjo būti užrašomos trys pirmosios kaimo pavadinimo raidės ir žvejybos leidimo numeris. Ši nauja laivų atpažinimo priemonė, leidusi identifikuoti ne tik žvejo kaimą, bet ir konkretų asmenį, nulėmė, kad vėlesniais dešimtmečiais vėtrungių nešami vietovių ženklai ėmė prarasti savo reikšmę fišmeisterių akyse. Galiausiai, jau XX a. pradžioje, vėtrungės buvo keliamos tik ant didžiųjų laivų stiebų. Kaip savo tyrimu atskleidė Hansas Woede, „pačių žvejybos prižiūrėtojų nuomone, po Pirmojo pasaulinio karo vėtrungės buvo naudojamos tik iš tradicijos; *de jure* – netiesa, tačiau *de facto* pastaraisiais dešimtmečiais taip ir buvo. Kažkada prievarta įvestas vietovių ženklinimas ant burvalčių stiebų per šimtmetį tapo gyvybingu liaudies papročiu“².

Vėtrungių puošmena – kiaurapjūviai drožiniai

Motyvų vėtrungių puošybos elementams žvejai pasirinkdavo iš artimiausios aplinkos, derindami juos su abstrakčiais simboliais. Kaip rašo H. Woede, „panašiai kaip „piemenų mene“, čia geometriniai ornamentai (šešiakampė žvaigždė, kryžius rate ir t. t.) nerūpestingai „liaudiška maniera“ komponuojami su figūrinėmis ir kitokiomis formomis (namai, bažnyčios, laivai) ir šiuolaikiniais daiktais (dviratis)“³. Vėtrungėje itin ryškūs ir etniniai motyvai: kiauraraščiuose galima įžvelgti svarbius pamario krašto kultūros siluetus ar ben-

2 H. Woede. *Kuršių marių žvejų burvalčių vėtrungės*. Klaipėda, 2016, p. 63.

3 Ten pat, p. 125.

dras jų formų sąsajas, t. y. krikštus, architektūros puošybos elementus, tokius kaip lėkiai, vėjalentės ir pan. Kai kuriuos motyvus žvejui padiktuodavo jo patirtis – pavyzdžiui, tar naujant Prūsijos karalystės laivyne aplankyti uostamiesčiai. Iš čia kildinamos vėtrungės vaizduojamos gotikinės katedros, mečečių kupolai, rūmų fasadai. Tuo tarpu mitologiniai motyvai kildinami iš į nerijos pakrantę išmestų sudužusių laivų galionių figūrų, kuriomis žvejai puošdavo sodybų kiemus, varganus kaimų sodus ar naudodavo kaip nuskendusį jūreivių antkapius.

Kalbant apie vėtrungių kiaurapjūvių drožinių „skaitymą“, interpretavimą, svarbu pažymėti, kad, nepaisant patikimų šaltinių, tokių kaip H. Woede's knyga, vis dar galima susidurti su priešingomis nuomonėmis apie vėtrungių puošybos elementų simboliką, jų reikšmę. Ši priešprieša komplikuoja ir daro neigiamą įtaką šviečiamajai vėtrungių, kaip etnokultūros objekto, sklidai. Yra teigiančiųjų, jog visose vėtrungėse egzistuoja unifikuota simbolių sistema, iš kurios galima išskaityti žvejo šeimos sudėtį, jo turimus turtus, kas yra jo kaimynai, ir panašiai. Tačiau daugelis vėtrunges tiriančių, gaminančių ar kitaip puoselėjančių žmonių laikosi kitos – priešingos – nuomonės, jog nebuvo visuotinai nustatytų kanonų, ką ir kaip vaizduoti, tad negalima unifikuoti atskirose vėtrungėse aptinkamų panašių simbolių reikšmių. Tokią poziciją grindžia ir minėta Woede's knyga, šiandien tapusi *vėtrungių biblija*, kurios pratarinėje Egidijus Bacevičius apibendrina: „*Lietuviškos vėtrungės* žymuo yra išplėtotas esamų simbolių skaitymas. Vaizdingą vėtrungėse neva užkoduotų ir archajinių ženklų visumą yra skelbęs *Libertas Klimka* (1998). Tačiau H. Woede's tyrime tokių iš liudininkų išgirstų aiškinimų neaptinkame. Dėl to etnologo senosios vėtrungės aiškinimas vertintinas kaip vėlyvas ir šaltiniais nepagrįstas.“⁴ Pats H. Woede išskiria tik tam tikrus abstrakčius simbolius, tokius kaip kryžius ar šešiakampė žvaigždė – Dievo, likimo ir laimės ženklus; meilės ir vilties alegorijas įprasminančius širdies ir inkaro ženklus; heraldinio erelio ar karūnos, kaip meilę tėvynei ar patriotiškumą perteikiančius ženklus, ir pan.

Įdomų paaiškinimą, paremtą 1920 m. pagamintos Šaksvytės vėtrungės istorija, aprašyta H. Woede's knygoje, pateikia ir Kintų Vydūno kultūros centro direktorė Rita Tarvydienė: „Plaukiant laivu yra tam tikras taškas, kai, artėjant prie kranto, žemyno vaizdas tampa dvimačiu vaizdu – labai plokščiu, ažūriniu. Vos metru arčiau – ir jau imi matyti tūrį, šis efektas išnyksta. Įsivaizduoju, kad žvejai, plaukdami laivais, pavyzdžiui, pro Klaipėdą, kuri turėjo tiek bokštų, tiesiog užfiksuodavo tą „ažūrą“ atmintyje, o jau paskui – tik fantazijos vaisius, kaip ta atmintis nuguldavo į vėtrunges.“

Vėtrungių gamybos meistras Vaidotas Bliūdžius, bendravęs su kuršininkų palikuone, taip pat išgirdo griežtą vėtrungių puošybos elementų reikšmių „šifravimo“ paneigimą: „Kada jos tėvas darė vėtrunges, jos buvo tiesiog gražūs jo fantazijos kūriniai. Nebuvo taip, kad drožiniai tiksliai atitiktų vaikų skaičių, šeimos sudėtį, padėtį ar dar kažką.“

Tačiau nepaisant „ginčo“ tarp skirtingai vėtrungių pjaustinius aiškinančių stovyklų, abi jos atkakliai siekia vėtrungės, kaip Kuršių marių gyvenviečių etnokultūrinio simbolio, išsaugojimo, puoselėjimo, populiarinimo, naudojimo įvairiems naujiems švietimo, verslo, kultūros projektams.

4 E. Bacevičius. *Prieš atverčiant „Vėtrungių knygą“*. Iš: H. Woede. *Kuršių marių žvejų burvalčių vėtrungės*. Klaipėda, 2016, p. 9.

Eduardas A. Jonušas

Ne tik vėtrungių gamybos amatas, bet ir pačios vėtrungės praktiškai išnyko po Antrojo pasaulinio karo drauge su daugiasluoksne pamario krašto kultūra ir ją kūrusiais senbuviais.

Kalbant apie vėtrungių gyvybingumo prikėlimo ištakas po šio karo, vienas svarbiausių asmenų yra Nidoje gyvenęs Eduardas Antanas Jonušas (1932–2014) – tapytojas, tautodailininkas, skulptorius, turėjęs muziejininko gyslelę. Jį galima laikyti vėtrungių gamybos pradininku nepriklausomoje Lietuvoje. Ši įžvalgi asmenybė visomis jėgomis dar sovietinio režimo laikais stengėsi atgaivinti ir puoselėti Mažosios (Prūsijos) Lietuvos kultūros palikimą: „Grąžinti tą istoriją, kuri su Antruoju pasauliniu karu dingo drauge su čia buvusiais žmonėmis“, – apie savo vyro siekius pasakojo Vitalija Teresa Jonušienė.

E. A. Jonušas ne tik iš įvairių šaltinių tiksliai perpiešė 40 autentiškų vėtrungių, kurios buvo sudėtos į knygą (dėl sovietinės cenzūros pasaulis knygos taip ir neišvydo), bet ir su sūnumi Jovū kūrė bei gamino vėtrunges, remdamasis autentiškais gamybos metodais, naudodamas autentiškus puošybos elementus.

Nuostabu, kad pirmoji medinė E. A. Jonušo skulptūra tapo Neringos miesto „rodykle“. Skulptūrinė kompozicija „Neringos vartai“ – trys medinės burės su vėtrungėmis, pastatyta Smiltynėje XX a. 8-ajame dešimtmetyje, simboliškai „pailgino“ šio miesto teritoriją.

Kitas pamario paveldo objektas, neatsiejamas nuo vėtrungės, yra kurėnas. Pirmąjį kurėną Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo, nepriklausomybės atgavimo aušroje (1991–1992 m.) prie savo dirbtuvių Nidoje pastatė ne kas kitas, o E. A. Jonušas. Šiandien juo buriuoja šiporius Aurelijus Armonavičius su žmona Sofija, o jų darbas turizmo srityje tiesiogiai susijęs su Kuršių nerijos istorija ir jos sklaida šio krašto svečiams.

Vėtrungių gamybos evoliucija

Analizuojant Kuršių marių vėtrungių gamybos situaciją XXI amžiuje, sertifikuotas vėtrungių gamybos amato meistras Laurynas Juodeška teigia, jog šiandien esame trečiajame vėtrungių evoliucijos etape, paaiškindamas, kad pirmąjį nuo antrojo skiria E. W. Beerbohmo įvesta kaimo ženklų tvarka. „Naujų vėtrungių kūrimas yra trečiasis etapas, kai su naujomis technologijomis, nauju požiūriu, naujomis idėjomis ir bandymu jas atgaivinti, atkurti, vėtrungėse atsiranda naujų dalykų. Nereikia to trečiojo etapo bijoti. Tai tiesiog evoliucija. Ji natūrali visame kame. Vėtrungėje – taip pat“, – sako L. Juodeška.

Kalbėdamas apie vėtrungių gamybą šiandien, L. Juodeška išskiria dvi kryptis: „Viena kryptis yra autentiškų vėtrungių iš Woede's knygų rekonstrukcija. Rekonstrukcija reiškia, kad bandoma matomą vaizdą atkurti tokį, koks jis yra, tokiomis galimybėmis, kokios turimos. Tai nėra restauracija, nes nėra ką restauruoti. O kita kryptis – tai vėtrungių kūrimas ir gamyba. Tai panašu į tai, ką XX a. pirmojoje pusėje darė žvejai ir vėtrungių meistrai: jas gamindavo ir pardudavo kaip suvenyrus. Taigi, viena kryptis, – kai tu bandai rekonstruoti vaizdą iš knygos, o kita, – kai kuri kažką visiškai nauja, bet taikais tuos principus, kokius įsivaizduoji taikius senuosius žvejus.“ Meistro nuomone, jei XX a. žvejai būtų turėję galimybę naudoti elektrines stakles, tą ir būtų darę, kad tik supaprastintų ir pagreintų šį procesą.

Namo fasadą puošia paties nidiškio pasigaminta vėtrungė (viršuje)

Neringos muziejų edukacijoje „Vėtrungės uodega“ vaikai mokomi suprasti ir pažinti vėtrungių istoriją

Meistras V. Bliūdžius taip pat taikliai pažymi, kad autentiškų vėtrungių gamybos jau ir negalime tikėtis, nes jei ir pastatoma naujų medinių laivų, ant kurių galima būtų kelti vėtrunges, tai jų paskirtis nebe ta – šie laivai skirti pramogai, turizmui, o ne žvejybai. Analogiškai ir su vėtrungėmis: šiandien jos gaminamos visai kitais tikslais – suvenyrams, edukacijai, estetikos poreikiui patenkinti, bet ne kaip žvejybos procesą Kuršių mariose valdantis laivo ženklas.

Vėtrungė – inspiracija kūrybai

Kalbant apie šiuolaikinius vėtrungės, kaip etnokultūros simbolio, raiškos būdus, svarbu pažymėti, kad vėtrungė – ypač lanksti kūrybinė medžiaga dėl jos lengvai atpažįstamo pavidalo, dėl lengvai įvairioms estetinėms interpretacijoms pritaikomos formos. Ir nors kai kas mano, jog dėl to vėtrungė netenka savo autentiško prado, tačiau jos formos atpažįstamumas konotuoja pirmąją kilmę ir priklausomybę Kuršių marių gyventojų istorijai.

Įdomu, kad vėtrungę naudojant verslo rinkodarai, pavyzdžiui, kuriant įstaigų logotipus, ji ir toliau atlieka savo pirmąją funkciją plačiaja prasme – nurodo tam tikrą vietą, konkretų objektą (įstaigą) ir tiesiogiai ar netiesiogiai leidžia suprasti, kad tokios organizacijos veikla yra susijusi su Mažąja Lietuva (ar dar plačiau – su Lietuva).

Vėtrungės simbolis, kaip organizacijos logotipo pagrindas, yra itin dažnas reiškinys pamario krašte. Jos naudojimas rinkodarai – vienas iš puikių Kuršių marių vėtrungės kūrimo, gamybos ir sklaidos pavyzdžių, suteikiantis galimybę šiam etnografiniam objektui pratęsti savo gyvavimą kitose dimensijose, kartu užtikrinant ir istorinės atminties žadinimą visuomenės sąmonėje. Ir tai nėra kažkas nauja: „Jau 4-ojo dešimtmečio (XX a.) pradžioje galime kalbėti apie plačiai plintantį vėtrungės populiarumą, pasireiškiantį tuo, kad būdingi jų siluetai naudoti „Pagalbos žiemą“ ženkleliuose ir mažuose sienų papuošimuose, taip pat kuriant sages. Jų populiarumą rodo ir tai, kad spekuliuojant publikos palankumu šioms vėtrungėms, neretai jos naudotos kaip reklaminis masalas.“⁵ Taigi, vėtrungių variacijų, tokių kaip suvenyrai, papuošalai ir naudojimas rinkodarai, gamyba prasidėjo daug anksčiau, nei galėjome manyti.

Vėtrungės yra suvenyrai: ši gamybos išraiška dabarties laike yra labiausiai paplitusi, ir ypač Kuršių nerijoje, kaip intensyviausioje turizmo traukos erdvėje. Iš Woede's tyrimo žinoma, kad jau XX a. pradžioje vėtrunges, kaip suvenyrus, pagal užsakovų (tarp kurių buvo ir muziejai) pageidavimus gamino ne tik žvejai, bet ir kiti sumanę pasipelninti pamario krašto gyventojai, pavyzdžiui, paštininkas Augustas Klookas iš Karklės, pastorius Hildebrandas iš Rasytės, net organizavęs vėtrungių pjaustymo dirbtuvėlę paaugliams. Taigi, istorija juda ratu.

Ne paslaptis, kad vėtrungė ir jos gamybos raiška siejasi ne tik su istorinės atminties puoselėjimu, bet ir su estetikos poreikio tenkinimu. Šio dualizmo simbiozė nuostabiai dera viešosiose pamario krašto gyvenviečių erdvėse. Visų pirma – tai Nidoje egzistuojantis muziejus po atviru dangumi, kuriam 82 vėtrungės pagal istorinius pavyzdžius atkūrė meistras Vaidotas Bliūdžius. Šios ekspozicijos projektą parengė architektai Ričardas Krištapavičius ir jo sesuo Rolanda Krištapavičiūtė. Krantinė 2003–2007 m. pasipuošė vėtrungėmis, kurios iškeltos ant natūralaus dydžio stiebų. Aukštai iškeltos vėtrungės praeivių žvilgsnius masina ir Kintuose, Drevernoje, Klaipėdoje.

5 H. Woede. Op. cit., p. 194.

Laikrodžių muziejaus fenomenas

Vienas įdomesnių vėtrungės pritaikymo būdų aptinkamas Laikrodžių muziejuje Klaipėdoje. Kaip pasakoja vyr. muziejininkė Giedrūda Kazonienė, 2014 m. buvo nuspręsta pagaminti jų muziejaus turiniui adaptuotus viduramžių lauko žaidimus, „o kad lauko žaidimai laiko tema būtų ryškesni, nutarėm papuošti juos vėtrungėmis“. Laikrodžių muziejaus kiemelyje puikuoja net aštuonios neįprastais ženklais išmargintos vėtrungės. Jose sudėti tie simboliai, kurie aktualūs būtent Laikrodžių muziejui – tai įvairūs laiko simboliai, kuriuos daug įtaigiau ir paprasčiau pristatyti, išaiškinti lankytojams, pateikiant tokia neįprasta, žaisminga ir patrauklia – vėtrungės – forma. Laikrodžių muziejaus vėtrungėse galite išvysti saulę, mėnulį, gaidį, gegutę, lotoso žiedą, kiaušinį, Saulės sistemos planetų ir Zodiako ženklų bei daugybę kitų simbolių. Smagu žinoti, kad toks muziejaus sprendimas pasiteisino su kaupu: „Tikėjomės, kad lankytojai žais, bet kad žais taip susidomėję ir klausinės apie tas vėtrunges! Visi klausinėja apie vėtrunges – kas čia, ką jos reiškia, kodėl jos čia atsirado“, – pasakoja G. Kazonienė. Todėl, pristatydami žaidimų taisykles, muziejininkai lankytojus supažindina ir su vėtrungių istorija.

Šis faktas rodo, kad, nepaisant kardinaliai modifikuoto ir adaptuoto vėtrungės turinio, jos trauka ir pirmą kartą gyvastis nesumenksta. Priešingai – tokia neįprasta šios vertybės raiška dar labiau skatina domėtis jos istorija.

Laikrodžių muziejaus pavyzdys rodo, kad vėtrungių pritaikymas „kitokių“ istorijų pasakojimui dar labiau atskleidžia tiek patį etnokultūros objektą, tiek ir jį pritaikiusios įstaigos veiklą. G. Kazonienės teigimu, vien gegužės–spalio mėnesiais, kai lauko žaidimai su vėtrungėmis puošė muziejaus kiemelį, jais žaidė ir su vėtrungėmis susipažino mažiausiai 10 000 lankytojų.

Vėtrungė ir švietimas

Vėtrungių, kaip simbolių objektų, gamyba ir sklaida ypač aktyvi edukaciniame lauke. Daugelis pamario krašto kultūros įstaigų ir verslo atstovų vysto edukacines veiklas, kurių metu ne tik supažindinama su pamario kultūra, bet ir kviečiama vienokiu ar kitokiu būdu pasigaminti vėtrungių ar nusidažyti jau paruoštus suvenyrinių vėtrungių modelius. Šioje srityje ypač aktyvūs muziejai.

Kad švietėjiška veikla būtų sėkminga ir kokybiška, joje turėtų slypėti formulė „pačiuopinėti, sužinoti, įsiminti“, – teigia Kintų Vydūno kultūros centro direktorė R. Tarvydienė, o šiuo tikslu „vėtrungė yra idealus etnokultūrinis paveldas. Tai produktas, kurį tikrai labai mažai žmonių žino ir jį daryti“.

Vėtrungių edukacija labai tinka supažindinant su simbolių kalba, su ženklų sistemos kūrimu, inicialų kūrimu, o tai dar labiau plečia tokių edukacijų pritaikomumą ir aktualumą įvairioms tikslinėms grupėms. Be to, vėtrungė gali padėti mokantis ne tik istorijos, ženklų kalbos, bet ir tikslųjų mokslų: „Mokytojos buvo sugalvojusios integruotas pamokas – etnokultūrą jungė su matematika. Pavyzdžiui, vėtrungės proporcijos, jų apskaičiavimas, visokios geometrinės detalės tam puikiai tiko: mokytojos rado būdą, kaip sujungti simbolių kalbą, geometriją, matematiką su visiškai priešinga, regis, literatūrine, etnokultūrine istorijos medžiaga“, – pasakoja R. Tarvydienė.

„Vėtrungių kelias“

Prūsijos karalystėje vėtrungių atsiradimui lemtingas įsakymas įsigaliojo 1844 metų birželio 26 dieną. Šiandien ši diena yra tapusi oficialiu vėtrungės „gimtadieniu“, švenčiamu Šilutėje, paskelbiant „Vėtrungių kelio“ žaidimo pradžią.

„Vėtrungių kelias“ – tai nuo 2013 m. Šilutės kultūros ir pramogų centro drauge su daugiau nei dvidešimt įvairių partnerių įgyvendinamas kultūrinio turizmo projektas, įtrauktas į Lietuvos nacionalinių kultūros kelių programą. Tai svarbus kultūrinis reiškinys, kuris puikiai atskleidžia vėtrungės, kaip pamario krašto žmonių identitetą formuojančio simbolio, svorį. Svarstant, kokią kultūros kelią, apimantį įvairius kultūrinio paveldo aspektus – archeologinį, kultūrinį, etnografinį ir t. t., galima parengti Vakarų Lietuvoje, diskusijų klausimu tapo ir tai, koks ženklas galėtų vienyti visą Mažąją Lietuvą. „Ilgų diskusijų metu nusprendėm, kad labiausiai mūsų regiono savitumą atitinka vėtrungė. Juolab kad ji yra lengvai panaudojama ir šiandien, – ją galima pritaikyti įvairiems kultūriniais tikslams“, – teigia „Vėtrungių kelio“ koordinatorė, Šilutės kultūros ir pramogų centro vadovė Jūratė Pancerova.

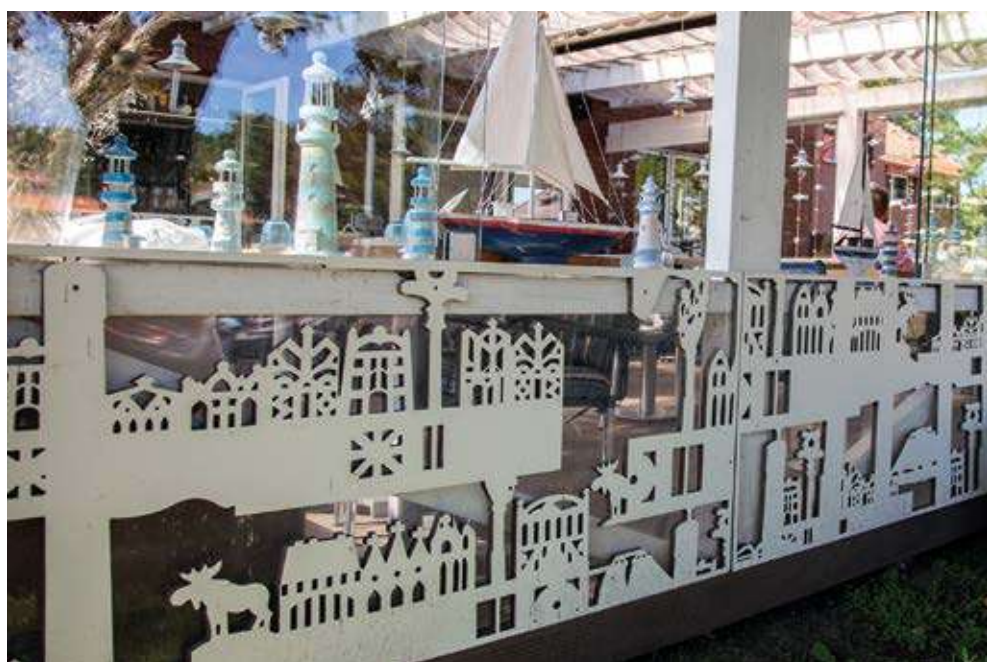
Vėtrungė – ne tik bendruomenės narių identitetą formuojantis ir palaikantis objektas, bet ir viso Mažosios (Prūsijos) Lietuvos krašto atpažinimo ženklas. Tai aiškiai matyti iš sėkmingo „Vėtrungių kelio“ gyvavimo jau septynerius metus. Šis nacionalinis projektas aktyviai inicijuoja vėtrungių kūrybos ir gamybos procesus įvairiose srityse – edukacijos, privataus verslo, turizmo, įstaigų rinkodaroje ir t. t. Vien šio kultūros kelio kontekste yra sukurta ir įgyvendinama apie 20 edukacinių programų, susijusių su vėtrungėmis, o tai kiekybiškai ir kokybiškai lemia šiuolaikinių vėtrungių gamybos plėtrą, jos aktualumą plačiai auditorijai.

„Vėtrungių kelias“ tikslingai taiko į „ne skubos“ turistą, kuris gali giliau ir išsamiau pažinti pamario kraštą, aplankyti net 30 skirtingų objektų. Skaičiuojama, kad kasmet „Vėtrungių keliu“ ar kažkuriomis jo atkarpomis keliauja apie 1 000 žmonių.

Vėtrungė ir bendruomenė

Vėtrungės reikšmė ir svarba bendruomenei skleidžiasi per tapatybės formavimą(si) ir jos „įkūnijimą“ šiuo estetiniu etnokultūros simboliu. Vėtrungė giliai įleido šaknis į pamario bendruomenės sąmonę ir leidžia jos nariams jaustis išskirtiniais šio krašto gyventojais.

Ritos Tarvydienės papasakota patirtis atskleidžia, kokią galingą nematomą ryšį vėtrungė turi su savuoju kraštu: išvežus Kintų Vydūno kultūros centro vėtrungių ekspoziciją į Didžiąją Lietuvą, ji atrodė lyg „išplėšta“ iš savojo lauko. Net papasakoti apie šią laivų puošmeną svetur tampa kebliau, kai šalia nėra Kuršių marių. Lygiai tas pat vyksta ir su žmogaus suvokimo procesais: „Kai žmonės atvažiuoja čia, kai stovi ant Kuršių marių kranto, tada jau supranta kitaip. Tada jie suvokia aiškiai, nes tai – vienis. Tai yra etnokultūrinė dalis, kuri yra pats Gyvenimas“, – sako R. Tarvydienė. Tai liudija unikalią vėtrungės traukos galią, jos nutiestą gyvasties tiltą iš užmaršties istorijos į dabartinę, naujai po Antrojo pasaulinio karo pamario krašte susiformavusią bendruomenę.

Vėtrungių ekspozicija Drevernoje (viršuje)

Nidos kavinės verandos dekoro elementu
tapusios vėtrungės

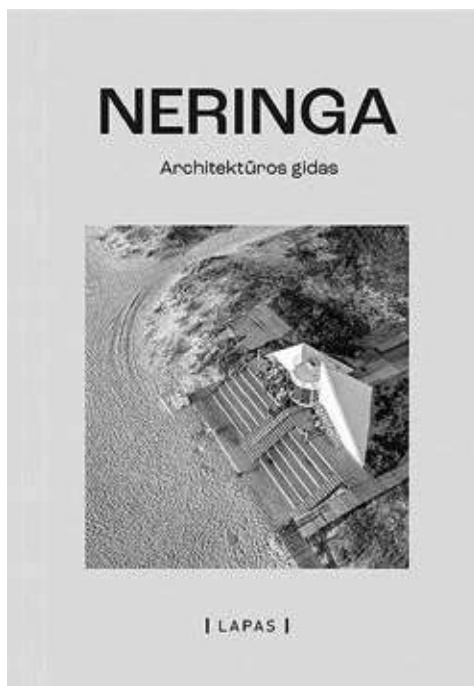
Nidos prieplauka (architektas Alfredas Paulauskas) – vienas ryškiausių sovietmečio modernizmo pavyzdžių. Šio pastato rekonstrukcija (architektai Gintautas Vieversys, Adomas Šablevičius, Eglė Buikaitė) sulaukė net trijų apdovanojimų

NAUJOS KNYGOS

„ARCHITEKTŪROS STILIŲ NERINGOJE PAVYKO SUKURTI, O AR JIS NERINGIŠKAS – KLAUSIMAS“

Architektūros istorikę prof. dr. Mariją Drėmaitę
kalbina Raimonda Ravaitytė-Meyer

Po bemaž ketverius metus trukusių intensyvių tyrinėjimų ir diskusijų parengtas ir išleistas Neringai skirtas architektūros gidas. Tai kolektyvinis keturių autorių darbas. Prof. dr. Vasilijus Safronovas parašė įžanginę dalį, apžvelgęs Kuršių nerijos gyvenviečių istoriją iki Neringos miesto susikūrimo. Prieškario kurortinę ir žvejų kaimelių architektūrą leidinyje nagrinėjo dr. Viltė Migonytė-Petrulienė, o prof. dr. Marija Drėmaitė ėmėsi sovietmečio architektūros tyrinėjimų, atskleidžianti neįtikėtiną Neringos transformaciją – iš žvejų kolūkių į prestižinį geidžiamą kurortą, kuriame modernistinę architektūrą keitė regionalistinė ir kur kas vėliau – postmodernistinė (pastarąją leidinyje aptarė dr. Martynas Mankus).

Per įvairius istorinius laikotarpius kurta architektūra šiandien specialistų įvardijama kaip tradicinė neringiška, ji laikoma išskirtine, savita ir – sąmoningai sukonstruota. Kaip ir kada tai nutiko? Kas lėmė vieną ar kitą tendenciją? Apie tai – šis pokalbis.

2020 m. leidyklos „Lapas“ išleista knyga „Neringa. Architektūros gidas“ iš karto tapo pastebėta. Teko matyti ne vieną vasarotoją, su ja rankoje klajojantį po Neringos gyvenvietes. Kaip galėtumėte paaiškinti tokį knygos populiarumą?

Man sunku apibendrinti, nes kiekvienas pasirinkimas yra individualus. Bet vienas dalykas akivaizdus – iki šiol nebuvo į vieną vietą surinktos Neringos architektūrinės aplinkos istorijos (ypač XX amžiaus antrosios pusės), o gyventojams ir poilsiautojams turbūt įdomu sužinoti apie kasdien matomus pastatus ir urbanistinę aplinką.

Iš pratarinės sužinome, kad architektūros gidui parengti prireikė ketverių metų intensyvių tyrinėjimų, diskusijų ir kelionių į pajūrį. Apie ką specialistai diskutavo? Kodėl taip ilgai užtruko tyrimas? Turbūt ankstesni gidai – Vilniaus, Kauno – gimė lengviau?

Tikrai ne lengviau. Kaip ir rengiant kitus architektūros gidus, daugiausia laiko praleista diskutuojant apie objektų atranką, – kurie geriau atspindi laikotarpį, kurie išskirtiniai, kurie įdomūs ar svarbūs istoriškai. Mano tiriamas laikotarpis nebuvo lengvas dar ir dėl to, kad sovietmečio pastatai Neringoje masiškai griaujami ir perstatomi. Per tuos ketverius metus kaskart grįžusi iš ekspedicijos leidyklai pranešdavau apie ir vėl kelis sunaikintus objektus. Tuomet priėmėme sprendimą, kad net ir neišlikę, bet architektūros istorijai svarbūs objektai turėtų būti aprašyti šiame gide.

Architektūros gide publikuojate labai svarbius Neringos architektūros tyrinėjimus, išskiriate atskirus šios architektūros formavimosi etapus. Mane nustebino, kad tradicinė Neringos architektūra nėra natūralus reiškinys, pasak jūsų, tai žmonių proto, idėjų, estetiško suvokimo konstruktas.

Manau, kad sąvoka *tradicinė Neringos architektūra* reikalauja išsamios mokslinės diskusijos ir tyrimų, nes tai nėra toks paprastas klausimas. Meno istorijoje ši tema kritiškai analizuojama jau nuo XX a. antrosios pusės, kai pradėta ieškoti „tradicinių architektūrų“ ar „nacionalinių stilių“ ištakų. Tai patenka į regionalizmo studijų lauką. Sakykime, tam tikrus dalykus mes galime matyti akivaizdžiai – vietinė statybinė medžiaga yra medis, o surikas (geležies oksidas, iš kurio gaminami ryškiai raudonos spalvos gamtiniai dažai) yra natūralus medžio impregnantas, naudojamas visoje Baltijos jūros pakrančių medinėje statyboje. Tą patį galime pasakyti apie žvejo namo formą ir jo orientavimą pakrantėje – tai dalykai, kuriuos visų pirma lemia poreikis ir techninės galimybės, statybinės medžiagos, konstrukcijos, kiek ir kokių patalpų žmogui reikia, jų funkcija, ūkio pastatų reikmė, gamtinės sąlygos. Todėl tradicinę architektūrą visų pirma lemia tradicinis gyvenimo ir veiklos būdas. Kai Kuršių nerijos gyvenvietėse vyravo žvejyba ir žvejų kaimeliai, tai vyravo ir tam tikros formos sodybos.

Kai keičiasi gyvenimo būdas, kinta ir architektūra. Pavyzdžiui, XIX a. pabaigoje paplitus atostogavimui, į Kuršių neriją atvykdavo vis daugiau poilsiautojų, todėl žvejų sodybos buvo pritaikomos poilsiautojams apgyvendinti – pradėtos statyti verandos, įrengiami nuomai skirti kambariai. Kaip atsakas į naują veiklą ir poreikį susiformavo naujas funkcinis pastatų tipas – vilos ir viešbučiai, iš tuo metu madingų kurortinių miestelių Alpių kalnuose arba prie mineralinių šaltinių atsinešę ir visai kitą architektūrinę tradiciją. Nors vyraujanti medžiaga vis dar buvo medis, tačiau patalpų planavimas, pastatų tūris, puošyba (gausūs raižiniai, drožiniai, ornamentika) ir spalvos jau buvo visai kitos. Poilsiautojų poreikiai juk buvo visai kiti nei

žvejų – jiems reikėjo ne slėptis nuo vėjų, o atverti kuo daugiau verandų ir terasų su vaizdu į marias, statyti aukštesnius pastatus vaizdingose vietose.

Būtent šių dviejų tradicijų sąmoningą suplakimą ir matome tarpukario Kuršių nerijos architektūroje, kai bandoma sukurti neringišką įvaizdį (ypač tai matyti Nidoje) XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais. Tokį „neringišką“ stilių formavo vietiniai turizmo verslininkai ir menininkai (tarp jų ir Nidoje apsigyvenęs ekspresionistas Ernstas Mollenhaueris), siekdami sukurti autentiško, bet šiek tiek pagražinto žvejų kaimelio įvaizdį, tinkamą poilsiautojams, ieškantiems „nesugadintos“ aplinkos, pritraukti. Autentiški žvejų namai nebuvo nei labai dekoruoti, nei labai spalvingi, tai buvo tiesiog patogi ūkinė statyba. O tarpukariu žvejų nameliai pradėti dažyti ryškiomis spalvomis, puošiami drožiniais, daromi patrauklūs poilsiautojams. Šiuo stiliumi statyti ir nauji poilsio namai ar vilos Nidoje (Jaunimo turizmo nakvynės namai ar Herberto Reissmanno suprojektuoti dailininko Carlo Knauffo ir Thomo Manno vasarnamiai). Vėliau panaši idėja atgimsta XX a. 7–8-uoju dešimtmečiais jau Sovietų Lietuvoje, kai remiantis tuo tarpukario palikimu vėl siekiama suformuoti „neringišką stilių“, sukurti architektūrinį kurorto savitumą. Kadangi prieškario gyventojų Neringoje beveik nebuvo likę, tai kurorto stilių formavo specialistai, atvykę iš Vilniaus, Kauno ar Klaipėdos. Viena vertus, labai gerai, kad buvęs architektūrinis palikimas ne tik nebuvo ištrintas, bet inspiravo modernios architektūros sprendimus. Kita vertus, turime suprasti, kad „neringiškas stilius“ ir „tradicinė Neringos architektūra“ yra kultūriniai konstruktai, kuriuos suformavo specialistai. Taigi regionalizmas architektūroje gali būti labai įdomus kultūrinis reiškinys, tyrinėjant, kas, kodėl ir kokiais tikslais iš praeities išsirenka tam tikrus elementus ir juos puoselėja kaip tradicinius. Čia galime matyti ir tiesiogines žvejų sodybų kopijas, ir subtilias interpretacijas, kai iš to paveldo pasirenkama, tarkime, tik medžiaga, kaip vietinė tradicija.

Ilgą laiką mums buvo kalama į galvą, kad Neringos tradicinė architektūra (žvejų nameliai ir dar prieškario vilos) yra vertybė, šį klodą būtina saugoti ir puoselėti, o beveik visa, kas sukurta sovietmečiu, yra blogai. Kova su plokščiais stogais buvo totali ir ji, atrodo, dar tęsiasi.

Į sovietmečio architektūrinį palikimą Kuršių nerijoje nereikėtų žvelgti kaip į vientisą periodą, jam būdingi ir etapai, ir skirtingi požūriai, ir architektūriniai niuansai. Kai 1961 m. buvo įsteigtas Neringos miestas, jo „sostinės“ Nidos vystymas rėmėsi modernistinės administracinės ir kurortinės architektūros principais. Administracinis centras buvo formuotas „kaip visur“, t. y. statyti nauji pastatai su plačiomis stiklo vitrinomis ir plokščiais stogais (geriausiai tą įkūnijo buvę kultūros namai su kino teatru „Agila“), o poilsio namams būdingos lengvos medžio konstrukcijos, lėkšti šlaitiniai stogai, daug stiklo, balkonų ir terasų (tą galima matyti išlikusiuose poilsio namuose „Kastytis“ prie senųjų Nidos kapinių). Šioje architektūroje dar nebuvo siekiama interpretuoti žvejų namų paveldą ar kurti „neringišką“ stilių. Ši idėja susiformuoja vėliau, kai modernizmas (ypač administraciniai, prekybiniai ir tipiniai gyvenamieji pastatai) sulaukia kritikos kaip netinkamas subtiliai gamtinei ir architektūrinei Kuršių nerijos aplinkai.

Šį rudenį kalbėdama tarptautinėje UNESCO konferencijoje Nidoje apie 1945–1990 m. architektūrinį Neringos sluoksnį ir jo likimą, paminėjote dar negirdėtą terminą – „zavišizmas“ – ir sulaukėte istorikų skepsio: ar tai nėra perlenkta?

Laikotarpis, kai imamasi kūrybinės užduoties sukurti „neringišką“ stilių, sutampa su vilniečio Algimanto Zavišos atvykimu į Nidą 1967 m. užimti miesto vyriausiojo architekto pareigų. Jam buvo būdinga regionalistinė pozicija, kuri apskritai tuo metu stiprėjo visame pasaulyje kaip reakcija į „beveidį“ modernizmą. Zaviša, turėdamas tokį požiūrį, nebuvo vienišas. Jis sutiko nemažai bendraminčių Klaipėdos „Miestprojekte“ ir Paminklų restauravimo institute: Gytį Tiškų, Ramūną Kraniauską, Eugenijų Arkušauską, Vaidotą Guogį. Būtent todėl, kalbėdami apie Neringos XX a. 7–9-ojo dešimtmečių architektūrą, mes jau galime matyti reiškinį – architektų siekį sąmoningai formuoti regionui (šiuo atveju Kuršių nerijai) būdingą architektūrą – ne imituoti žvejų namų paveldą, bet interpretuoti regionui būdingą architektūrinį palikimą ir perteikti „vietos dvasią“. Čia būta ir folklorinio regionalizmo, ir modernių interpretacijų, su užuominomis į valties formą, burę ar vėjyje plazdančią viksvą. Patys architektai vėliau tą architektūrinę tendenciją pavadino „zavišizmu“, nurodydami ideologinį grupės lyderį. Manau, kad tai labai įdomus kultūrinis-architektūrinis reiškinys, kurio neturėjo kiti Lietuvos kurortai. Ir neabejotinai visą šį judėjimą inspiravo vieta – Kuršių nerijos aplinka ir vietos dvasia.

Pakalbėkime apie architektų asmenybių fenomeną sovietmečiu. Architektai buvo vertinami, jų nuomonės paisoma. Neringai šiuo požiūriu, regis, labai pasisėkė.

Ne veltui reiškinys vadintas „zavišizmu“. Tai rodo, kad sovietmečiu du svarbiausi asmenys, formuojantys aplinką, buvo miesto vykdomojo komiteto (dabartinės savivaldybės atitikmuo) pirmininkas ir miesto vyriausiasis architektas. Beje, tuo metu galiojo dviguba miesto architekto atskaitomybė – vietos vykdomajam komitetui bei Statybos ir architektūros reikalų komitetui prie Ministrų Tarybos (Vyriausybės atitikmuo). Tai lėmė, kad nei Komunistų partija, nei miesto valdžia negalėjo vienareikšmiškai vadovauti architektui.

Beje, mažai kas žino, kad pirmąją Neringos miesto vyriausiąją architektę 1963 m. buvo paskirta jauna, ką tik mokslus Kauno politechnikos institute baigusi Liucija Šerepkaitė-Gedgaudienė. Jos diplominis projektas „200 vietų motelis Juodkrantėje“ (modernus paviljonų kompleksas marių pakrantėje) netgi buvo apdovanotas visos Sovietų Sąjungos architektūros studentų diplominių darbų konkurse. Į Nidą ji atvyko su vyru Vygantu, taip pat baigusiu KPI. Daugiausia Gedgaudienė projektavo poilsio namus (vyriausybinių vilų „Banga“, poilsio namus „Kastytis“ ir „Pušėlė“ Nidoje, pensoną Pervalkoje ir kt.); jos projektuotiems kurorto statiniams būdingas modernistinis lengvumas, elegantiškumas. Susidaro įspūdis, kad vyr. architekto gyvenimas Kuršių nerijoje nebuvo lengvas – architektė netgi siūlė Kauno „Miestprojekte“ sukurti specialią Neringos projektavimo grupę, tačiau jos prašymas nebuvo išgirstas. Po kelerių metų Liucija Gedgaudienė sugrįžo į Kauną. Vis dėlto ir vėliau ji projektavo pastatus Neringai – Miškų ūkio mokslinio tyrimo instituto pastatą Juodkrantėje ar rašytojų poilsio namus Urbo kalne Nidoje. Manau, šios įdomios architektės gyvenimas ir kūryba nusipelnė išsamesnio tyrimo.

Analizuodama geriausius Neringos modernizmo ar regionalizmo pavyzdžius, pateikiate statinių fotonuotraukas, eskizus, brėžinių fragmentus ir daug kur parašote – „neišlikęs“. Ar nejauciame kartėlio, kad jūsų tyrimas „pavėlavo“ – mažiausiai 10 metų? (Viliusi, kad tai, kas būtų įvardyta kaip gera architektūra, galėjo būti išsaugota.)

Architektūros istorikai laikosi nuomonės, kad XX a. 7–9-uoju dešimtmečiais Kuršių nerijoje buvo sukurta labai geros architektūros pavyzdžių. Jokiu būdu nesakau, kad visa architektūra buvo puiki. Yra ir labai drastiškų, netinkamo mastelio, medžiagų ar vietos užstatymo pavyzdžių. Tą urbanizavimą net ir miesto valdžiai ne visada pavykdavo sukontroliuoti. Liūdina gerosios architektūros praradimai. Daugelis tų poilsio namų buvo elegantiški, gražūs ir tvarūs – lengvų medžio konstrukcijų, tačiau jie turbūt nebeatitiko šiuolaikinių komforto standartų. Pasirinktas paprasčiausias sprendimas nugriauti ir jų vietoje statyti naujus dažniausiai nebe(pa)siekė to-
kios architektūrinės kokybės ir apsiribojo imitacinės žvejo sodybos sprendimais.

Grįždama prie Jūsų minčių, išsakytų UNESCO konferencijoje Nidoje, norėčiau platesnio komentaro. Teigiate: Neringos tradicinės architektūros palikimą jau galima traktuoti kaip istoriškai susiformavusį (baigtinį), neturintį analogų Lietuvoje. Architektūros stilių Neringoje pavyko sukurti, o ar jis neringiškas – klausimas.

Tęsiant mintį apie praradimus, neabejoju, kad tas minimas XX a. 7–9-ojo dešimtmečių Kuršių nerijos naujos architektūros sluoksnis jau gali būti traktuojamas kaip istorinis. Jis yra pasibaigęs, ir turėtume atlikti išlikusių pastatų inventorizaciją (ką ir pabandė atlikti Neringos architektūros gido autoriai), išskirti vertingiausius ir juos saugoti. Aš pastebiu augantį susidomėjimą šia architektūra. Tą liudija ir keli pastarųjų metų objektai – visiškai restauruota Nidos prieplauka, poilsio namai „Kastytis“ Nidoje ar „Pilkopė“ Juodkrantėje.

Šiandien pastebima dar viena tendencija: tai, kas dešimtmečiais buvo kuriama ir įtvirtinta kaip Neringos architektūros tradicija, tarkime, tradicinės spalvos (raudonai ruda, ultramarino mėlyna), sovietmečių įtvirtinta stogų danga (raudonos molio čerpės arba nendrės), pastatų proporcijos, fasadų apkalimas lentelėmis, mažosios architektūros detalės, šiandien labai lengvai nubraukiama kaip monotoniška, neįdomi trobelių architektūra. Suriko spalvą žvejo tipo namuose keičia vyšnios raudonumo, atsiranda jau ir intensyvi rožinė, vietoj mėlynos – violetinė... Kaip jūs žiūrite į tokį „atsinaujinimą“?

Iš tiesų, galima pastebėti, kad daugybėje rekonstrukcijos projektų (jie tik formaliai vadinami rekonstrukcija, nes iš tikrųjų senieji pastatai nugriaunami, o jų vietoje pastatomi nauji) pastaraisiais metais įsivyravo imitacinės architektūros sprendimai. Manau, kad tai susiję ir su keliama reikalavimais (formaliai jų laikomasi), ir su naujais komforto bei statybos standartais (statoma iš šiuolaikinių medžiagų, apkalant lentelėmis). Kaip architektūros istorikė aš galiu apgailestauti dėl to, kad šiame etape dėl sudėtingų derinimo procedūrų praktiškai nebeliko sąlygų kurti šiuolaikinę gerą kurortinę neringišką architektūrą. Taigi, šiandien galime konstatuoti, kad norintieji statyti renkasi paprastesnį, lengvesnį ir saugesnį imitacinės architektūros kelią.

Kai 2000 m. Kuršių nerija buvo įrašyta į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą kaip kultūrinio kraštovaizdžio vertybė, anuometinis Pasaulio paveldo centro direktorius po savo sveikinimo kalbos pasakė: dabar bijokite didelių pinigų. Tada mes šio pasakymo nelabai supratome, o dabar stebime procesą, kai sovietmečių brangiai sukurta kurorto infrastruktūra virsta atostogų apartamentais, o kurortinės gyvenvietės – turtingų žmonių miegamaisiais rajonais.

Marija Drėmaitė su studentais Pervalkoje prie poilsio namų „Dainava“ (architektas Vaidotas Guogis). Ilgą laiką tai buvo svarbiausias „neringišką“ kurortinę architektūrą reprezentuojantis statinys

Taip, pritariu, to pasakymo esmę tuomet dar buvo sunku suvokti, nes Neringa to ir troško – didelių pinigų. Įvykusių kaitą matau kaip akivaizdų pasikeitusios politinės, ekonominės ir socialinės situacijos rezultatą. Įstaigos ir įmonės nebeorganizuoja kolektyvinio poilsio, todėl nebereikia žinybinių poilsio namų. Privatizacija butais ir kambariais suardė architektūrinius vientisumo sprendimus – kiekvienas pradėjo lipdytis savo „inkilėlį“ kaip panoręs; atsirado įvairių naujo tipo poilsiaviečių poreikis, puoselėjamas ne sezoninis, o nuolatinis Neringos užimtumas. Savo vaidmenį atliko ir Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos, gan griežtai reguliavusi naujų pastatų ir rekonstrukcijų architektūrinę stilistiką, todėl savitas naujos kokybiškos architektūros sluoksnis formuojasi sunkiai, išeina hibridai tarp šiuolaikinės ir imitacinės architektūros, o išimtinai šiuolaikinė architektūra priimama itin sunkiai.

Kurį laiką dirbote Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos generaline sekretore. Kai girdite vis iš naujo kylančias kalbas apie tunelio (ar tilto) būtinybę, apie tai, kad Kuršių nerijos pripažinimas UNESCO pasaulio kultūros vertybe mums nieko neduoda (Drezdeną išbraukė iš šio sąrašo – ir nieko), ar esate rami dėl Kuršių nerijos ateities?

Ne visiems patinka ta mintis, bet reikėtų įsisąmoninti, kad Kuršių nerija ne plėtotina, o puoselėtina. Jos apkrovimas neturėtų augti, reikėtų tik susitarti, kaip visiems šiuo unikaliu gamtos kampeliu tvariai naudotis ir perduoti kitiems. Tikiu, kad sprendimas gali būti rastas. Slenkantis Kuršių nerijos kopų smėlis tik patvirtina, kokie laikini mes esame šioje žemėje.

Dėkoju už pokalbį

KARTOGRAFO KANTRYBĖS VERTĖ – PATIKIMAS ŽEMĖLAPIS

Su Remigijumi Sereika kalbasi Edita Norkevičiūtė

Remigijaus Sereikos „Vadovas po Kuršių neriją“ Nidoje pristatytas liepą, bet su autoriumi trumpam pokalbiui susitinkame lapkričio pradžioje. Ir nors kalbamės Klaipėdoje, čia pat, pro kavinės langus, iš Smiltynės pusės moja smaragdinės nerijos pušys. Pašnekovas kukliai pasakoja apie savo knygą, rodos, net neįtardamas, koks didelis ir svarbus jo atliktas darbas, ypač – itin tikslūs ir patikimi Kuršių nerijos žemėlapiai. Būtent šiuos epitetus knygos pristatymo metu susirinkusieji išgirdo iš tokių autoritetų kaip docentė, humanitarinių mokslų daktarė Nijolė Strakauskaitė ir geografas Rytas Šalna lūpų.

Su Remigijumi kalbamės apie kelionių vadovo gimimo istoriją. Autorius mielai prisimena ir viso gyvenimo aistra tapusio žemėlapių sudarinėjimo pradžią, galiausiai net atskleidžia, kaip dirba profesionalūs kartografs. Po mūsų pokalbio svarstau – kaip simboliška, jog vertybinis autoriaus žemėlapis yra ne mažiau patikimas, – čia aiškiai dominuoja pagarba, smalsumas, kruopštumas, atkaklumas ir kantrybė, bet užvis labiausiai – tikslis ir nepriekaištinga darbo etika.

I dalis. Gero žemėlapių paslaptis

Kaip žemėlapiai atsirado jūsų gyvenime?

Baigiau tuometinę Žemės ūkio akademiją ir 1984 m. pradėjau dirbti Žemėtvarkos projektavimo institute – ten per 13 darbo metų sudariau daug tematinių žemėlapių. Bet žemėlapius pradėjau sudarinėti dar būdamas studentu, orientavimosi sportui, būtent nuo to prasidėjo mano, kaip kartografo, biografija. Likus keleriems metams iki Nepriklausomybės atgavimo, mano darbai sudomino tuo metu besikuriančios leidyklos „Briedis“ vadovą, pradėjau su šia įmone bendradarbiauti. 1997 m. gavau tikrai gerą pasiūlymą ten dirbti. Neatsilaikiau – mano širdis tiesiog linko prie kartografijos, tad 13 metų dirbau redaktoriumi-kartografu „Briedyje“, vėliau – leidykloje „Didakta“.

Pamenate pirmąjį žemėlapi, kurį sudarėte?

Taip! Pirmasis buvo Melnragės sportinis žemėlapis, kurį sudariau 1983 metais, buvau studentas. Aišku, jis buvo skirtas orientavimosi sportui. Turiu net kažkur išsaugojęs tą pirmąjį – kaupiu savotišką archyvą, visai įdomu.

Ar labai pakito žemėlapių braižymas per šiuos metus?

Kai pradėjau, visi topografiniai žemėlapiai, kuriuos kartografoi naudojo kaip pagrindą kitiems žemėlapiams kurti, buvo slapti, skirti tik tarnybiniam naudojimui. Bet kadangi dirbau Žemėtvarkos projektavimo institute, tai vis tiek vienaip ar kitaip pavykdavo juos gauti. O dabartinės technologijos, žinoma, yra stebėtinai puikios, galima naudotis itin tiksliais, aukštos raiškos ir kokybės ortofotonuotraukomis. Netgi reljefą dabar paprasčiau braižyti – ne taip, kaip mes kadais sudėtingai matuodavome. Dabar yra vadinamasis lazerinis skenavimas, juo remiantis reljefas daug greičiau pavaizduojamas. Visa tai itin aktualu orientavimosi sportui, kadangi ten žemėlapiai labai detalūs, itin tiksliai reikia nupiešti kiekvieną kalniuką, kiekvieną duobutę. Tokiems žemėlapiams technologijos yra itin didelė pagalba.

Kaip reikia sudaryti žemėlapi? Nuo ko pradėti?

Tikras kartografas žemėlapi gali padaryt be nieko, ant tuščio popieriaus lapo. Aišku, dabar, kai yra tokios duomenų bazės ir galimybės, būtų naivu šitaip dirbti. Galima įvairiai daryti, tarkime, susikelti ir naudoti duomenų bazes. Kai kurios man nepatinka. Žinoma, panaudoju jas kaip atspirties tašką, bet nemažai ir perbraižau, papildau savo ženklais. Taip darbo yra daugiau, bet man tai ir gražiau, ir paprasčiau. Taigi, pasidarai pagrindą, sakykime, pagrindinius kelius, susipieši viską, kas matyti iš ortofotonuotraukos, o tada jau daug priklauso nuo žemėlapių tematikos. Jei darai miesto, gyvenvietės, miško žemėlapi, atitinkamai eini į vietovę ir žiūri, žymi tai, ką papildomai nori pavaizduoti žemėlapyje.

Kiek laiko trunka padaryti vieną žemėlapi?

Labai priklauso nuo paties žemėlapi. Pavyzdžiui, orientavimosi sportui padaryti vieno kvadratinio kilometro miško žemėlapi reikia 5–6 dienų lauko darbų ir dar bent porą dienų trunka viską perkelti į kompiuterį. Taigi, didelės laiko sąnaudos. Turistinius žemėlapius sudarinėti paprasčiau, ten nereikia tiek daug detalios informacijos, todėl jie daromi greičiau. Kiekvienam knygoje esančiam lietuviškosios Kuršių nerijos dalies gyvenviečių žemėlapiui sudaryti reikėjo kelių dienų. Bet jiems jau turėjau pagrindus – panaudojau savo darytus orientavimosi žemėlapius, todėl darbas vyko sparčiau.

Kas lemia žemėlapių kokybę? Kaip tai įvertinti?

Na, čia labai subjektyvus atsakymas. Visų pirma reikėtų pradėti nuo to, ko tuo žemėlapiu siekiama. Jeigu tai turistinis žemėlapis, svarbu prisiminti, kad nereikia jo perkrauti informacija, dėl to naudojami skirtingi masteliai. Galiausiai vienam atrods detalesnis ir tikslesnis vienas, kitam – kitas žemėlapis. Iš esmės pats vartotojas, turistai, vaikščiojantis po vietovę, turi įvertinti, ar jam tinkamas žemėlapyje esantis informacijos kiekis. Aš pats visada stengiuosi tuo vadovautis, bet būna, kad žemėlapyje palieku per daug informacijos, kartais persistengiu. Bet vis atrodo, kad kažkas svarbaus lieka nepaminėta.

Jūs pats, kai paimate žemėlapi ir žvelgiate profesionalo akimis, pastebite trūkumus?

Kai akis įgudusi, būna, kad pastebi. Braižant žemėlapius, kaip ir visur kitur, egzistuoja tam tikra darbo kultūra, o atsivertęs žemėlapi aiškiai matai, ar jo autorius šia kultūra vadovaujasi. Bet vien braižyti arba digituoti neužtenka, reikia padirbėti ilgiau, palankstyti linijas, kad jos būtų gražios. Yra kolegų, kurie lyg „subado“ linijas žemėlapyje, ir jos atrodo kampuotos, tarsi šokinėjančios. Braižymo kultūra ypač pastebima detalesniame žemėlapyje. Kita vertus, tai nelabai lemia žemėlapio tikslumą. Čia tiesiog darbo etika. Kai kurie sako, kad žemėlapių braižymas joks ne menas ir ne mokslas. Tiesiog darydamas žemėlapi turi labai kruopščiai atlikti darbą. Ir kūrybos čia tikrai nėra daug, na nebent pažaisti su spalvomis, ženklais. Bet iš esmės visa paslaptis – kantrybė.

XVII–XVIII a. kartografija sparčiai tobulėjo: atsirado naujų tikslų instrumentų, imtas taikyti modernus matavimo metodas – trianguliacija. Dideli darbai buvo pradėti Prūsijoje.

Senosios kartografijos šėdėvas – Prūsijos slaptojo ministro barono F. Šrioterio (*Friedrich Leopold Reichsfreiherr von Schrötter*) iniciatyva 1796–1802 m. sudarytas žemėlapis „Karte von den Provinzen Litthauen, Ost und West Preussen u.d. Netz Distrikte...“ (toliau vadinamas Šrioterio žemėlapiu – „Dorėje“ žiūrėti p. 52). Darbams vadovavo F. Engelhardtas (*Friedrich Bernhardt Engelhardt*), lauko matavimo darbus atliko apie 20 topografų. Žemėlapis nubraižytas masteliu 1:50 000, buvo išleisti tik du egzemplioriai. Iki 1925 m. buvo slaptas, dabar saugomas Valstybinės Berlyno bibliotekos Prūsijos kultūros paveldo skyriuje. Šis žemėlapis yra nepaprastai vertingas kartografijos, istorijos ir kultūros paminklas, svarbus dokumentas tyrinėjant krašto praeitį.

Dar detalesni yra 1834 m. išleisti Prūsijos kariuomenės žemėlapiai, populiariai vadinami *Urmesstischblatt'*. Jie sudaryti masteliu 1:25 000, remtasi 1830 m. atlikta trianguliacija. Šių žemėlapių antroji laida išleista 1859–1862 m. Turinys atnaujintas pagal naujus trigonometrinius matavimus, vietovės tyrimus. Reljefas pradėtas vaizduoti horizontalėmis (žiūrėti viršuje).

Šiame 1859 m. žemėlapyje neria atspindėta prieš pat Didžiojo kopagūbrio apželdinimo darbus, kurių XIX a. antrojoje pusėje ėmėsi Prūsijos valdžia. *Komentaras Remigijaus Sereikos.*

II dalis. Bėgiojantys šachmatininkai

Ar tiesa, kad buvote vienas pirmųjų orientavimosi sporto atstovų Lietuvoje? Kaip juo susidomėjote?

Ne, toli gražu. Orientavimosi sportui Lietuvoje yra apie 60 metų. Žmonės, kurie darė žemėlapius tam sportui, pradėjo tikrai anksčiau už mane. Gal tiesiog įvyko kokybinis šuolis, mes žemėlapius pradėjome sudarinėti dideliems, pasauliniams renginiams. 1996 m. Kuršių nerijoje vyko Pasaulio taurės etapas – su kolega Sauliumi Kireiliu darėme žemėlapių kvalifikacinėms varžyboms ir finalui. Čia jau tikrai buvo kokybinis šuolis – labai aukšti reikalavimai, būtinas tikslumas – įvyko savotiškas lūžis. Vėliau, 2001 m., darėme žemėlapius didžiausioms orientavimosi varžyboms, organizuotoms Lietuvoje – Pasaulio veteranų čempionatui, jis irgi vyko Kuršių nerijoje.

Šią kaitą lėmė tobulėjančios technologijos?

Na, tuo metu dar neturėjome lazerinio skenavimo, bet jau buvo galima gauti geros kokybės ortofotonuotraukų, o kai neturėjome tikslesnių duomenų, net samdėme geodezininką, kuris tiksliai išmatavo reikalingus aukščius. Buvo įdėta daug pastangų. O prieš 60 metų buvo pradėta nuo labai paprastų žemėlapių, sudarytojai naudojo šviestus, nes juk viskas buvo slapta, negalėjo karinių žemėlapių gauti. Tai pradėjo nuo miško planų, paskui juos po truputį koreguodavo, kartais gaudavo ir panaudodavo kažkokį topografinį... žodžiu, pradininkų prieš mane tikrai buvo daug. O mes jau mokėmės iš veteranų, kažką perėmėm, kažką tobulinom.

1996-iejį, Lietuva. Beveik neįtikėtina skamba, kad pas mus vyksta pasaulinės varžybos.

Taip, Pasaulio taurės etapas. Smiltynėje vyko kvalifikacinės varžybos, o Juodkrantėje finalas. Smagiausia, kad po visko sulaukėme labai gerų atsiliepimų. Ir apie žemėlapius labai gerai kalbėjo – buvęs pasaulio čempionas suomis Janne Salmi švedų leidžiamame žurnale „Skogssport“ pasakė taip: Brilliant maps! (Puikūs žemėlapiai! – E. N.). Tikras įvertinimas.

Kokių asmeninių savybių reikia geram orientacininkui?

Be abejo, svarbiausia mokėti skaityti žemėlapi – to vaikui pradeda mokytis anksti. Aš pats pradėjau nuo ketvirtos klasės. Pradedi nuo ženklų, vėliau mokaisi orientuotis miške. Ne bėgti, o eiti. Ramiai, su treneriu, aiškinantis, kas ir kaip. Jeigu bėgsi, iškart pridarysi klaidų. Be abejo, labai svarbios ir fizinio pasirengimo treniruotės. Bet viskas turi būti suderinta, kartu. Čia dalykai po vieną neveikia, – jeigu labai greitai bėgsi, bet galva neveiks, gero rezultato nebus. Todėl viskas turi derėti. Jau tikrai ne kartą girdėta frazė „orientacininkai – tai bėgiojantys šachmatininkai“ vis dėlto yra teisinga. Šis sportas reikalauja galvos šaltumo, kad sinchroniškai dirbtų ir protas, ir kūnas. Žinoma, čia labai svarbi ir psichologija. Svarbu ne tik mokėti skaityti žemėlapi, bet ir būti psichologiškai stabiliam, – tai suderinti ne visiems pavyksta.

Minėjote, kad pats orientavimosi sportą pradėjote lankyti nuo ketvirtos klasės.

Taip, pamenu, kai trenerė Regina Švagždienė atėjo į klasę ir pasakė, kad visi keliausime su palapinėmis, važiuosime į varžybas, plauksime su baidarėmis, pusė klasės berniukų įsirašė. Pirmą treniruotę – nuvažiuojame į Girulius, bėgame krosą. Po treniruotės likome penkiese. Dar po kurio laiko su broliu dvyniu iš visos klasės likome dviese.

Ilgam likote?

Na, buvusių orientacininkų nebūna. Aš ir dabar orientacininkas, būna, pabėgioju veteranų varžybose, o ir žemėlapius šiam sportui darau. Jeigu kas ir išeina iš orientavimosi sporto, po daugelio metų sugrįžta, būtinai. Šita sporto šaka yra savotiškas gyvenimo būdas.

III dalis. Vadovas po Kuršių neriją

Pakalbėkime apie Kuršių neriją. Kaip prasidėjo jūsų pažintis su šiuo kraštu?

Pati pradžia buvo, žinoma, vaikystė, – kai mama susodindavo į keltą ir keldavomės į paplūdimį Smiltynėje. Bet širdis sukirbėjo tai toje pačioje ketvirtyje klasėje. Pamenu, baigę pradinę mokyklą, su visa klase ir mokytoja iš Klaipėdos į Nidą plaukėme legendiniu laivu „Kazys Baršauskas“. Buvo toks lėtas keleivinis laivas, plaukęs tris ar keturias valandas iki Nidos ir tiek pat atgal. Mus lydėjęs gidas pasakojo apie visas gyvenvietes, neriją. Kokie vaizdai atsiveria nuo vandens – atviros kopos, miškai. Man ta ekskursija paliko tokį įspūdį! Atplaukę į Nidą, darėjome ir į istorijos muziejų, ir į Thomo Manno namelį, o kai plaukėme atgal, vyko viktorina – mokytoja klausinėjo, kas ką pamena iš to, ką pasakojo gidas. Aš tikrai įdėmiai klausiausi, bet tąkart viktoriną laimėjau ne aš, o brolis, kuris gavo knygutę apie Kuršių neriją. Auklėtoja dar įrašė – „Viktorinos laimėtoji“. Turiu dabar dar tą knygutę išsaugojęs. Grįžęs namo, aš ją visą perskaičiau ir supratau, kad man ta vieta patinka ir kad kažkas galbūt bus. O vėliau jau neišvengiamai ryšys stiprėjo per orientavimosi sportą. Varžybos Smiltynėje, Juodkrantėje... Nidoje nebūdavo, nes dar nebuvo nei Nidos, nei Preilos, nei Pervalkos žemėlapių, didžiausios varžybos vykdavo Juodkrantėje. Ten labai sudėtinga vietovė, tinkama varžyboms. O Smiltynėje viskas nubėgiota dar ankstyvoje vaikystėje. Taip ir nenutolau.

Kokia yra vadovo istorija? Kas įkvėpė jį rašyti?

Dar prieš Lietuvai atgaunant nepriklausomybę išleidau pirmą žemėlapi „Kuršių nerija ir Pamarys“. Dabar iš tikrųjų nelabai smagu man į jį žiūrėti, bet tada viskas buvo daroma pasakubomis, todėl ir kokybė nedžiugina. Išleidome jį didžiuliu tiražu – 10 tūkstančių egzempliorių, – ir visas šitas tiražas buvo išpirktas per vieną vasarą! Matot, apie Kuršių neriją tada dar nebuvo leista jokių žemėlapių, išvis nieko nebuvo. O po dvejų metų išleidome jau padoresnį – įdėjau daug darbo, daugiau ir laiko buvo, padariau gerą žemėlapi. Paskui sugalvojau, kad reikia leidinių su aprašymais, sukūriau Kuršių nerijai, Nidai, Juodkrantei lankstinukus. Tai taip viskas dėjosi, dėjosi, ir pradėjau galvoti, kad tai, ką turiu, gali sugulti į kažkokį stambesnį leidinį. Prieš dešimt metų jau buvau sulipdęs šį tą, aprašęs lietuviškąją Kuršių nerijos dalį, bet leidykla, kurioje dirbau, nesiryžo išleisti. Manė, kad niekam lietuviškai nebus įdomu, kad reikia orientuotis į vokiečių turistus ir leisti vokiškai. O vokiškas vertimas kainuoja... Na, aš per daug nespaudžiau leidyklos, bet apie rankraštį prasitariau tuometiniams kolegoms Kuršių nerijos nacionaliniame parke. Po kurio laiko atsirado projektas, gautas finansavimas, o informacija vis dėlto „suvaikščiojo“. Susitikome su Nacionalinio parko direkcijos vadovėmis, atsinešiau, ką turiu, pažiūrėjome – sutarėme, kad padarysiu ir rusiškosios nerijos dalies žemėlapius, aprašymus ir parinksiu iliustracijas. Parko atstovai sakė kiek kitaip įsivaizdavę galutinį gido variantą, bet viskas susiklostė gerai. Šiaip autoriui labai svarbu, kad į jo darbo procesą per daug niekas nesikištų. Man pasisekė, kad dirbau su žmonėmis, kurie pasitikėjo ir leido dirbti taip, kaip buvau suplanavęs. Žinoma, buvo draugiškų patarimų, bet iš esmės padariau, kaip norėjau.

Ar sunku buvo gauti informacijos apie rusiškąją nerijos dalį?

Buvo įdomu. Žinoma, turėjau informacijos, bet jos nebuvo tiek daug, kiek apie lietuviškąją dalį. Sudėtingiausia buvo su žemėlapiais. Važiavome susitikti su parko „Kuršskaja kosa“ administracijos atstovais, per vieną dieną mums parodė visus lankytinus objektus, supažindino su vietove. Grįžęs vis dėlto paprašiau parko žemėlapių, kad turėčiau pagrindą, ant kurio galėčiau dirbti. Bet gavau atsakymą, kad jokių panašių žemėlapių jie neturi. Keista – kaip jie

gali dirbti jų neturėdami? Aišku, čia slypi kiti dalykai, dėl kurių jie negali taip paprastai pasidalinti informacija. Arba kitas pavyzdys – stovime ant Efoso (W. F. Epfa) aukštumos apžvalgos aikštelės, tolimoje matyti balti kupolai. Aš klausiu parko direktorės pavaduotojos, – kas ten yra? Ji žiūri į mane ir nieko nesako, negali...

Ar pats aplankėte visas rusiškosios nerijos dalies vietas, apie kurias rašote vadove?

Dar prieš pirmąją kelionę nubraižiau parko „Kuršskaja kosa“ žemėlapi, susižymėjau tai, ką turėjau iš prieinamų bazių, vėliau informaciją pildžiau vietovėje. Lietuviškosios dalies žemėlapiai tikslesni, nes pagrindai geresni. Rusiškosios pusės žemėlapius irgi stengiausi daryti tiksliai, skrupulingai. Tik reikėjo įdėti daugiau darbo, – jeigu būčiau turėjęs tikslus pagrindus, viskas būtų vykę daug greičiau. Gyvenviečių žemėlapius dariau antrosios kelionės metu. Tie trys kaimeliai nėra dideli, buvo tikrai labai įdomu pamatyti „kitą pusę“. Bet vaizdas kai kur liūdnas, ypač Pilkupoje (šiandien – Morskojė), kur jau visai verkti norėjosi.

Kokie pagrindiniai skirtumai tarp lietuviškosios ir rusiškosios dalių?

Na, pas juos (Rusijos Federacijos nerijos dalyje – E. N.) labai daug kur išvis negalima vaikščioti. Pas mus irgi yra teritorijų, kur įkurti rezervatai ir kur žmonės negali būti. Bet ten praktiškai yra vos keletas ruoželių, kur žmonės gali vaikščioti, visa kita – draudžiamos zonos. Esu pažymėjęs tai ir vadovo žemėlapiuose. Labai griežti reikalavimai. Net vietiniams ten negalima eiti. Pas mus net rezervato teritorijoje vietiniams grybauti galima, o ten – jokių būdu. Tai ir turistams lieka tik tie nedideli ploteliai. Žinoma, situacija skiriasi ir bendrąja prasme – vien kelias, tarkime, nuo pagrindinio plento iki Morskojės duobėtas, išdaužytas, neprižiūrėtas. Pas mus nieko panašaus nėra. Dauguma namų Morskojė apgriuvę, apleisti. Vaizdas kaip po karo. Žmonių – vos keli. Rasytėje (Rybačij) vaizdas geresnis, bent kavinų yra, aplinka aptvarkyta. Šarkuva (Lesnojė) dar kitaip atrodo. Bet ten jau ir senųjų pastatų nelabai išlikę, statomos naujos, modernios vilos. Iš senosios gyvenvietės ten nelabai kas likę – rekonstruotas buvusios bažnyčios pastatas ir apgriuvusi, tvora aptvėrta pajūrio gelbėjimo stotis. Bet nors nenugrįžta... Gamta rusiškojoje dalyje ne mažiau nuostabi nei pas mus. Ten labai populiarus sprendimas – apžvalgos bokštai, aikštelės, praktiškai visur įrengti žiūronai. Taip atsiveria neįtikėtini vaizdai, baltosios kopos. Jie turi net tris baltųjų kopų ruožus, vaizdai ten nepakartojami. Bet vaikščioti beveik niekur negalima, viską pamatyti gali nebent pro tuos žiūronus.

Sugrįžkime prie „Vadovo po Kuršių neriją“. Kodėl pasirinkote būtent tokią struktūrą?

Kažkaip natūraliai taip išėjo, viskas po truputį lipdėsi, lipdėsi. Kažkokių konkrečių pavyzdžių neturėjau, pagrindą dėlioju iš eilės pagal lankytinus objektus. Vėliau jau sugalvojau, kad taip bus per daug sausa, todėl parankioju įdomesnių faktų, kaip aš sakau, – „razinų“. Suradau įdomybių apie asmenybes, istorijų, faktų. Norėjosi parašyti dar daugiau, bet ne apie viską pavyko rasti informacijos, kai kas, ką radau, atrodė ne visai patikima. Žinoma, buvo galima daugiau pasirausti, bet... gal dar ne paskutinis toks leidinys?

Iš tikrųjų dar daug informacijos liko neišspausdinta, reikėjo trumpinti tekstus. Turėjau tikslų puslapių skaičių, privalėjau į juos tilpti. O norėjosi ir nuotraukų didesnių, tai irgi reiškė – mažiau teksto. Taigi, teko nemažai atsisakyti – buvo tikrai gaila.

Kokios istorijos, objektai nepateko į knygą?

Su objektais paprasčiau, jų kažkaip neteko atsisakyti. Bet aš, kaip kartografas, turiu visišką silpnę seniesiems žemėlapiams, gal kai kur jų pridėjau per daug – bet negalėjau

nespausdinti, vis galvojau, kad ir skaitytojui bus įdomu juos pamatyti. Visai neseniai atsivėrė nuostabūs archyvai. Kuršių nerijos nacionalinis parkas iš Vokietijos Prūsijos kultūros palikimo slaptojo valstybinio archyvo ir Rytprūsių krašto muziejaus Liuneburge (Vokietija) gavo itin aukštos rezoliucijos skenuotų žemėlapių – kokie tai šaltiniai, kaip įdomu! Ir istorikams kokios galimybės! O tekstus teko trumpinti, kažką ir visai išmesti.

Kaip sprendėte, kas lieka, o kas ne?

Paprasta – kur mažiausiai skauda, tą ir išmeti (juokiasi).

Kuri istorija, legenda pačiam buvo pats netikėčiausias atradimas?

Visos daugmaž buvo žinomos, bet viena, visiškai trumpa, „Legenda apie Senųjų Naglių išnykimo istoriją...“ – negirdėta. Vokiškame tinklalapyje ją aptikau, paprašiau Kuršių nerijos nacionalinio parko direktorės Aušros Feser, kad išverstų, – labai norėjosi ją įdėti į knygą. Šitos istorijos, legendos tikrai įdomios. Štai kad ir apie Karvaičius – visi žinom, kad Rėza kilęs iš ten, kad jo tėvas dirbo smuklininku, o legendoje apie Karvaičius (knygoje p. 85 – E. N.) ir minima, kad veikėjai sėdi Rėzos svetainėje. Net legendoje atsiranda sąsaja su realybe.

Jeigu turėtumėte rekomenduoti vietą žmogui, niekada nesilankiusiam Kuršių nerijoje, kokia vieta tai būtų?

Labai sunkus pasirinkimas. Na, turbūt tradiciškai siūlyčiau važiuoti į Nidą, ant Parnidžio kopos. Vis dėlto tai įspūdinga vieta. Nors ir sulaukia daugiausia lankytojų, bet užtat koks vaizdas – pamatai ir jūrą, ir marias, ir baltąsias kopas. Panorama... visiškai verta. Antroji vieta – tai Juodkrantės miškas, sengirė. Tokios kitos vietos Lietuvoje tikrai nėra. Labai apmaudu, kad kormoranai mažina to miško teritoriją, nes tai tikrai įspūdinga vieta. Bet čia jau į paviršių prasibrauna mano, kaip orientacininko ir šiek tiek miškininko, prioritetas.

Ar sulaukėte pagalbos rašydamas knygą, rinkdamas informaciją?

Be abejo. Esu labai dėkingas žmonėms, kurie geranoriškai padėjo, atidžiai perskaitė rankraštį, komentavo. Be abejo, tai dr. Nijolė Strakauskaitė, kuri sutiko recenzuoti knygą, davė tikrai labai vertingų pastabų – sąžiningai atsižvelgiau į visas. Dar seniau įvadinę dalį buvau davęs perskaityti dr. Vasilijui Safronovui, jis irgi pasidalijo pora itin vertingų pastebėjimų, ištaisė keletą klaidelių. Konsultavo, patarė Romualdas Adomavičius, Vitalija Jonušienė, Kuršių nerijos nacionalinio parko darbuotojai. Nuotraukomis pasidalijo fotografijų autoriai. Nuoširdžiai visiems dėkoju.

„Vadovas po Kuršių neriją“ – tikrai daugiau nei dar viena knygutė, kurią atsainiai parčius galiausiai norisi griebtis telefono ir ieškoti *Google Maps*. Pamirškite visus išmaniuosius, programėles, QR kodus ir leiskite sau atrasti Kuršių neriją „senoviniu būdu“. Ir jeigu įsivaizduosite šį leidinį kaip seną, patikimą ir labai svetimą Kuršių nerijos gyventoją, jis, nė karto jūsų nepaklaidinęs, nuves prie gražiausių vilų, palydės į įspūdingiausias kopas, parodys nepaprastus slėnius, pakeliui pasakodamas fantastiško įdomumo istorijas. O užvis geriausia – jis niekada „neišsikraus“!

ROBERTO MINZLOFFO NUOTRAUKŲ SUGRĮŽIMAS

Dainius Junevičius

Vaizdai iš Lietuvos: Roberto Minzloffo etnografinių scenų albumas = *Bilder aus Litauen: Ethnografische Aufnahmen von Robert Minzloff*. Sudarytojai: Lina Motuzienė, Vasilijus Safonovas. [Neringa]: Thomo Manno kultūros centras, Neringos muziejai. 2017.

Kuršių nerija anno 1900: Tilžės fotografo Roberto Minzloffo (1855–1930) stereoskopinių fotografijų rinkinys „*Die Kurische Nehrung*“, Tilsit, 1900. Dainius Junevičius, Nijolė Strakauskaitė. Liudviko Rėzos kultūros centras. Neringa: [Liudviko Rėzos kultūros centras], 2020.

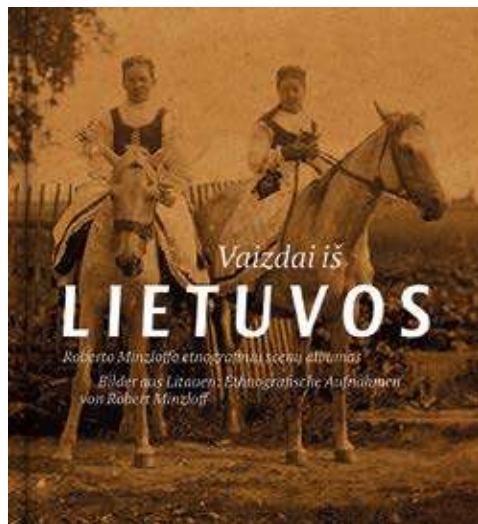
Prie knygos pridėti akiniai stereoskopiniams vaizdams žiūrėti

Tilžės fotografo Roberto Minzloffo pavadė Lietuvoje tikriausiai labiausiai žinoma dėl jo etnografinių lietuvių nuotraukų – „Bilder aus Litauen“ („Vaizdai iš Lietuvos“). Jos fotografuotos Prūsijos Lietuvoje netoli Šešupės, prie Rusijos sienos esančioje Rytų Prūsijos Pilkalnio (dabar Dobrovolskas) apskrityje, 1893 metais. Netrukus nuotraukos pateko į kelis leidinius, buvo platinamos ir originalių nuotraukų pavidalu, vėliau panaudotos pašto atvirukams, o 1900 m. eksponuotos Lietuvos stende Pasaulinėje Paryžiaus parodoje.

Įvairių Lietuvos kultūros sričių istorikai dalį šių vaizdų žinojo ir naudojo savo publikacijose, o atvirukai su etnografiniais vaizdais ir užrašu „Gruss aus Litauen“ (liet. „Linkėjimai iš Lietuvos“) buvo medžiojami atvirukų kolekcininkų. Tačiau į Lietuvos fotografijos istorijos kontekstą Robertas Minzloffas nebuvo įtrauktas. Situacija pasikeitė 2017 m., kai Minzloffo albumas „Vaizdai iš Lietuvos“ pirmą kartą buvo ištiesai reprodukuotas Lietuvoje (išleido *Neringos muziejai*) kartu su jį lydinčios Georgo Sauerweino knygelės „Apie lietuvių tautiškumą ir tautinius drabužius“ (kultūrinis istorinis pokalbis tarp ponų Germanus ir Lithuanus, paskatintas Minzloffo darytų lietuvių fotografijų ir skirtas joms aptarti) tekstu. Kaip buvo fotografuojama, kas buvo sumanymo iniciatorius, išsamiai ir labai įdomiai viename knygos „Vaizdai iš Lietuvos“ skyriuje aptaria istorikas prof. dr. Vasilijus Safronovas. Taip, tai buvo Georgo Sauerweino sumanymas. Jis dar 1881 m. kvietęs lietuvius traukti „į skrynias seniai sudėtus drabužius ir jais puoštis“, ir yra liudijimų, kad jau tuo metu kviesdavęs Tilžės fotografus Albertą Swieykowskį ir Meyerį juos fotografuoti. Būtų nepaprastai įdomu pamatyti šias nuotraukas, tačiau daugiau jokių žinių apie jas neturime. 1893 m. vasarą Georgas Sauerweinas Vizbarynų kaime, prie Rusijos sienos, ėjusios Šešupe, surengė susirinkimą, į kurį moterys ir mergaitės buvo pakviestos ateiti apsivilkusios savo senovinius drabužius, kurie esą „nešioti dar pirm trijų šimtų metų“. Susirinkimų būta ir daugiau, į juos Sauerweinas pakvietė Robertą Minzloffą fotografuoti lietuvių. Rugpjūčio 12–15 dienomis R. Minzloffas vyko į palei Šešupę buvusius Trapėnus (dabar Niemanskojė) ir Būdupėnus (dabar Dolžanskojė).

Kai kurių nuotraukų aprašymuose pateiktos geografinės nuorodos – prie Šešupės, kelias per Nemuną tarp Trapėnų ir Viešvilės – patvirtina, kad buvo fotografuota čia.

Neabejotina, kad nuotraukos, kuriose iš skrynių ištrauktais senoviniais rūbais apsirengusios moterys ir merginos vaizduoja įvairias darbo ir buities scenas, yra surežisuotos. Besikalbantys Germanus ir Lithuanus („Vaizdai iš Lietuvos“, p. 71) taip pat sutinka, kad tokiais rūbais moterys paprastų darbų nedirba. Tačiau negalime sakyti, kad pačios kompozicijos yra netikros, – jos tikriausiai gana realistiškai atkuria tikrovę, veiksmas vyksta tikroje aplinkoje ir su autentiškais daiktais.

2017 m. lietuvių ir vokiečių kalbomis išleisti „Vaizdai iš Lietuvos. Roberto Minzloffo etnografinių scenų albumas = Bilder aus Litauen. Ethnografische Aufnahmen von Robert Minzloff“

Iš šiose kelionėse darytų fotografijų buvo sudarytas gražiai įrištas albumas „Bildern aus Lithauen: photographische Momentaufnahmen“ („Vaizdai iš Lietuvos: momentinės fotografijos“). Kadangi albume suklijuotos originalios fotonuotraukos, tokių albumų tikriausiai buvo pagaminta nedaug. Vienintelis žinomas egzempliorius dabar saugomas Berlyno valstybės bibliotekoje (*Staatsbibliothek zu Berlin*). Jis yra suskaitmenintas, skaitmeninė kopija pasiekama adresu <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN847684598>. Derėtų dar kelis žodžius pasakyti apie šį egzempliorių. Tai konvoliutas, susidedantis iš trijų skirtingų elementų. Vienas – šešiolika kartono lakštų su ant jų užklijuotomis nuotraukomis ir prieš juos spausdintas nuotraukų sąrašas. Žinome, kad buvo fotografuota 1893 m. vasarą, todėl tikėtina, kad ir albumas su nuotraukomis buvo padarytas tais pačiais metais. Jį lydintis Sauerweino tekstas yra dvigubai mažesnio formato, išspausdintas 1894 m. Žinome, kad Sauerweinas bandė išpopuliarinti visą sumanymą spaudoje ir jau 1893 m. rudenį buvo parengęs tekstą laikraščiams, tačiau jis nebuvo išspausdintas.

Pilkalnio apskrityje padarytos lietuviškų drabužių ir buities daiktų nuotraukos taip pat buvo rodytos Lietuvių literatūros draugijos susirinkime Tilžėje 1894 m. spalio 25 d. Vėliau, 1895 m., paskelbtos G. Sauerweino straipsnyje Leipcigo „Illustrirte Zeitung“ priedo „Wissenschaftliche Beilage“ Nr. 6 ir 151, o dar kitais metais devyniais pagal šias nuotraukas padarytais medžio raizginiais iliustruotą Louiso Nasto straipsnį paskelbė „Illustrirte Zeitung“, Nr. 2762.

Baigiamieji Germanaus ir Lithuanus pokalbio žodžiai tik patvirtina, kad abu elementai (nuotraukų albumas ir knygelė) atsirado atskirai, bet knygos autorius norėtų, kad jos viena kitą papildytų: „nors knygelė ir nuotraukos, nepriklausomai nuo to, kad knygelės iniciatorius puikiai sutarė su nuotraukų originalais, prasikalė sau kelią į gyvenimą atskirai viena nuo kitų, tačiau būtų gerai, kad, net ir būdamos plačiai atskirtos, viena kitoms pagalbėtų ir viena kitas papildytų“ („Vaizdai iš Lietuvos“, p. 83).

Čia įdomu, kad Sauerweinas nenori paminėti, kad jis buvo šių nuotraukų sukūrimo iniciatorius. Tai rodytų, kad ir Minzloffo vaidmuo buvo svarbus, matyt, jis norėjo aktyviai dalyvauti ir nuotraukas darant, ir jas platinant. Dar atkreipčiau dėmesį į vieną aplinkybę. Albume prie penkiolikos etnografinių toli nuo Kuršių nerijos, Prūsijos Lietuvos šiaurės rytų pakraštyje, darytų nuotraukų yra pridėta viena, daryta visai kitur – Juodkrantėje. Joje matome lietuvių valties statytojus sodyboje, stovėjusioje greta viešbučio „Sturmhoefel“. Ši nuotrauka niekaip neaptarta Sauerweino knygelėje ir jos atsiradimas albume nepaaiškintas. Vis dėlto ji įrodo, kad R. Minzloffas su fotoaparatu Juodkrantės kurorte pirmą kartą buvo pasirodęs jau 1893 m. arba net anksčiau. Galbūt 1893 m. Minzloffas padarė ir daugiau Juodkrantės nuotraukų, bet jos neišlikusios.

Daugiau Juodkrantės ir kitų Kuršių nerijos vietų nuotraukų Minzloffas padarė, mano manymu, tik 1900 metais. Ir taip prieiname prie vietos, kai galime aptarti mano naujausios sudarytos knygos „Kuršių nerija anno 1900“ atsiradimo aplinkybes ir priežastis.

Aš tyrinėju ankstyvąją fotografiją Didžiojoje Lietuvoje, todėl tilžiškiu fotografu Robertu Minzloffu ypač nesidomėjau. Kol nesužinojau, kad Minzloffas fotografavo ir dabar beveik užmirštu būdu – jis darė stereoskopines, t. y. trimates, nuotraukas. Prieš kelerius metus sudariau knygą „Iškilioji Lietuva“, į kurią maniau įtraukęs visas iki 1918 m. Lietuvoje nu-fotografuotas stereoskopines nuotraukas. 2019 m. vasarą su žmona Juodkrantėje aplankėme savo draugus Albertą Krajinską ir Jūratę Bučmytę. Kai jiems parodžiau savo knygą, Albertas iš karto sureagavo, kad tokių nuotraukų jis matė Liudviko Rėzos kultūros centro

Knygos idėja gimė 2020 m. Vilniaus knygų mugėje šioje fotonuotraukoje užfiksuotame pokalbyje. Iš kairės: Juodkrantės Liudviko Rėzos kultūros centro direktorė Sonata Vaitonienė, istorikė Nijolė Strakauskaitė, fotografijos istorikas Dainius Junevičius

archyve. Galima pasakyti, kad tada ir užsimezgė knygos gemalas. Netrukus susipažinome su šio centro direktore Sonata Vaitoniene ir jos pavaduotoja Virginija Burbiene, pradėjome kurti įvairius viešinimo planus, kurie baigėsi knygos leidimu.

Ką saugo Liudviko Rėzos kultūros centras? Pirmiausia mane sudomino 18 stereoskopinių nuotraukų su užrašu *Die Kurische Nehrung. Robert Minzloff. Tilsit. 1900*. Tai ne originalios nuotraukos, bet labai geros kokybės kopijos, nors ir darytos prieš du dešimtmečius „lazeriniu kopijavimo aparatu“. Stereoskopine fotografija domiuosi seniai ir labai apsidžiaugiau, kad atsirado naujų, anksčiau niekad nematytų stereoskopinių nuotraukų. Jose yra užkoduota erdvinė informacija, kurią galima atskleisti žiūrint su specialiais akiniais. Nežinantys stereoskopijos principų, jų galėjo neatpažinti ir neįvertinti nuotraukų unikalumo ir svarbos. Tai paaiškina, kodėl jos taip ilgai liko nepanaudotos. Man kilo noras paskelbti šias nuotraukas taip, kad žiūrovas matytų visą stebuklingą erdvinę jų iliuziją.

Beje, sužinojęs, kad Minzloffas fotografavo stereoskopines nuotraukas, galėjau kryptingiau patikrinti kitus rinkinius ir savo džiaugsmui sužinojau, kad, be Liudviko Rėzos kultūros centre saugomų 18, dar šešias originalias nuotraukas (jau ne kopijas) saugo Klaipėdos apskrities levos Simonaitytės biblioteka. Jos yra čia deponuotame Klaipėdos krašto darbo grupės (*Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise e.V., AdM*) fonde. Grupės prezidentas Uwe Jurgsties maloniai leido jomis pasinaudoti, o biblioteka pateikė labai kokybiškas skaitmenines kopijas.

Knygoje stereoskopinės nuotraukos pateikiamos taip, kad būtų matomas erdvinis efektas. Tam jos buvo specialiai apdorotos, iš jų sudarytas vadinamasis anaglifinis vaizdas, kuriam žiūrėti pridedami tam skirti akiniai.

Ne mažiau įdomios yra ir šešios Liudviko Rėzos centro archyve esančios R. Minzloffo pavarde pažymėtų įprastinių 10,4×14,5 cm dydžio (tokį formatą buvo įprasta vadinti „kabinetiniu“) Juodkrantės nuotraukų kopijos. Nenurodoma, kada jos darytos, bet labiausiai tikė-

R. Minzloffo Fotografiska Darbavieta
 Tilže, Wasserstraße bei Mittelstraße-Kampe,
 primena įamą
gražius, dailiansei padarytus Albrazus.
 Fotograferojama kojam Ore. Seinama į Butą Mittelstraße 52.

Roberto Minzloffo fotografijų dirbtuvės Tilžėje skelbimas (viršuje). Stereoskopinės nuotraukos kopija, pakliuvusi į Liudviko Rėzos kultūros centro archyvą, ne vienerius metus ten pragulėjo. Retoje nuotraukoje – 1881 m. pastatyta vila Monbijou – vienas pirmųjų vasarnamių Juodkrantės vilų kvartale

tina, kad tais pačiais 1900 metais. Vienoje nuotraukoje, kurioje nufotografuota prieplauka, įspausas vos įžiūrimas skaičius 1893, bet neaišku, ką jis galėtų reikšti. Labai įdomūs ranka daryti užrašai. Vienas nurodo, kad prie vilos „Linanna“ nufotografuoti Rudolfas ir Marianne Werneriai kartu su dukromis Lina ir Anna. Werneris buvo ypač svarbi figūra Juodkrantės kurorto kūrimo ir vystymo istorijoje, pirmasis *Schwarzort* kurorto komisaras, todėl gražu, kad žinome, kaip atrodė jis su žmona ir dukros, kurių vardais buvo pavadinta vila.

Nuotraukų originalus turėjo Rudolfo Wernerio proanūkė Eva Blau. Nuotraukos aprašytos jos pačios ranka. Apie Evą Blau liko nedaug žinių. Užrašai ant nuotraukų ir migloti žmonių prisiminimai atkuria tokią istoriją. Eva Blau galėjo parodyti ir leisti nusikopijuoti savo nuotraukas Juodkrantės seniūnei ir Mažosios Lietuvos istorijos muziejui Klaipėdoje apie 1993 m. Tuo metu ir buvo padarytos kopijos. Dabar sunku tiksliai nustatyti, kaip šios kopijos pateko į centrą. Atrodo, 2003 m. įkurtas Liudviko Rėzos kultūros centras jas jau paveldėjo. Prie vienos kopijų pažymėta, kad jos yra iš Aldonos Balsevičienės (Juodkrantės seniūnija) rinkinio. Tai rodo, kad kažkoku būdu dalyvavo ir Juodkrantei nusipelnusi

kraštotylininkė mokytoja Aldona Balsevičienė, tuo metu buvusi Juodkrantės seniūnė. Antspaudai rodo, kad kopijos pabuvojo ir Mažosios Lietuvos enciklopedijos archyve.

Eva Blau šiek tiek bendradarbiavo su Mažosios Lietuvos istorijos muziejumi, šio muziejaus leistame straipsnių rinkinyje „Vakarų baltų istorija ir kultūra“ 1995 m. buvo paskelbtas trumpas straipsnis apie jos dėdę klaipėdiškį Gustavą Šulcą. Paskiau muziejaus ryšiai su Eva Blau nutrūko, o šiuo metu jos nebėra tarp gyvųjų.

Kai rašiau knygą, maniau, kad Eva Blau buvo trumpam atvažiavusi į Juodkrantę ir leido nusikopijuoti savo atsivežtas nuotraukas. Bet į knygos pristatymą atėję juodkrantiškiai prisiminė, kad ji gyveno Juodkrantėje ir netgi čia turėjo butą. Kadangi jos turėtų nuotraukų originalų likimas dabar nežinomas, kopijos yra ypatingos vertės.

Amžių sandūroje fotografuotų Kuršių nerijos nuotraukų atradimas papildo mūsų žinias apie Minzloffo nuopelnus Kuršių nerijai. 1900 m. R. Minzloffas, mano įsitikinimu, Juodkrantės kurorto bendrovės, tikriausiai jos pirmininko Rudolfo Wernerio kvietimu ir tikrai su juo bendradarbiaudamas, sumanė padaryti visos Kuršių nerijos nuotraukų ciklą, skirtą ir kurorto reklamai, ir savo uždarbiui. Daugiausia fotografavo Juodkrantę, nerijos gamtą, kopas.

Deja, liko mažai gražaus sumanymo pėdsakų. Minzloffas nufotografavo ne mažiau kaip 35 didesnio (vadinamojo kabinetinio 10,4×14,5 cm) formato Juodkrantės nuotraukas, iš kurių išliko vos šešios, nemažai stereoskopinių nuotraukų – turime 23, nors, mano vertinimu, jų turėjo būti per 30. Taip pat šios kelionės metu padarytos nuotraukos buvo naudotos 69 paspalvintų skaidrių ciklui, kuris turėjo iliustruoti paskaitą apie Kuršių neriją „Eine Wanderung durch die preussische Wüste“ („Kelionė per Prūsijos dykumą“). Šių skaidrių neliko iš viso, apie jas žinome tik iš rašytinių šaltinių.

Nedidelis nuotraukų tiražas, gal nedidelė paklausa, istorinės sumaištys lėmė, kad originalių Minzloffo nuotraukų liko taip mažai. Labiau pasisekė R. Minzloffo nuotraukoms, kurios pateko ant jo leistų atvirukų. Jie buvo atspausdinti didesniu tiražu, siuntinėjami po pasaulį, gal ir labiau saugomi, todėl jų pasitaiko dažniau, nors vis tiek yra labai reti.

Keli žodžiai apie knygą.

Ši Liudviko Rėzos kultūros centro išleista knyga pasakoja ir trimačiais vaizdais rodo Kuršių nerijos gyvenimą prieš 120 metų. Nors tai jau ne pirmoji knyga Lietuvoje su stereoskopiniais vaizdais, tokios knygos vis dar retos.

Gera žinoma mokslininkė, Kuršių nerijos tyrinėtojos doc. dr. Nijolės Strakauskaitės parengtoje dalyje skaitytojai ras XIX–XX a. sandūros Kuršių nerijos gyvenimo pėjų. Ji aptaria Juodkrantės kurorto ir Nidos kaimelio vystymąsi, tuo metu vykusius pokyčius, juos lėmusius ekonominius ir kultūrinius veiksnius ir, žinoma, svarbiausius žmonės. Aš apžvelgiau Kuršių nerijos šiaurinės dalies fotografavimo pradžią, panagrinėjau Lietuvai svarbaus Tilžės fotografo Roberto Minzloffo biografiją ir jo veiklą fotografijos bei leidybos srityje, jo ryšius su lietuviais.

Knygos tekstus papildė retos iliustracijos. Vienos geriau žinomos, kitos – visiškai naujos arba naujai pateiktos. Daug Lietuvoje anksčiau neskelbtos iliustracinės medžiagos, kuri yra knygos įžanginėje dalyje, pateikė skaitmeninis Rytų Prūsijos vaizdų archyvas www.bildarchiv-ostpreussen.de. Tarp iliustracijų teikėjų atskirai taip pat reikėtų paminėti Šiaulių „Aušros“ muziejų. Norintiesiems patyrinėti Juodkrantės raidą, patiks knygoje pateikiami dideli Juodkrantės 1870 ir 1910 metų planai.

Knygą gražiai apipavidalino talentinga dizainerė Gulnara Galiachmetova, nuotraukas spaudai parengė Danielius Samulevičius.

„Sunku pratybose – lengviau mūšyje“ –
šio posakio esmę gerai žino ugniagesiai

NERINGOS
PRIEŠGAISRINEI
SAUGAI – 60

BE DRAŠOS, REIKIA IDEALIZMO

Asta Jankauskienė

Neringos priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos, neseniai atšventusios šešiasdešimtmetį, veiklos pradžia laikoma 1960 m. birželio 27 d., kai pirmojo ir ilgamečio jos darbuotojo Juozapo Radzevičiaus darbo knygelėje atsirado įrašas apie priėmimą į darbą.

Šofior načalnik

Į Nidą atvykęs 1957 metais, J. Radzevičius įsidarbino miškų ūkyje vairuotoju. Po trejeto metų gavo pasiūlymą ir perėjo į kuriamą Klaipėdos priešgaisrinės tarnybos Nidos punktą. Į darbą jį tuomet priėmė ne tik Nidos vidurinei mokyklai vadovavęs, bet ir apylinkės pirminko pareigas ėjęs Stanislovas Valančius.

J. Radzevičius įkurtame atraminiam Nidos punkte buvo vienintelis darbuotojas, atsakingas už visą Neringą. „Buvau *šofior-načalnik*“, – juokiasi pats. Parsivaryti pirmojo 900 kub. litrų vandens talpinusio gaisrinio automobilio GAZ 66 su kolega iš Klaipėdos važiavo į Pandėlį. Išmoko juo dirbti. Ką tik įkurtas punktas neturėjo jokių patalpų, tarnybą ugniagesys ėjo savo namuose, o gaisrinį automobilį pirmąją žiemą laikė pašiūrėje prie namų. Ėjusiam ir viršininko pareigas J. Radzevičiui leido pasisiūti „paradinę“ uniformą. Gavo batus ir diržą.

Nors tuo metu griežtai kontroliuojamos pasienio teritorijos gaisrai nealino, bet mažesnių vis pasitaikydavę – tai namas, tai miškas kur užsiliepsnodavo. „O vienam nei ką daryt, – pasakoja J. Radzevičius, – nei akceleratorių spaust, nei žarną laikyt. Tai leki į gaisrą ir sutikęs žmogų pagalbos prašai.“

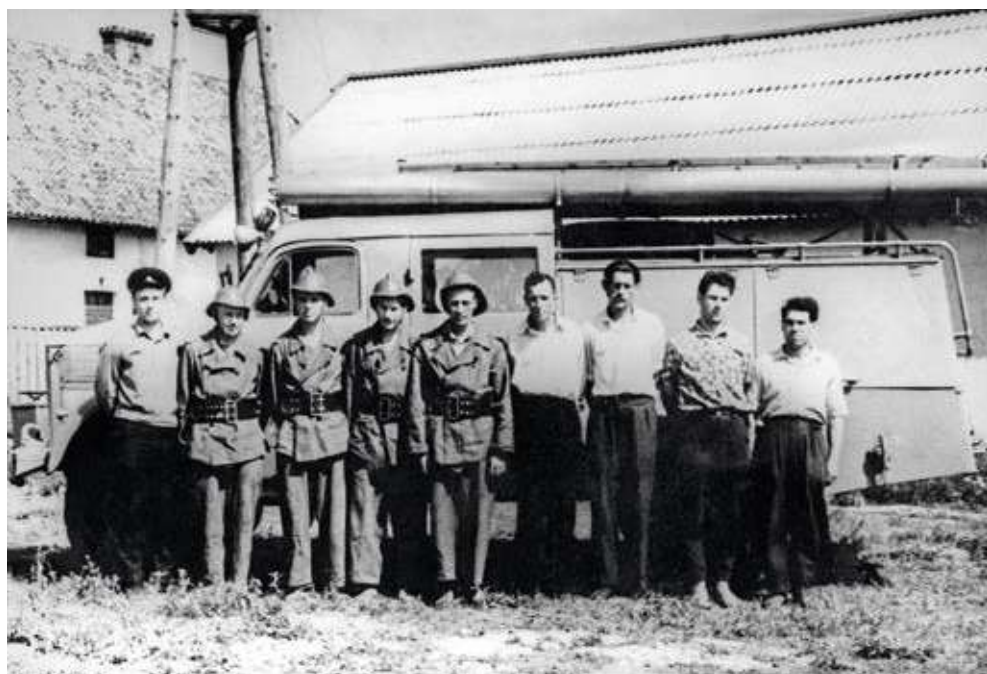
Viršininkavo J. Radzevičius neilgai. Po metų tas pareigas perėmė Justinas Vasiliauskas, o gaisrinė įsikūrė Žuvininkystės ūkio pašonėje – automobiliai (vienas su cisterna, kitas tik su siurbliu) turėjo garažą, o ugniagesiai – budėjimo patalpą. Nors jau dirbo daugiau vyrų, nuolat poste budėdavo po vieną. Tik išgirdę sireną, į pagalbą atbėgdavę kiti ugniagesiai. Ugniagesio uniformą yra vilkėję ir J. Radzevičiaus broliai Mečislovas ir Petras. Tiesa, pirmoji uniforma tebuvę brezentinis švarkas ir kelnės. Batų neduodavo.

Beveik tris dešimtmečius priešgaisrinėje tarnyboje išdirbęs J. Radzevičius sako, kad nors darbas rizikingas, bet buvęs įdomus ir nemonotoniškas. Tiesa, įtampos kartais net grįžus namo nepavykdavo nusikratyti. „Tik išgirstu, būdavo, telefono skambutį ir krūpteliu: gaisras?! Yra tekę dėl įtampos ir skubėjimo „galvą pamesti“. Kartą, važiuojant su kolega į gaisrą Juodkrantėje, Žil'o radiatoriuje „užvirė vanduo“. Sustojom, o ką daryt, kuo aušinti? Kol atsitokėjau – taigi vandenį vežam! Neradom, į ką jo prisileisti, tai nusiaviau guminių batą.“

Kalbėdamas apie žmonių replikas, kad gaisrininkai visą parą esą miega, į gaisrą atvažiuoja girti arba mašinos be vandens, J. Radzevičiaus atilaidus: „Ką tu žmonėms, kai pleška jų turtas, paaiškinsi. Kiek čia trunki tą vieną ar kelias tonas vandens išlieti. Gesinant keliais švirkštais ar lafetu (juo tiekiamas didelis gesinamųjų medžiagų kiekis, taip pat galima gesinti iš didesnio atstumo), net ir didesnės talpos automobilyje po penkių minučių vanduo baigiasi.“ J. Radzevičius tikina, kad automobiliai negalėdavo būti be vandens. „Aš, vos grįžęs iš gaisro, nedelsdamas pripildydavau cisterną. To darbo atidėti negali, nes niekada nežinai, kas gali įvykti.“ Nors... Ugniagesys prisiminė nutikimą miškų ūkio pagalbinėse patalpose

Pirmoji Nidos gaisrinė buvo įsikūrusi šalia Žuvininkystės ūkio. Čia buvo garažas ir ugniagesių postas. Juozas Radzevičius prie gaisrinio automobilio GAZ

Neringiškių gaisrininkų komanda. Apie 1961 m. Iš kairės: viršininkas Justinas Vasiliauskas, Vytautas Zurlis, Anicetas Andrijauskas, Petras Šlimas, Bronius Janickas, Pranas Burkšas, Alfonsas Tamutis, Petras Radzevičius, Mečislovas Radzevičius

Smiltynėje. Miškininkai irgi turėjo gaisrinį automobilį, bet, matyt, retai jo prireikdavo. Kartą ūkiniame pastate pamatę vapsvų susuktą lizdą, norėjo jas „išrūkyti“. Per neatsargumą įsiplieskusios ugnies nebuvo kuo užgesinti – autocisterna stovėjo tuščia, ir statinys supleškėjo.

Ir ugniagesiu, ir naru gelbėtoju dirbęs J. Radzevičius nesileidžia į painius atminties labirintus: „Toks buvo darbas, ir stengiausi kuo geriau jį atlikti.“ Nemėgo intrigų ir konfliktų. „Žmogui bloga gali greit padaryt, bet tu gera padaryk“, – viena iš jo nuostatų. Pats buvęs pirmasis ir su dešimčia viršininkų dirbęs J. Radzevičius sako, kad nuo vadovo daug priklausė. Sunkiausia dirbti, jei žmogus nekantrus ir piktas. Per savo darbo metus jam yra tekę gesinti ir emocijų gaisrus, švelninti konfliktines situacijas tarp viršininko ir kolegų.

Įkurtuvės

1967 metai Neringos miesto priešgaisrinės dalies istorijoje pažymėti kaip įkurtuvių metai. 1965 metais Miestų statybos projektavimo instituto suprojektuotas „Gaisrininkų depo“ buvo pastatytas per porą metų. Iš kuklių patalpų persikraustę ir Taikos gatvėje šalia miesto katilinės ir dygstančio naujo gyvenamųjų namų kvartalo vienaaukščiame gaisrinės pastate įsikūrę ugniagesiai turėjo budėjimo ir poilsio patalpas bei virtuvę, buvo įrengtas dispečerių postas, garaže stovėjo du automobiliai, buvo remonto dirbtuvės. Vietos užteko ir tarnybiniam butui. Dirbo keturios ugniagesių pamainos. Laimė, 7–8-uoju dešimtmečiais grėsmingos liepsnos nedažnai įsisukdavo į pamariečių būstus ar kalnapušių masyvus, gal todėl didesni gaisrai ir beveik po pusšimčio metų likę gyventojų bei ugniagesių atmintyje. Mena jie gyvenamojo namo, kurio vietoje dabar stovi savivaldybė, liepsnas, Paryžiumi vadinto jau negyvenamo pastato gaisrą ir skaudų įvykį, kai daugiaviečiame garaže, remontuojant Žvejų vartotojų kooperatyvo direktoriaus „Volgą“, užsidegė jos kuro bakas, o išplitusi liepsna grybštelėjo ir gretimą bokšą. Jame stovėjusi J. Radzevičiaus brolio Petro „Pobeda“ apdegė nepataisomai.

„Neduok Dieve, tie visi gaisrai, – atsidūsta nuo 1976 metų priešgaisrinėje tarnyboje dirbantis Stasys Valančius, – tai praradimai ir nuostoliai. Ne veltui žmonės sako, kad vagis sienas palieka, gaisras – tik pelenus.“ Dar didesnis pragaras kyla pleškant miškui... O tikra drama, kai ugnyje žūva žmogus... Tačiau jokie įvykiai ir patirti išgyvenimai neatgrasė S. Valančiaus nuo šio darbo. Nors ugniagesio-vairuotojo darbą buvo iškeitęs į verslą, po dešimtmečio grįžo. „Jaunystėje buvau nutrūktgalvis, viliojo viskas, kas susiję su rizika ir pavojais. Esu dirbęs ir gelbėtoju, naru.“ Grįžęs į tarnybą, S. Valančius karjeros laipteliais buvo palypėjęs iki viršininko pavaduoto posto, vėliau ėjo vyriausiojo specialisto, dabar – administratoriaus pareigas. Atsakingas, patikimas ir draugiškas, už pavyzdingą darbą apdovanotas „Ugniagesio gelbėtojo žvaigžde“, S. Valančius geru žodžiu minimas ir kolegų, ir bendruomenės.

Kaip sako patys ugniagesiai, turbūt 85 proc. vyresnės kartos Neringos vyrų yra dirbę gaisrinėje. Vieniems tai buvo laikinas darbas, ieškant geresnio ir mažiau pavojingo, kitiems – antraeilės pareigos, trečius viliojo įvairių išbandymų kupina profesija. Tarp kelių dešimtmečių šiam svarbiam ir nelengvam darbui atidavusių vyrų buvo darbščių ir nagingų, gebėjusių atlikti suvirintojo ar tekintojo darbą, rūpestingai prižiūrinčių techniką ir visą ūkį, savo pavyzdžiu parodžiusių profesijos žavesį ir vaikams. Šiandien jau į užtarnautą poilsį išėjęs pamainos vadas Anatolijus Aleksandrovas, vyriausiasis vairuotojas mechanikas Algimantas Kavaliovas, abu pelnę „Ugniagesio gelbėtojo žvaigždę“, viršininko pareigas ėjęs Erikas Urbonavičius, ugniagesys gelbėtojas Žilvinas Petraitis neatitrukę nuo priešgaisrinės tarnybos reikalų, nes joje darbuojasi jų sūnūs.

Inspektorius

Beveik du dešimtmečius Neringos profesionali priešgaisrinė dalis funkcionavo kaip civilinė tarnyba. Pirmasis specialistas su „antpečiais“ į Neringą atvažiavo 1979 metais. Vladas Novikas, baigęs Priešgaisrinę technikos mokyklą Sankt Peterburge (anuomet – Leningradas), turėjęs vyr. leitenanto laipsnį (per darbo metus užsitarnavęs vidaus tarnybos pulkininko leitenanto laipsnį), buvo paskirtas Valstybinės priešgaisrinės inspekcijos prie Neringos vidaus reikalų poskyrio viršininku. Paskyrimas, pasak V. Noviko, jam buvo netikėtas. Studijuoti išvykęs su Jonavos priešgaisrinės tarnybos siuntimu, tikėjosi ten ir grįžti, tačiau nebuvo laisvo etato, ir jaunam specialistui teko vykti į „visai nepažįstamą kraštą“. „O mama, – prisimena V. Novikas, – sužinojusi apie mano paskyrimo vietą, apsisverkė ir paklausė: „Ar čia Lietuvoj?“

Nors inspektorius etatas priklausė Vidaus reikalų poskyriui, jo darbo vieta buvo numatyta Nidos gaisrinėje. Naujo darbuotojo pasirodymas Priešgaisrinėje profesionaliojoje dalyje (PPD) buvo netikėtas ir būsimesiems kolegoms. „Tu lyg su parašiotu nusileidai“, – prisimena jų reakciją V. Novikas. „Ir kabinetą gavau tuščią – nei stalo, nei kėdžių, telefono aparatas dviem varžtais prie korpuso prisuktas, pačiam reikėjo pasirūpinti darbo sąlygomis.“ Šį tą susirankiojo, nurašytų baldų gavo iš poilsio namų.

Pagrindinis inspektorius darbas buvo objektų priešgaisrinės būklės tikrinimas, kilusių gaisrų priežasčių tyrimas, nuostolių nustatymas ir kt. Darbo pradžia buvo nelengva, nes jokio „dokumentinio palikimo“ nerado. Savo krikštu V. Novikas vadina gaisrą Purvynėje, kai nuo žaibo iškrovos užsiliepsnojo ir bemat sudegė pastatas. „Marias išsėmėm gesindami, bet ką tu prieš gamtos jėgą.“ Tada ugniagesiai tik šaldė vandeniu gretimą namą, kad ugnis ir jo nepačiuptų. Kai po įvykio inspektoriui reikėjo parengti ataskaitą, neturėjo jokių blankų, jokio panašaus įvykio protokolo pavyzdžio, nes iki jo tas darbas beveik nebuvo dirbamas. Laimė, sako, kad pirmaisiais darbo metais nedaug gaisrų kilę. Porą metų dirbęs gaisrinės pastate, pastačius naują milicijos pastatą, V. Novikas turėjo persikraustyti ten. „Ten algą gavau, ten ir įsipareigojimų turėjau – tekdavo vykti į iškvietimus, budėti poskyryje.“ Tačiau nuo ugniagesių reikalų ir kasdienybės nenutolo. „Beveik tuo pačiu oru kvėpuodavom, nes gyvenau gaisrinės pastate“, – sako V. Novikas. Priešgaisrinės tarnybos kasdienybę jis prisimena buvus nelengvą – truko technikos ir darbo priemonių, ugniagesiams – aprangos (o ir turėtoji buvo nepatogi, siuvama iš medžiagos, kuriai sušlapus drabužis sustingdavo taip, kad ugniagesys vos rankas galėdavo pakelti, buvo didelė darbuotojų kaita.

Kai važiavo į Neringą, V. Novikas galvojo: „Atidirbsiu dvejus metus ir išvažiuosiu.“ Nepajuto ir kaip dešimtmetis pralėkė. „Inspektorius darbas labiau „popierinis“, o aš juk gaisrininkas, man kraujas verda, atlėkdavau į gaisro vietą greičiau už ugniagesius ir verždavausi per dūmus žiūrėti, kas darosi.“ Jei nekildavo tikrų gaisrų, tai „liepsnodavo“ visokių posėdžių, tikrinimų ir ataskaitų „ugnys“. Vienu metu prie savivaldybės veikė septynios visuomeninės komisijos, keturioms iš jų priklausė ir V. Novikas. Pasak jo, „tie posėdžiavimai atimdavę labai daug brangaus laiko. Vieną svarbų statybos projektą esam penkias valandas svarstė“. O jo reiklus ir principingas požiūris ne visada sutapdavo su valdžios pozicija.

1989 metais iš darbo išėjus Priešgaisrinės profesionaliosios dalies viršininkui E. Urbonavičiui, V. Novikui teko ir inspektorius, ir PPD viršininko darbą dirbti. „Ant mano „biednos“ galvos sukrito visi ūkio ir administraciniai rūpesčiai. Neturėjau nei sekretorės, nei pavaduotojo, nebuvo buhalterio. Tekdavo pačiam ir tabelius pildyti, ir mokymų tvarkaraščius sudaryti, ir atsarginėmis dalimis, apranga rūpintis. O jei gaisras, – vos ne porą savičių jo prie-

„Mašina be vandens – mums ne mašina“, – sako ugniagesiai.
Po gaisro automobilių cisternos būdavo nedelsiant pripildomos vandens

Mariose be katerio pagalbos nesuteiksi

Gautas pavojaus signalas

V. Novikas darbo kabinete

Iki Nepriklausomybės Priešgaisrinės
tarnybos viršininko apranga buvo kaip
sovietinės armijos karininko.
Tokią vilkėjo ir V. Novikas

žastis tirti.“ Trejetą metų tą dvigubų pareigų naštą tempęs, pareigūnas galiausiai persėdo į Priešgaisrinės dalies viršininko kėdę.

Papūtęs laisvės vėjas atnešė permainų ir į šią tarnybą. Ant pastato sienos suplevėsa vo trispalvė. Pirmoji, nidiškės Stasės Šiaulienės pasiūta, buvo iškelta ant Neringos vidaus reikalų poskyrio pastato. Antrąją, taip pat jos pasiūtą, išsikėlė ugniagesiai. Vilkėtą sovietinę uniformą tarnybos viršininkas pakeitė į eilinio ugniagesio aprangą... be jokių antpečių. Atsivėrus valstybių sienoms ir atsiradus galimybei pasisemti vakarietiškos patirties, neringiškai aplankė suomių kolegas. „Ką ten pamatėm, atėmė žadą, – pasakoja V. Novikas. Kompiuterizuotos darbo vietos, erdvės poilsiui, kelios dešimtys gaisrinių ir greitosios pagalbos automobilių, priemonės darbui po vandeniu, su cheminėmis medžiagomis ir pan. Grįžęs neradau ramybės. Gal trejetą metų, kai tik nuvykdavau į Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentą (PAGD), nepraleisdavau progos užsiminti apie gaisrinės rekonstrukciją. Ilgokai atsilabinėjus, kad Neringoje mažai gaisrų, kad kitur sąlygos dar prastesnės ir pan., galiausiai pastato atnaujinimui buvo pritarta.“

Po kelerius metus trukusių darbų 1998 metais ugniagesiai gelbėtojai įsikūrė moderniai įrengtose patalpose su poilsio ir buities erdve, klase teoriniams mokymams, administracijos kabinetais, garažu automobiliams, kateriui, keturračiu ir sniego rogėms. Koridorių sienas papuošė fotografijose užfiksuotos ugniagesių veiklos akimirkos, tarnybos administratoriaus S. Valančiaus tapyti paveikslai ir iš Smiltynės miško gaisre rastų sprogmenų pačių ugniagesių pasigaminti šviestuvai. 2018 metais ant pietinės gaisrinės pastato sienos japonų menininkės Harukos Yamados sukurtas piešinys „Miesto saulė“ funkcionuoja kaip saulės laikrodis.

Vieno iš savo planuotų darbų 2006 m. kovą į pensiją išėjęs V. Novikas sakosi nespėjęs pabaigti. „Kasmet į tarnybos darbų planus įtraukdavau klausimą dėl Juodkrantės priešgaisrinės komandos sukūrimo, kol kartą mero pareigas ėjęs S. Mikelis pasakė, kad gana to popierizmo, imkis veikti. Gavau pavyzdinius nuostatus, sudarėm sąmatą, net senąjį Nidos gaisrinį automobilį išsaugojom būsimam postui. Bet tai užtruko...“ Neringos savivaldybės ugniagesių komandos Juodkrantės postas buvo atidarytas po metų. Dabar nelaimės atveju į pagalbą juodkrantiškiams, o ir artimiausioms gyvenvietėms, kur kas greičiau nei iš Nidos atskubėtų Žaliajame kelyje įsikūrę gaisrininkai.

„Ai, juk nedega...“

Vieninteliai ugniagesiai apie savo darbą šitaip negali pasakyti. Ugnis tikrai nepalauks... Tad per vieną minutę susiruošę ir jau lėkdami į nelaimės vietą, papildomą informaciją ar detales tikslinasi važiuodami. Nežino, ką ras įvykio vietoje. Būdavo, kad ant gaisrinio hidranto pastatytas kažkieno automobilis, būdavo, kad autocisterna negali privažiuoti prie marių arba jos per seklios. Yra tekę su gaisrinio automobiliu įvažiuoti kur giliau, ir ugniagesiams įsibridus į marias laikyti vandens įsiurbimo žarną.

Vienodų gaisrų nebūna, ir ugniagesiams jie visi pavojingi ir dramatiški. Sunkus buvo 2011 metais visą naktį liepsnojusio poilsio komplekso „Santauta“ Juodkrantėje gesinimas. Atviros ugnies malšinti tuokart buvo atsiųstos septynios ugniagesių komandos. Be neringiškių, dirbo Klaipėdos, Šilutės, Palangos ir Plungės gaisrininkai. Kariškai atsiuntę sraigtašparnį, specialiams kelto reisams buvo pasirengusi „Smiltynės perkėla“.

Kitas didelių nuostolių savininkams padaręs ir nemalonumų ugniagesiams sukėlęs gaisras kilo Preiloje. Buvusiame ūkiniame pastate įrengtuose apartamentuose ugnis įsiplies-

kė nuo užkurto ir poilsiautojų be priežiūros palikto židinio. Atskubėjusiems ugniagesiams aplinkybės tąkart klostėsi nepalankiai – šalia statinio buvo tik vienas hidrantas, siurbiant vandenį iš marių, smėliu ir dumbly užsikimšo mašinų siurbiai. O ilgi liepsnos liežuviai bet kada galėjo grybštelt šiaudinių gretimo namo stogą. Išgelbėti kotedžo nepavyko. Žmonės prarado turtą, kaltininkų nerasta, ir kalčiausi liko ugniagesiai, pasak nukentėjusiųjų „tik stovėję ir žiūrėję“. Incidentas tąsyk pasiekė teismą. Nors ugniagesiai šio savavališkai įrengto pastato saugumo nebuvo patikrinę, leidimas eksploatuoti nebuvo patvirtintas jokiais jų parašais, priekaištų neišvengė. Nelengvą šio incidento „egžaminą“ teisme teko išlaikyti tarnybos viršininkui V. Novikui, o iškviestas į PAGD, manė namo grįšias be antpečių.

O ką jau kalbėti apie visą Lietuvą ant kojų sukėlusį ir ugniagesius gelbėtojus išsarginusį miško gaisrą Smiltynėje. 2006 m. gegužės 4-ąją Neringos ugniagesiai rengėsi minėti savo profesinę šventę, bet ugniagesių ir gelbėtojų globėjas Šv. Florijonas Kuršių neriją tądien apleido. Už pusantro kilometro nuo kelio Smiltynė–Nida įsižiebusi gaisro ugnis plito žaibiškai – kalninės pušys degė lengvai, sproginėjo nuo Antrojo pasaulinio karo žemėje trūnijų sprogmenys. Liepsnos liežuviai rijo ne tik gražų mišką, bet ir jame prieglobstį radusius gyvūnus. Vien Neringos ugniagesių pastangų neužteko, į pagalbą netruko atskubėti aplinkinių rajonų ugniagesiai, talkino kariškiai. Savo sraigtasparnį atsuntė Latvija. Po penkių dienų gaisrą likvidavus, ugniagesiai dar beveik tris savaites budėjo gaisravietėje. Ugnies šėlsmas, išdeginęs per 235 ha miško, buvo pavadintas „amžiaus gaisru“. Šiek tiek mažesnę plotą apėmusi, bet didelių nuostolių atnešusi ir ugniagesių pastangų pareikalavusi ugnis siautėjo Kuršių nerijos miškuose ir 2014 metais.

Ugnis nesirenka – jai nesvarbios valstybių sienos ar politinės įtampos. Jau Nepriklausomybės metais Neringos ugniagesiai skubėjo į pagalbą Rusijos Federacijos pasieniečiams ir muitininkams. Muitinės pastate kilęs gaisras galėjo pridaryti ir didesnių nuostolių, bet suskubę greičiau už rusų kolegas neringiškai sutramdė ugnį, o po keturių valandų gaisras buvo suvis likviduotas. Per šešias minutes į gaisro vietą atvykusiems mūsiškiams ugniagesiams nekilo problemų pravažiuoti pro užkardą, o žinią gavęs tarnybos viršininkas V. Novikas atlėkė treningais vilkėdamas, ir tarnybinio pažymėjimo jo niekas nepaprašė...

Beje, ne visada gaisrų kaltininkai būna žmonės ar netvarkingi įrenginiai. Nedidelį gaisrą Pervalkos miške yra sukėlus ir ...lapė, užlipusi ant elektros laidų. Nuo sukulto trumpojo jungimo užsidegė transformatoriaus alyva. Kilusi liepsna persimetė ant miško paklotės.

Reikia jūsų pagalbos...

„Mūsų darbas nepavojingas tik tol, kol nieko neatsitinka, – taip romantikų idealizuojamą profesiją apibūdina patys ugniagesiai gelbėtojai. – Ekstremaliuose situacijose tiesiog dirbi savo darbą, darai, kas tuo metu yra būtina. Būna, kad po kurio laiko, apgalvojus viską, per kūną pereina šurpuliai, bet įvykio vietoje koncentruojiesi ir tikiesi laimingos pabaigos.“ Deja, ne visuomet taip atsitinka. O apmaudžiausia, pasak jų, būna tada, kai, įdėjus visas pastangas, negali išgelbėti žmogaus gyvybės. Kaip ir tame tragiškame įvykyje, kurio baigties ugniagesiai gelbėtojai, deja, negalėjo pakeisti. Kelyje Nida–Smiltynė nuo kelio nuvažiavęs automobilis rėžėsi į medį ir užsidegė. Atvažiavę ugniagesiai buvo bejėgiai prieš įsisiautėjusias ir tris jaunuolius pasiglemžusias liepsnas. Tokiais atvejais sunku nusipurtyti emocijas, mintys ir vaizdai ilgai neduoda ramybės, bet „toks darbas, – sako jie, – tenka susidurti su viskuo“.

Ugniagesiai gelbėtojai mini profesinę šventę – savo globėjo Šv. Florijono dieną.
Iš kairės: viršininkas V. Novikas, šalia – ilgametis darbuotojas Stasys Valančius

Pratybų akimirkos

Teko gelbėtojams vos pakilusį iš Nidos oro uosto lėktuvą, vėjo nublokštą į marias, išskelti. O istorijų apie „bebaimius“ poledinės žuklės mėgėjus, kuriuos tekdavę traukti nuo ledų lyčių, gelbėtojai galėtų papasakoti ne vieną. Laimė, pastarieji keleri metai leido ugniagesiams gelbėtojams šiek tiek atsipūsti nuo būriais iš visos Lietuvos ant Kuršių marių ledo traukiančių azartiškų žvejų, kuriems nė motais, kad dėl jų sveikatos ir gyvybės kartais net kelios tarnybos turi susitelkti. Nei verkti, nei juoktis, kai iš vandens ištrauktas tirtantis žvejys, sušildytas karštu gėrimu ir paklaustas „turbūt jau niekada neisit ant ledo?“, atsako: „Eisiu, rytoj“... Tarp ekstremalių įvykių ugniagesiams gelbėtojams yra pasitaikę ir šiek tiek juokingų. „Kartą sulaukėm skambučio, kad reikia gelbėti... varną. Viena, pasak ugniagesio, poetiškos sielos moteriškė neištovė medyje su virvagaliu ant kojos spurdančios varnos karkimo ir paskambino ugniagesiams. Kai šie pasakė nevažiuosią, moteris pagrasino, jog „nuskambės žiniasklaidoj ir šiaip turės nemalonumų“. „Nusiuntėm gelbėjimo automobilį „Ford“, – pasakoja V. Novikas, – bet šio kopėčios buvo per trumpos. Teko siųsti antrą automobilį. Kol gelbėtojas lipo kopėčiomis, varna išsivadavo iš virvės ir... nuskrido.“

Patirtis

Jos nenusipirksi, neišsiugdysi – ją tik sukaupti gali. Kiekvienam įvykiui nepasiruoši, o kai viską lemia sekundės, reikia žaibiškai veikti ir bet kokiomis sąlygomis, bet kokiomis galimybėmis atlikti savo pareigą. Pasak ugniagesių, jų darbas komandinis, individualus heroizmas jame nereikalingas. Visokių tų patirčių vyrai turi – ir lediniame vandenyje yra tekę murkdytis, ir kęsti svilinantį šaltį, kai gesinimo žarnose vanduo užšąla, ir dusinantį karštį atlaikyti bei gerklę gniaužiančius dūmus ištverti.

„Kartais žmonėms atrodo, kad jei nekaukia gaisrinės sirenos, tai ugniagesiai neturi darbo, – sako šiandien tarnybai vadovaujantis Marius Šverebas. – Dalis mūsų darbo visuomenei nematoma, bet ugniagesio dienotvarkė griežtai reglamentuota – pamainų budėjimo metu vyksta teorijos ir praktikos pamokos, fizinio pasirengimo pagal normatyvus pratybos. Įgūdžiai tobulinami imituojant įvairias nelaimių situacijas skirtingose vietose: vandenyje, ant ledo, miške ar uždarose patalpose. Į kelis kartus per metus rengiamas taktines pratybas įtraukiami ir kitų institucijų specialistai, kad, ištikus realiai nelaimei, būtų galima operatyviai derinti veiksmus, organizuoti gelbėjimo darbus.“

Per šešis tarnybos dešimtmečius daug kas pasikeitė – santvarka, žmonės, technologijos. Išsiplėtė darbų spektras. Pelnytas aukštas visuomenės pasitikėjimas. Ugniagesių gelbėtojų pagalbos prireikia policijai, medikams, socialiniams darbuotojams. Neringoje ugniagesiai, lankydami senyvo amžiaus žmones, suteikia jiems informacijos apie priešgaisrinę saugą, nemokamai įrengia ir pakeičia dūmų detektorius. Jų dėmesio sulaukia moksleiviai ir vaikų darželio auklėtiniai.

Šiandien tarnybai, pasak viršininko M. Šverebo, didžiausias galvos skausmas – darbuotojai ir jų motyvavimas. Atlyginimu nesuviliosi, pavojus ir rizika dideli, reikalavimai aukšti. Vietinio jaunimo jau neužtenka, dalis ugniagesių važinėja iš Klaipėdos, Gargždų ar Kretingos.

xxx

P. S. Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos darbuotojų neerzina posakis: „Kai ugniagesiai miega, žmonės juokiasi, kai jie dirba, žmonės verkia“. „Tegul geriau jie juokiasi“, – sako...

LIETUVIŲ DAILININKAI
KURŠIŲ NERIJOJE

Adolis Jonas Krištopaitis (1925–2000). Senoji Nida. 1971
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

DAILĖ KAIP ISTORIJS LIUDININKĖ

Irmantė Šarakauskienė

2020 m. spalio pabaigoje Kauno paveikslų galerijoje buvo pristatyta paroda „Tarp dangaus ir jūros II: Kuršių nerija sovietmečio Lietuvos dailininkų kūrinuose“. Ši paroda tęsia Lietuvos muziejuose ir privačiuose rinkiniuose saugomo Kuršių nerijoje sukurto dailės paveldo apžvalgą (paroda veiks iki 2021 m. balandžio, jos kuratorė – šio straipsnio autorė). Pirmojoje parodoje, vykusioje 2011 metais, buvo galima susipažinti su kūriniais, užgimusiaisiais pusiasalyje iki Antrojo pasaulinio karo. Juos kūrė čia gausiai lankęsi vokiečių menininkai ir neriją tik pradėję atrasti lietuvių dailininkai: Antanas Žmuidzinavičius, Petras Kalpokas, Kajetonas Sklėrius, Antanas Gudaitis ir kiti.

Pasidomėti Lietuvos menininkų kūryba Neringoje paskatino šiemet amžinybėn iškeliauš dailės istorikas ir ilgametis Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktorius Osvaldas Daugelis. Tema pasirodė įdomi ir išsamiau netyrinėta, tad ši paroda – logiška 2011 m. pradėto tyrimo seka. Joje pirmą kartą taip išsamiai pristatoma Kuršių nerijoje sukurta sovietmečio Lietuvos dailininkų kūryba: eksponuojami A. Žmuidzinavičiaus, A. Gudaičio, Augustino Savicko, Leono Katino, Vytauto Cipliausko, Algirdo Petrulio, Rimto Kalpoko, Adolio Jono Krištopaičio, Antano Martinaičio, Arvydo Šaltenio, Kazio Rimto ir Valerijos Vijos Tarabildų, Eduardo Jonušo, Romualdo Audrūno Kuncos, Adelės Medutytės, Eugenijos Jurkūnienės ir kitų – iš viso 38 autorių 139 meno kūriniai. Nemaža jų dalis rodoma pirmą kartą.

Prisiminkime, kad po Antrojo pasaulinio karo Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, Kuršių nerija, kaip ir visas Lietuvos pajūris, tapo griežtai saugoma ir kontroliuojama pasienio zona. Ankstyvuojų pokariu čia šeimininkavo pasieniečiai ir kariškiai. Kiekvienas atvykstantysis privalėjo turėti įvažiavimo leidimą ir registruotis vietiniame milicijos poskyryje. Tačiau šį savitą kraštą dar prieškariu pamėgę Lietuvos dailininkai gan greitai atrado būdų, kaip minėtą kliūtį apeiti.

Istorija kol kas nutyli, kaip, bet pirmasis ir bene vienintelis ankstyvuojų pokariu į Kuršių neriją patekęs lietuvių dailininkas buvo dar prieškariu ją pamilęs A. Žmuidzinavičius. Jau nuo 1946 m. aptinkama jo etiudų su nerijos motyvais. Po Stalino mirties, atšilimo laikotarpiu, Kuršių neriją pasiekia vis daugiau menininkų. Pretekstu gauti leidimą ir atvykti į Nidą bei čia kurti tampa LSSR valstybinio dailės instituto dėstytojų pradėtos rengti vasaros praktikos. Tikėtina, kad jas 6-ojo dešimtmečio viduryje inicijavo 1947 m. minėto instituto profesoriumi tapęs A. Gudaitis, Kuršių neriją „prisijaukinęs“ taip pat prieš karą. Netrukus šiuo pavyzdžiu paseka ir kitos meno mokyklos.

Nemažai dailininkų į Kuršių neriją pirmą kartą pateko ir jos savitą kraštovaizdį atrado dalyvaudami įvairiose stovyklose, keliaudami su ekskursijomis ar pavieniui. Šiandien su nuostaba klausomės dailininkų Tarabildų prisiminimų, kaip jie rizikuodami apeidavę pasienio patikros punktą mišku arba, priprašę Nemuno deltos gyventojų, būdavo perplukdomi per marias į Neringą.

Po 1961-ųjų, kuriantis Neringos miestui ir kurortui, švelnėjo pasienio režimas, o su juo – ir leidimų išdavimo tvarka. Į pusiasalį patekti tapo daug paprasčiau. Dailininkai, kaip ir kiti

Pirmoji Kauno vidurinės dailės mokyklos praktika Nidoje 1959 m.
 Pozuoja Nidos žvejai Mikelis Engelinas (nuotrauka – viršuje) ir Mikelis Pugelis.
 Šias akimirkas užfiksavo praktikoje dalyvavę K. R. Tarabilda ir V. V. Lipskytė, būsimoji Tarabildienė

Vytautas Ciplijauskas (1927–2019). Kuršių marių moterys. 1977
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Mečislovas Ostrauskas (1927–2002)
Kuršių žvejo Mikelio Pugelio portretas. 1971
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Romualdas Audrūnas Kunca (1935–2011)
Žvejai sugrįžo. 1972
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Lietuvos gyventojai, galėdavo čia atvykti į darboviečių poilsia vietas ar vietinių gyventojų nuomojamus kambarius. Tiems, kurių darbovietės Neringoje neturėjo savų poilsio namų, leidimų parūpindavo giminės, draugai ar bičiuliai. Keletui Lietuvos menininkų sovietmečiu pavyko įsigyti ir nuosavą būstą Kuršių nerijoje. Dailininkai Eugenija ir Vytautas Jurkūnai 1959 m. tapo vokiečių dailininko Richardo Birnstengelio vasarnamio (pastatyto 1937 m. Purvynės dalyje, Nidoje) šeimininkais. O R. Kalpokui nuo 1964 m. buvo pavykę gauti dirbtuves Juodkrantėje. Apie 1970 m. Nidoje apsigyveno tautodailininkas ir nerijos senbuvų kuršininkų etninės tradicijos puoselėtojas Eduardas Jonušas, o 1974 m. – dailininkas Rimantas Didžpetris.

Taip pamažu sovietmečiu Kuršių neriją atrado ir pamėgo daugelis Lietuvos dailininkų. Vieniems tai buvo tik mielas epizodas, kiti tapo ištikimi Neringos mylėtojai ir vaizdoraštininkai, sugrįždavę čia kiekviena pasitaikiusia proga. Šalies muziejuose ir privačiose kolekcijose gausu Neringos tematikos paveikslų, akvarelių, pastelijų, piešinių, grafikos lakštų. Įvertinus jų kiekį, parodoje nutarta apsiriboti spalvotąja kūryba. Mat nerija su nuolat kintančiu apšvietimu, būdingu iš abiejų pusių vandens apsuptoms vietovėms, visų pirma buvo tapytojų rojus. Iš penkių Lietuvos muziejų, Neringos viešosios bibliotekos ir septynių privačių rinkinių parodai buvo atrinkti tie meno kūriniai, kurie ne tik įamžino savitą smėlio kraštą, gyventojus ir jų kasdienybę, bet ir užfiksavo jo kaitą bei istoriją. Parodoje regime, kaip iš nedidelių kaimelių ir žvejų kolūkių gyvenviečių Neringa išaugo į pripažintą bei geidžiamą kurortą (ne tik Lietuvoje, bet Sovietų Sąjungoje). Iškalingiausi parodoje yra R. A. Kuncos, A. Medutytės, R. Kalpoko, E. Jurkūnienės – didžiųjų Neringos vaizdoraštininkų, ilgiausiai joje būdavusių, geriausiai ją pažinojusių, atidžiausiai stebėdavusių – darbai. Parodos kontekstą vertingai papildė ir praplečia iš įvairiausių šaltinių atkeliavę dailininkų, Neringos gyventojų, vasarotojų prisiminimai, taip pat Kuršių nerijos tyrinėtojų įžvalgos.

Trijose salėse eksponuojami kūriniai sugrupuoti pagal temas. Pirmoji dedikuota Kuršių nerijos gyventojams: senbuvams, iš smėlio dykumos sukūrusiems žavintį nerijos krašto vaizdą, ir naujakuriams, kuriems buvo lemta neriją toliau puoselėti bei kurti, nelikus senųjų gyventojų.

Akivaizdu, kad labiausiai dailininkų akį traukė ir teptuko prašėsi po karo negausiai į pusiasalį sugrįžę senieji nerijos gyventojai kuršininkai: Mikelis Engelinas, Mikelis Pugelis, Johanas Radmacheris ir kiti. Būtent jie įamžinti daugelyje R. A. Kuncos, A. Medutytės, V. V. ir K. R. Tarabildų, Vaclovo Miknevičiaus, Mečislovo Ostrausko ir kitų dailininkų nutapytų portretų. Tačiau, kaip teigia migracijos procesus Kuršių nerijoje tyrinėjęs istorikas prof. dr. Vasilijus Safronovas, iš karo pabaigoje priverstinai evakuotų senbuvų tesugrįžo apie 13 proc., arba apytikriai 188 asmenys. Be to, didžioji jų dalis, nesusitaikę su sovietinės santvarkos primestais gyvenimo reikalavimais, pasinaudojo SSRS bei Vokietijos Federacinės Respublikos vyriausybių pasirašytu susitarimu dėl galimybės repatrijuoti ir 1958–1960 m. išvyko gyventi į Vokietiją. Tad neišvengiamai į dailininkų akiratį pateko ir į ištuštėjusią Kuršių neriją nuo pat 1945 m. gyventi bei dirbti kuriamuose žvejų kolūkiuose verbuoti naujakuriai. Nemažai jų portretų yra nutapę juodkrantiškių dar ir šiandien puikiai prisimenamas R. Kalpokas, taip pat A. Medutytė. Daugelyje portretų įamžinti ilgą laiką Kuršių nerijos gyventojų pagrindą sudarę žvejai ar jų šeimos nariai. 9-ajame dešimtmetyje nutapyti portretai – R. A. Kuncos – girininko Gedimino Dikšo, B. Mingilaitės-Uogintienės – rašytojo Viktoro

Miliūno, V. Ciplijausko – kultūrininkų Eduardo ir Vitalijos Jonušų – paliudija, kad ilgainiui Neringoje daugėjo ir kitų profesijų atstovų, pagal paskyrimą atvykusių įvairių sričių specialistų, taip pat kultūrininkų. Formavosi vietinė inteligentija.

Antrojoje salėje pristatomi kūriniai puikiai perteikia ankstyvojo pokario nuotaikas ir iliustruoja naujosios sovietų valdžios pagrindinį užmojį – Kuršių nerijoje vystyti žuvies pramonę.

Eksponuojamuose 6-ojo dešimtmečio kūriniuose regime žvejybai dar naudotus kurėnus ir kitas plokščiadugnes senųjų kuršininkų burvaltes (trūkstant žvejybos priemonių, jos buvo nusavintos ir naudojamos pokariu). Ant jų stiebų dar buvo galima išvysti ir vėtrunges. Tad, žvelgdamas į apie 1955 m. A. Savicko, I. Trečiokaitės-Žebenkienės, A. Medutytės, Aleksandro Silino nutapytas drobes, gali net pagalvoti, kad atsidūrei prieškario Nidoje. Bet tokios detalės kaip vėtrungės keičiančios raudonos vėliavėlės (matomos L. Katino, A. Medutytės darbuose) ar uosto teritorijoje dygstantys nauji žuvininkystės ūkio pastatai (užfiksuoti L. Katino, K. V. Abramavičiaus) vis dažniau išduoda, kad jie sukurti sovietmečiu. Esant štiliui, senosios burvaltės užstrigdavo mariose ir netiko penkmečio planus siekusiai įvykdyti ir juos viršyti planinei sovietinei ekonomikai. Tad, pasak istoriko Dainiaus Elerto, buvo žvejojama ir nedideliais žvejybos traleriais. Juos yra įamžinusi A. Medutytė („Traleriai Nidoje. Saulėtas pavakarys“) ir Jonas Čeponis („Į jūrą“). 6-ojo dešimtmečio pabaigoje kurėnus ir kitas burvaltes bei tralerius pradėjo keisti motorizuotos medinės dorės ir pusdorės. Būtent jos, žvejojant lydimos valčių, ir dominuoja eksponuojamuose 6-ojo dešimtmečio pabaigos, 7-ojo ir 8-ojo dešimtmečio pradžios kūriniuose. O senieji kurėnai, kaip byloja K. R. Tarabildos akvarelės ir jo pasakojimai, buvo palikti nykti uoste ar marių pakrantėje arba tiesiog būdavo supjaustomi ir sukūrenami. Kas keisčiausia, meno kūriniuose dorės išlieka populiarios ir po 1964 m., kai, pasak Juodkrantės žvejų, pasirodo pirmieji nedideli motorizuoti metaliniai žvejybos laivai – botai. Jie įamžinti Boleslovo Adomo Motuzos-Matuzevičiaus akvarelėse.

Dorės dominuoja ir įspūdingose didelio formato žvejybos procesą taikliai iliustruojančiose Algirdo Lukšto ir R. A. Kuncos figūrinėse kompozicijose. Jose regime nutapytus prieplaukoje besidarbuojančius žvejus. Jie ruošiasi žvejoti, tvarko tinklus ar grįžta atgalios su laimikiu. R. Kalpoko ir V. Ciplijausko figūrinės kompozicijos mums pasakoja, kaip prie žuvies pramonės vystymo Kuršių nerijoje prisidėjo moterys. R. Kalpoko drobėje matome įamžintas Juodkrantės žuvies priėmimo punkto darbuotojas, priimančias sugautas žuvis. Jų užduotis buvo jas pasverti, atrinktas prekybai apdėti ledais, o skirtas rūkyti – pasūdyti. Paruoštos rūkyti žuvis, pasak ilgametės Juodkrantės žuvies priėmimo punkto vedėjos Albinos Leitonienės, keliaudavo į Nidą, Žuvininkystės ūkio rūkymo cechą, kuris gana tikroviškai įamžintas V. Ciplijausko kompozicijoje „Kuršių marių moterys“. Jame neringiškės su ryškiomis guminėmis prijuostėmis ir antrankoviais valo ir ruošia vadinamąsias reikas – lazdas, skirtas žuvims sukabinti, kitos, paėmusios iš kubilo, ant jų kabina rūkyti paruoštus ungurius. Dar viena V. Ciplijausko figūrinė kompozicija primena, kad moterys taip pat padėdavo žvejams išrinkti tinkluose užsilikusį mailių ir įsipainiojusias jūržoles. Sovietmečiu tokios darbo scenas įamžinančios kompozicijos buvo labai vertinamos ir populiarios, perkamos į muziejų rinkinius, o kai kuriems dailininkams, ką paliudija A. Medutytės prisiminimai, pagelbėjo net gauti gyvenamąjį būstą ar dirbtuves.

Leonas Katinas (1907–1984). Nida. 1958
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Algirdas Lukštas (1921–1992). Nidos uoste. 1960
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Adelė Medutytė (1928–2014). Senoji Nida. 1957
Dailininkės šeimos nuosavybė

Eugenija Jurkūnienė (1907–2005). Jurkūnų vasarnamis Nidoje. Apie 1970
Vytauto Jurkūno nuosavybė

Rimas Kalpokas (1908–1999). Juodkrantė. 1966
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Arvydas Šaltenis (g. 1944). Didžiosios kopos. 1962
Autoriaus nuosavybė

Vėlyvajame sovietmetyje dailininkų domėjimasis žvejybos procesais Kuršių nerijoje blanksta. Jų dėmesį vis labiau traukia čia kuriamas Neringos kurortas ir įsibėgėjantis kurortinis gyvenimas. Apie visa tai pasakoja kūriniai, eksponuojami trečiojoje parodos salėje.

Atvykusius į Kuršių neriją dailininkus labiausiai žavėjo jos savitas kraštovaizdis. Gan greitai jis buvo įvertintas ir tuometinės Lietuvos valdžios. Jau 6-ajame dešimtmetyje buvo susirūpinta unikalios pusiasalio gamtos apsauga. 1960 m. Ministrų Tarybos nutarimu Kuršių nerijoje įsteigtas landšaftinis draustinis ir, pasak architektūros istorikės prof. dr. Marijos Drėmaitės, nutarta jos plėtrą pasukti turistinio-poilsinio kurorto vystymo linkme. Kad būtų lengviau jį vystyti bei administruoti, 1961 m. Nidos, Preilos, Pervalkos ir Juodkrantės gyvenvietės buvo sujungtos į analogų neturintį respublikinio pavaldumo Neringos miestą. Jo paskirtiesiems vadovams, kaip taikliai „Dorėje“ (2 ir 3 numeriuose) sakė žurnalistė Raimonda Ravaitytė-Meyer, buvo lemta rasti bendrą kalbą su pasieniečiais ir iš nuniokotų bei apleistų žvejų kaimelių pasienio zonoje įkurti miestietiško gyvenimo standartus atitinkantį kurortą. Taip pat jiems teko nelengva užduotis – nuolat ieškoti balanso tarp poilsiaviečių ir kurorto plėtros bei savitos pusiasalio gamtinės aplinkos išsaugojimo. Ne visada ir ne viskas pavykdavo.

Šį kurorto kūrimosi procesą ir pusiasalio kraštovaizdžio kaitą nuolat sekė bei fiksavo pastabios dailininkų akys. Bene daugiausia jų dėmesio sulaukė nuostabiosios Kuršių nerijos kopos. Dažniausiai menininkų paveiksluose regime įspūdingus vėjų pustomų kopų smėlynus, nusidriekusius nuo Nidos į Kaliningrado pusę. Juos yra įamžinę A. Šaltenis, A. J. Krištopaitis, Domicelė ir Kazys Rimtas Tarabildai. Prisiminkime, kad anuomet nebuvo pasienio su Rusijos Federacija, kuris šiandien stabdo mus tuoj už Nidos, tad dailininkai galėjo klajoti nevaržomi ir patirti kopų įvairovę bei didybę. Algirdo Petrulio, Petro Stausko, D. Tarabildienės kūriniai fiksuoja, kaip Parnidžio kopa, siekiant suvaldyti jos slinkimą Nidos link, vis labiau pasidengia žaliu apklotu ir pamažu žemėja. Keletas dailininkų, pavyzdžiui, A. Žmuidzinavičius, K. R. Tarabilda ir A. Medutytė, yra nutapę ir Pilkąsias (arba Mirusiąsias) kopas, plytinčias tarp Juodkrantės ir Pervalkos. D. Tarabildienė 1963 m. yra įamžinusi dar ir tris paskutinius autentiškus krikštus senosiose Nidos kapinaitėse.

Dailininkai akyiai stebėjo ir Neringos architektūros kaitą. Labiausiai juos žavėjo iš smėlio kyšantys ar prie naujos krantinės išsiriškę senieji žvejų namai. Apie tai byloja eksponuojami A. Medutytės, Alfonso Motiejūno, Vinco Norkaus, Eugenijos Jurkūnienės ir kitų kūriniai. Įdomu, kad R. A. Kuncos drobės fiksuoja, kaip, kuriantis kurortui, senieji namai buvo ne tik puoselėjami ir saugomi, bet ir perdažomi nebūtinai tradicinėmis, šiam kraštui būdingomis spalvomis. Vietoj raudonai rudos, sodriai mėlynos atsiranda žalia ar geltona. Daugėjant poilsiautojų, namai apauga verandomis ir mansardomis, yra rekonstruojami ar išvis nugriauunami ir perstatomi. Keleto dailininkų darbuose regime užfiksuotų ir naujosios Neringos architektūros pavyzdžių. Tai – prie dailininkės E. Jurkūnienės vasarnamio įkurtos Nidos pionierių stovyklos naujieji statiniai, 7-ajame dešimtmetyje po jos langais išdygusios naujos vilos „Pušėlė“ ir „Eglė“. Juozas Banaitis užfiksavo Pamarį gatvėje 8-ajame dešimtmetyje pastatytas naujas poilsiavietes. Taip pat dailininkai įamžino ir poilsiautojams kuriamus naujus traukos centrus: V. Norkaus drobėje regime rekonstruotą Thomo Manno vasarnamį, J. Banaičio pastelėje – įkurtą Nidos žvejo etnografinę sodybą, o R. Kalpoko ir V. Ciplijausko drobės pasakoja apie Raganų kalno kūrimo procesą Juodkrantėje.

Valerija Vija Tarabildienė (g. 1942). Vasara prie marių. Nida. 1975
 Autorės nuosavybė

Į dailininkų akiratį pateko ir Neringos vasarotojai – turistaujantys, besigėrintys kraštovaizdžiu, gulintys saulėje, žvejojantys, buriuojantys ar tiesiog smagiai leidžiantys laiką. Juos įamžino nuotaikingi A. Medutytės, E. Jurkūnienės, A. Šaltenio, V. V. Tarabildienės, Osvaldo Jablonskio, Sauliaus Kruopio ir kitų kūriniai. Plėtojantis kurortui, atostogaujančiųjų Neringoje kasmet sparčiai daugėjo. Prof. dr. M. Drėmaitė mini, kad 1962 m. Neringa sulaukė 22 000 lankytojų, 1966 m. – jau apie 85 000. Architektas ir kraštovaizdžio tyrinėtojas dr. Jurgis Bučas teigia, kad iki atkuriant Lietuvos nepriklausomybę vien Nidoje kas vasarą lankydavosi apie 50 000 poilsiautojų.

Besižvalgydami po parodą regime, kad dauguma joje pristatomų autorių nuo pilkos sovietinės kasdienybės ir valdžios primestų realistinės dailės reikalavimų stengėsi pabėgti rinkdamiesi ryškias ekspresyvias spalvas, dekoratyvius jų derinius, linko į vaizduojamų objektų apibendrinimą. Daugumos dailininkų kūriniuose įamžinta Nida. Tačiau buvo ir tokių kaip R. Kalpokas, kuris nuolatine vasaravimo vieta pasirinko Juodkrantę ir savo kūriniuose užfiksavo jos žmones bei kaitą. Juodkrantėje yra tapę ir A. Medutytė, R. A. Kunca, V. Ciplijauskas, K. R. Tarabilda, kiti. Eksponuojami A. Žmuidzinavičiaus, Vaclovo Miknevičiaus ar R. A. Kuncos darbai paliudija: kai kurie dailininkai užklysdavę ir į Preilą ar Pervalką.

Apibendrinti parodą norisi „Kauno dienoje“ apie ją rašiusios menotyrininkės Auros Baltrušaitytės žodžiais: „Tarp dangaus ir jūros II“ pristato ne tik menininkų kūrybą: dailė atsiskleidžia kaip istorijos liudininė, įamžinusi Kuršių nerijos regiono praeitį ir virsmus. Apžiūrėjus parodoje eksponuojamus daugiau nei 100 kūrinių, skyrus laiko kuratorės atidžiai rinktiems menininkų prisiminimams, istorinei medžiagai, galima susidaryti visapusišką sovietmečio Kuršių nerijos vaizdą.“

FOTOGRAFIJA

Kazimieras Mizgiris. Kopos, 2018

VĖJO IŠRAŠYTI SMĖLIO PASAKOJIMAI

Danguolė Ruškienė

Kartais nepageidaujami ar kažkieno kito priimti sprendimai gali nulemti visą tolesnį gyvenimą, kuris vėliau pasirodys kaip vienintelis įmanomas ar net sąmoningai pasirinktas. Būtent taip nutiko fotomenininkui Kazimierui Mizgiriui, kuris būdamas dar jaunuolis 1974 m. gavo paskyrimą dirbti fotografu Kuršių nerijoje. Tada šis pusiasalis, siauru smėlingu ruožu besitęsiantis beveik šimtą kilometrų ir Lietuvos pusėje visiškai atskirtas nuo žemyno, su juo besijungiantis tik Rusijos teritorijoje, atrodė kaip vieta atsiskyrėliams ir atskirtiesiems. Panašu, kad būtent taip Kuršių nerija ir buvo suvokiama sovietinės valdžios. Aplinkybės lėmė, kad K. Mizgiris labai anksti pateko į nepageidaujamųjų kategoriją, mat viename iš savo laiškų Amerikoje gyvenančiai tetai užsiminė apie norą nukeliauti į JAV. Ir to užteko, kad jis turėtų nutraukti žurnalistikos studijas sostinėje ir išvykti dirbti į atokią, vandens atskirtą teritoriją. Kita vertus, kaip teigia autorius, toks nurodymas jau tada atrodė intriguojančiai. Juolab kad iki tol jam teko Neringoje lankytis ir fotografuoti. Dar 1969 m. Klaipėdos buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatas jį komandiravo į Juodkrantę. Tada ir įvyko pirmoji K. Mizgirių pažintis su Kuršių nerija. Sezono metu jis čia dirbo fotografu, o sezonui pasibaigus grįžo į Klaipėdą, kur fotolaboratorijoje kartu su Vaclovu Strauku, Aleksandru Dapkevičiumi ir Bernardu Aleknavičiumi toliau ryškino gyventojų atneštus negatyvus ir spausdino jiems nuotraukas. 1970 m. tas pats Buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatas išsiuntė K. Mizgirių fotografijos pasimokyti į Vilnių, o po ketverių metų studijų jam ir vėl teko grįžti į Neringą.

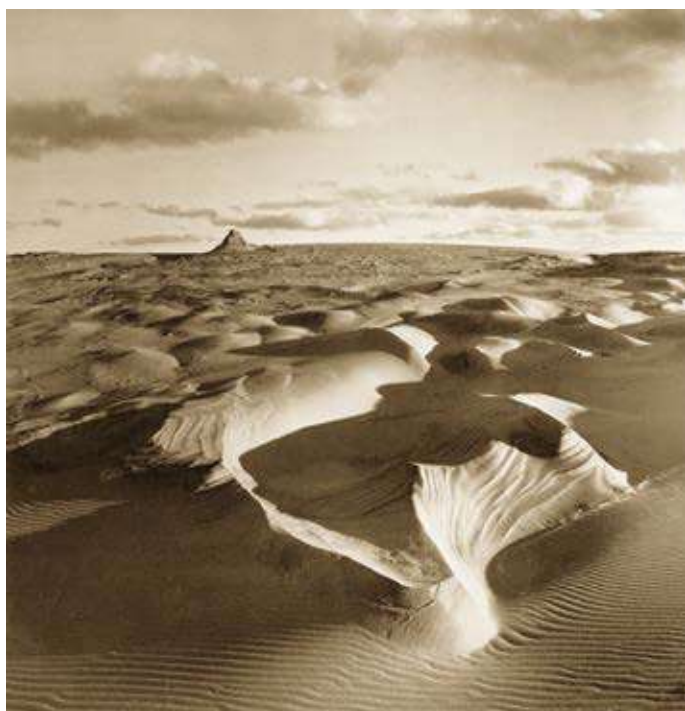
Tai buvo laikai, kai K. Mizgiris tik pradėjo savo pažintį su fotografijos menu. Unikalus ir permainingas Kuršių nerijos gamtovaizdis, paslaptinga ir dramatiška šio krašto istorija tam puikiai tiko. Kuršių nerija atsiduria tarp dviejų skirtingų vandenų masių – bangaujanti, dažnai šėlstančios jūros ir gana ramių, akimis vos aprėpiamų marių. Sausumos ruože, kur siauriausioje vietoje žemės lieka vos 380 m, driekiasi miškai, nedideli ir jaukūs paplūdimiai, nuolat judančios ir besikeičiančios kopos. Kur ne kur palei marias išsimėto nedidelės vokiškos architektūros bruožus vis dar saugančios gyvenvietės. Visa tai formuoja neįprastą akiai vaizdą ir išskirtinę, tik šiam kraštui būdingą atmosferą. Kaip žinoma, keliautojų, dailininkų, rašytojų, kitų meno sričių atstovų dėmesį Neringa traukė jau gana seniai.

1973 m., beveik tuo pat metu, kai Nidoje apsigyveno K. Mizgiris, čia prasidėjo ir tarpautiniai fotografų seminarai. Juos organizuodavo vos prieš ketverius metus Vilniuje įsteigta Lietuvos fotografijos meno draugija (dabar – Lietuvos fotomenininkų sąjunga). Su keliomis pertraukomis šie kasmetiniai seminarai vyksta iki šiol. Kiekvieną rudenį savaitei į Nidą suvažiuoja fotomenininkai, kritikai, meno istorikai ar tiesiog besidomintieji fotografija. Simpoziumai kadaise atsirado iš būtinybės suteikti fotografams žinių ne tik kūrybos, bet ir leidybos, sklaidos, bendradarbiavimo ir kitais aktualiais klausimais. Tais laikais Lietuvoje dar nebuvo kur studijuoti meninės fotografijos, ir tokia informacija buvo sunkiai prieinama. Nidos seminarai tapo vienintele vieša vieta, kur neveikė griežta sovietinė cen-

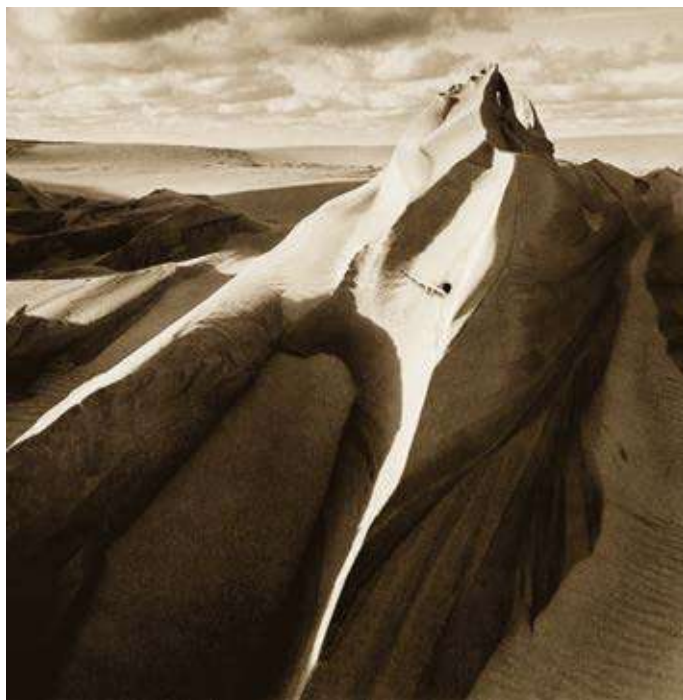

K. Mizgiris su mažaisiais Nidos fotografais, apdovanotais Lietuvos fotomenininkų sąjungos diplomais.
Iš kairės: Marius Glinskas, Ovidijus Gakas, Julius Mačiukas, Matas Mizgiris

žūra ir palyginti laisvai buvo galima keistis ne tik žiniomis, patirtimi, bet ir idėjomis. Juose vykdavo paskaitos, anuometiniai fotografijos kritikai aptardavo fotomenininkų sukurtus darbus, būdavo pristatomi naujausi fotografijos leidiniai, laiko likdavo ir asmeninei kūrybai. Ieškodami unikalių ir išskirtinių reginių, fotografai labai dažnai nukeliaudavo į kopas. Kai kurie čia užtrukdavo ilgiau, kiti – trumpiau, o nemaža dalis sugrįždavo ir vėliau, seminarams pasibaigus. Tarp Jono Kalvelio, Vitalijaus Butyrino, kartais į kopas užklystančio Antano Sutkaus, klaipėdiečio V. Strauko ar smėlio masyvus pamėgusių Birutės Orentaitės ir Audriaus Zavadskio netrukus atsirado ir K. Mizgiris. Panašu, kad Nidoje atsidūręs lyg ir atsitiktinai, jis pataikė būtent ten ir tuo laiku, kur ir kada jam reikėjo. Viskas klostėsi taip, kad fotografijos jį mokė ne tik gamta, siautėjantis vėjas, kiekvieną akimirką besimainanti ir kraštovaizdžio išraiškas koreguojanti šviesa, bet ir reguliariai čia besilankantys ryškiausi meninės fotografijos kūrėjai bei žinovai. K. Mizgiris visuomet jautė ypatingą ryšį su gamta, ir ši išskirtinė vieta jam greitai prigijo. Nuo ankstyvos jaunystės domėjęsis fotografija, dabar jis pagaliau turėjo sąlygas ir galimybes tuo rimtai užsiimti. Kaip teigia autorius, daug jam davė ir pažintis, nuolatinis bendravimas su tuometiniais Klaipėdos fotografais. Mistifikuotas analoginės fotografijos procesas, įdėmus ir kantrus aplinkos tyrinėjimas netruko tapti pagrindine jo veikla.

K. Mizgiris. Kopus, 1979–1985

K. Mizgiris. Kopus, 1979–1985

Kazimieras Mizgiris gimė 1950 m. kovo 24 d. Kerkutviečių kaime (Šilutės r.). Mokėsi Bitėnų pradžios mokykloje, Vilkyškių vidurinėje mokykloje (dabar – Vilkyškių Johaneso Bobrovskio gimnazija), 1961–1970 – Klaipėdos 10-ojoje vidurinėje mokykloje (dabar – Klaipėdos Sendvario progimnazija). 1970–1974 m. – Vilniaus technologijos techniku-me, kur įgijo fototechniko specialybę. 1974–1975 m. studijavo Vilniaus universitete Žurnalistikos katedroje. 1976–1993 m. – Neringos fotomėgėjų sekcijos „Neringa“ vadovas. 1984–1993 m. – Nidos jaunųjų fotografų studijos-mokyklos vadovas. Nuo 1976 m. – Lietuvos fotografijos meno draugijos (dabar – Lietuvos fotomenininkų sąjunga) narys. 1991 m. suteiktas Tarptautinės meninės fotografijos federacijos (FIAP) fotografo menininko (AFIAP) garbės vardas. Meno kūrėjo statusas suteiktas 2005 m.

Fotografijos parodose dalyvauja nuo 1980 m. Personalines parodas surengė Lietuvoje ir užsienyje (Vokietijoje, Olandijoje, Danijoje, Japonijoje ir kt.). Pelnė per 50 diplomų, medalių, kitų apdovanojimų. Svarbiausi iš jų – 1979 m. Reimso salone (Prancūzija) pelnytas Tarptautinės meninės fotografijos federacijos (FIAP) aukso medalis ir 1993 m. XXII *Monochrome Print* bienalėje (Olandija) pelnytas FIAP sidabro medalis. Fotografijų yra įsigiję Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos fotomenininkų sąjunga. Svarbiausi fotografijų ciklai: „Fosilijos“ (1976–1979), „Kopų peizažai“ (1976–1993), „Kopų veidai“ (1979–1993), „Kopos ir autografas“ (1979), „Fantastinis kopų pasaulis“ (1982–1991).

Vėliau fotografijų į ciklus neskirstė.

Išleisti albumai: Kazimieras Mizgiris „Wunderwelt der Dünen. Die Kurische Nehrung“ (Vokietija: Gerhard Rautenberg, 1991); Kazimieras Mizgiris „Smėlis ir vėjas“. Vilnius: Sapnų sala, 2000); Virginija and Kazimieras Mizgiris „Mysterious amber world. Geheimnisvolle Bernsteinwelt“ (Neringa: Gintaro galerija, 2005); Kazimieras Mizgiris, Virginija Mizgirienė „Amber“ (Vilnius: VDA, 2017); Kazimieras Mizgiris. „Wind + Sand. Curonian Spit“ (Vokietija: Kehrer, 2019); Kazimieras Mizgiris „Smėlio ir tuštumos mainai“ (Neringa: Gintaro galerija, 2020).

1993 m. Nidoje K. Mizgiris įkūrė Gintaro muziejų-galeriją. Nuo 1996 m. Gintaro muziejaus-galerijos sode veikia Mizgirių menininkų namai. 1998 m. Gintaro muziejus-galerija atidarytas Vilniuje. 2005 m. Vilniuje įsteigtas Baltijos gintaro meno centras. 2021 m. Nidoje bus atidarytas Mizgirių gintaro muziejus, kuriame veiks ir K. Mizgirio fotolaboratorija. Nuo 1991 m. K. Mizgiris – Hamburgo universiteto, draugijos „Darbas su gintaru“ garbės narys, Tarptautinės gintaro asociacijos narys (nominacija „Metų gintarininkas 2001“). Nuo 2006 m. – Pasaulio gintaro tarybos (World Amber Council) prezidiumo narys. 2002 m. ir 2006 m. – tarptautinės parodos „Gintaro prizui laimėti“ Ribnice-Damgartene (Vokietija) žiuri narys, 2009 m. – Tarptautinės gintaro bienalės Kaliningrade (Rusija) žiuri narys.

2020 m. K. Mizgiriui buvo įteikta ketvirtoji Neringos miesto mero premija. Fotomenininkas apdovanotas „už ilgalaikę fotografavimo veiklą bei pastaraisiais metais išleistas monografijas, kūrybiškai reprezentuojančias Neringos landšafto specifiką“.

Visoje Lietuvoje tuo metu steigėsi fotomėgėjų sekcijos. 1976 m. į sekciją susibūrė bendraminčiai Vytautas Rimkūnas, V. Butyrinas, V. Straukas, K. Mizgiris ir ir pradėjo, anot pastarojo, siekti menų. Vėliau prie jų prisijungė ir kiti Neringos fotografai: Ramūnas Stankus, Ovidijus Gakas, Ričardas Kičiatovas, Rolandas Ivanovas, Marius Glinskas, Rasa Viskantaitė, Rimantas Didžpetris, Leonas Vilčiauskas, Zenonas Bukauskas, Bronius Dovainis, Viačeslavas Rebrovas, Vaida Viskantaitė, Aliona Lopaitė, Tadas Jonušas, Matas Mizgiris, Marius Buržinskas ir kiti. Netrukus jų buvo beveik trisdešimt, o aktyviai dirbančių – apie dvidešimt. Kas rudenį vykstantys seminarai sudarydavo šiems entuziastams puikią progą susipažinti su fotografijos profesionalais ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Rusijos, kitų Sovietų Sąjungos respublikų. Su šiais žmonėmis jie galėjo aptarti savo kūrybą, pamatyti ją platesniame kontekste. Fotomėgėjų sekcijos veikla įsibėgėjo, ir 1984 m., kai Lietuvos kultūros ministerija jai suteikė Liaudies fotostudijos „Neringa“ vardą, K. Mizgirio iniciatyva buvo atidaryta jaunųjų fotografų studija-mokykla. Ši pirmoji Neringoje fotografijos mokykla tapo vieta, kurioje jau savo jėgomis buvo skaitomos paskaitos, būrėsi ir kūrė fotografai. Čia buvo dalijamasi žiniomis, idėjomis, nuolat eksperimentuojama. Mokykloje fotografai mokėsi vieni iš kitų, tačiau daugiausia patirties turėjo K. Mizgiris, todėl ir mokytojo vaidmuo dažniausiai tekdavo jam. Veikė ir jaunimui skirta pradedančiųjų fotosekcija. Mokyklos nariai buvo labai aktyvūs, stengėsi dalyvauti visose parodose ir konkursuose, kur tik jauni fotografai galėjo pristatyti savo kūrybą. Jų fotografijos buvo eksponuojamos tuometinėse

zoninėse, taip pat ir respublikinėse parodose. Jos vis dažniau būdavo pastebėtos ir sulaukdavo svarbių įvertinimų, o tada jau atsivėrdavo keliai į Maskvą, tuometines Sovietų Sąjungos respublikas ir kitas šalis. Praėjus beveik dešimčiai metų, 1993 m., mokykla neteko savo patalpų. Taip buvo prarasta galimybė reguliariai rinktis ir kurti kartu, todėl jos veikla netrukus baigėsi.

Iš pradžių K. Mizgiris kaip ir kiti eksperimentavo įvairiuose žanruose. Fotografavo portretus, kūrė fotografijų seriją su vietos žvejais. Tačiau, kaip teigia autorius, gamta jam visuomet buvo arčiausiai širdies. Jis vis dažniau lankydavosi kopose ir čia užtrukdavo kas kart vis ilgiau. Fotomenininkas gana anksti suprato, kad kopos yra jo tema, ir nesiblaškydamas atsidėjo nuodugniems šio gamtos reiškinių tyrinėjimams. Tai buvo apie 1978 m., o po metų pasipylė jo fotografijų vertinimai, paskatinę jį šia tema dirbti ir toliau. Kopų fotografija ne tik pelnė K. Mizgiriui pripažinimą šalies ir tarptautiniu mastu, ji buvo ir komerciškai paklausė. Netrukus prasidėjo viešbučių, poilsio namų užsakymai. Viskas klostėsi taip, kad K. Mizgiris vis daugiau laiko praleisdavo kopose. Kai kuriomis dienomis smėlio kalvomis nukeliaudavo visą smėlingą ruožą – aštuoniolika kilometrų – ir į Nidą sugrįždavo tik vėlų metą. Autorius prisipažįsta, kad būtent tada, kai galėjo laisvai kirsti sieną ir vaikščioti kur panorėjęs, atsirado įspūdingiausios jo fotografijų serijos ir auksiniai kadrai. Todėl ir dabar jis yra tos nuomonės, kad norint pamatyti kopas, pastebėti ypatingus vaizdinius, o tuo labiau juos užfiksuoti, neužtenka nei dešimties minučių, nei pusvalandžio. Reikia neskubėti, čia užsibūti dieną, gal ir naktį. Ir tada ne tik pamatysi, bet ir pajusi kopų didybę bei jėgą. Būtent neskubrus, įdėmus žvilgsnis padėjo užfiksuoti K. Mizgiriui kaskart vis kitaip išrašomas Neringos kopas. Kaip jis teigia, reikia suprasti, ką daro vėjas. Jis visada skirtingas ir smėlį pusto skirtingai. Rytys pustydamas vakarų link atneša į kopas ramybę, ir taip atsiranda įvairiausi raštai, įstabiausi piešiniai. Vakarų vėjas, pūsdamas nuo jūros į rytus, formuoja daug masyvesnius ir gilesnius darinius, kartais primenančius kanjonus. Tokius vėjo sukurtus objektus dar labiau išryškina saulės šviesa. Ji čia suformuoja kontrastus, užaštrina keteras ar švelniais, dylančiais šešėliais nuglosto ką tik atsiradusius smėlio kauburėlius. K. Mizgiris pasakoja, kad Kuršių nerijos kopos keičiasi nuolat. Čia niekada nerasi to paties vaizdo, tos pačios kopos. Tai, ką matai, netrukus pranyks, ir toje pat vietoje atsiras nauji smėlio dariniai. Todėl laimė yra atsirasti ten tą akimirką, kai vėjas negaili įspūdingiausių savo pasakojimų, kai saulės šviesa tampa sąjungininke, ir sėkmingai pavyksta įamžinti prieš akis atsivėrusius reginius. Reikia kantrybės ir užsispyrimo, kad sulauktum momento, kai saulė, vėjas, debesys, vanduo ir smėlis pradeda sąveikauti ir kurti stebuklus. Smėlio pasaulyuose atpažįstami tiltai, sutinkamos antgamtinės būtybės, stebimi kylantys milžiniški paukščiai. Čia aptinkamos seniausių gyvūnų fosilijos, atgyja dinosaurai, akyse aižėja žemė, smėlis raibuliuoja tarsi vanduo, pasirodo keistos moterų figūros ar sušmėžuoja nepažįstami veidai. Tai – fantastinis K. Mizgirio pasaulis, kuriame jis ne tik gyvena, bet ir puikiai jaučiasi jau daugiau nei keturiasdešimt metų.

Skirtingai nuo kitų, K. Mizgiris kopas visą laiką matė tik rusvas. Todėl beveik visuomet spausdino savo fotografijas sepija (spalva, išgaunama naudojant natrį sulfidą). Pasak autoriaus, rusvus atspalvius jis rinkosi dėl to, kad siekė sukurti artimą natūraliai smėlio spalvą. Ir tik tada, kai negaudavo natrį sulfido, kopų atvaizdus spausdindavo nespaltvotus. Dabar galima sakyti, kad tai tapo dar vienu K. Mizgirio kopų charakteringu bruožu. Vir-

K. Mizgiris. Kopos, 1979–1985

pantis, permainingas smėlio pasaulis metai iš metų kaupėsi autoriaus archyvuose, išsaugodamas ano laiko jaukių atspalvių šilumą. Iš esmės niekas nepasikeitė ir vėliau. Tik nuo 1990 m., kai K. Mizgiris pradėjo fotografuoti skaitmeniniu fotoaparatu, atsirado daugiau spalvų. Bet ir dabar jų čia – gana santūriai. Didesnę kadro dalį paprastai užima smėlio dariniai, išlaikydami jiems būdingą gelsvai rusvą koloritą, o likusi atspauda dalis paliekama mėlynam dangui. Jis čia paprastai giedras, kartais nusagstytas smulkiais debesėliais, o kartais metantis sunkius šešėlius ant trapių kopų paviršiaus. Bet kuriuo atveju spalvos neišbalansuoja kopose tvyrančios nuotaikos, nesutrikdo įprasto jų ritmo. Kita vertus, gelsvai rusva ir skirtingo intensyvumo mėlyna, dominuojančios dabartinėje autoriaus kūryboje, formuoja ženkliai dekoratyvesnius vaizdus, šviesesnę ir optimistiškesnę nuotaiką. Šios fotografijos arčiau realybės ir jose sunkiau pastebėti slėpiningas, nepažįstamas smėlio būtybes. Bet ir tokios K. Mizgirio kopos žadina vaizduotę, dirgina suvokimą ir išlaisvina asociacijas. Žvelgiant į jas, kaip ir anksčiau, taip ir dabar sunku patikėti, kad visa tai vien tik vėjo, saulės, vandens ir smėlio suokalbiai. Pagauti ir užfiksuoti kantrios ir įgudusios fotografo akies. Tampa akivaizdu, kad tai – ne pirmos pažinties, momentinio susižavėjimo akimirkos, o ilgų apmąstymų, senos pažinties su šiomis stichijomis išraiškos, neabejotinai dar labiau atveriančios Kuršių nerijos pasaulius.

ESĖ | EILĖRAŠČIAI

Kazimieras Mizgiris. Kopos, 2018

MANO JŪRŲ LIGOS LAIKO JUOSTA („S-mėlio“ priedas)

Laurynas Katkus

197- metai. Kur kairė, kur dešinė? – kai prireikia atsakymo į šitą klausimą, jis pasislepia. Stovi nejudėdamas, o aplinkui viskas sukasi. Lieka vienintelė išeitis: užsimerkti ir prisiminti tą vietą. Aukštas kalnas, į jį kyla kelias, ant kalno – dideli ir gražūs namai. *Močiut, kur kairė, kur dešinė pusė?* – *Čia kairė, o čia – dešinė.* Aha, dabar žinai ir gali atsimerkt. Metodas negreitas, bet patikimas.

Vieną dieną paklausi močiutės, kur mes tada buvom? Ji pagalvoja, paskui sako: – Nidoj, vaikeli.

1977 metai. Tėvas vėl nusivedė į restoraną. Užsakė patiekalą, panašų į cepeliną, tik su kyšančia vištos kulšele gale, ir leidžiasi į begalines kalbas su kampinio stalo užstale. Laukti valgio pabosta, ir po stalu pralindęs pro šnekėtojus, ištrūksti į laisvę. Kiek daug čia vietos: vestibulis su mėlynu lenktu fontanėliu, dugne žiba įmestos monetos, kita salė, kur žvejai ant smėlio traukia tinklus, o galiūnas kapoja slibino galvas, scena gale, ant kurios gali užsilipti ir įsivaizduoti, kad koncertuoji – padavėjos šypsosi, nevaro, paskui prieina ir klausia: gal nori pažiūrėti valgių lifto? – Tyšku! – Nori paspausti mygtuką? – vėl klausia virtuvėje. – Tyšku! Mygtukas užsižiebia dukslia raudona spalva, variklis veikia, juda, ūžia, tada mygtukas užgęsta, ir atsiveria mažos durelės, viduje – baltos lėkštės su tais pačiais vištienos cepelinais... Čia tai bent! Žvejo laimikis iš tamsių gelmių!

1978 metai, Palanga, Tiškevičių parkas. Motina manė, kad susirgai astma. Snargliuoji, kosti, trini akis iki perštėjimo, švokšti, dūsti. Bet vis dėlto ne astma – stipri alergija, šienligė. Gydytoja liepė vasarą būti prie jūros, kur mažiau žiedadulkių.

Bet kartais ir čia pasitaiko priepuolių, – pavyzdžiui, aną savaitę, kai motina iš rankinuko ištraukė importinę vaistų ampulę, ir persidirbusi ambulatorijos seselė ją turėjo suleisti tau į veną. Nenusukęs galvos, pamatei, kaip į švirktą įsiveržia tamsus kraujas, ir akyse aptemo.

1979 metai. Nida. Eini į pliažą taku (dabar žinai: palei antrąjį įvažiavimą) ir pasukęs galvą, apstulbsti: čia *ta vieta*, Kairės-Dešinės vieta! Kelias kyla į nedidelę kalvelę, ant kurios – poilsinės pastatai. Čia „*Auksinės kopos*“, čia ilsisi *cekašnikai*, sako kapitonas A.

1984 metai. Jachta „Keturi vėjai“ – puikiausias pavadinimas visoje Nemuno šalyje – įplauki į Nidos uostą. Vasara, prieplauka pilna laivų, krantinė – žmonių. Mūsų stilinga kapele yra grynas burlaivis, tai yra ji neturi variklio. Todėl kiekvienas įplaukimas ir prisišvartavimas yra rimtas uždavinys. Reikia plaukti ne per greitai, bet ir nesustoti vidury akvatorijos, kur vėjas dažniausiai nurimsta. Tuo didesnis pasididžiavimas apima, kai viskas pavyksta sklandžiai. Tavo, jungos, užduotis iš paprastesnių – po viskam prie borto pritvirtinti balioną, kad nesidaužytų į atitvarą. Baigęs risti mazgą, įkandin kitų iššoki ant kranto ir pajunti, kad iš vaikštinėtojų būrio į tave kažkas stebėjasi. Tos merginos, juodaplaukės, bent pora metų vyresnės merginos žvilgsnio nepamiršai iki šiol. (Ar reikia sakyti, kad pora metų tokiame amžiuje yra milžiniškas skirtumas?) Jis buvo pirmasis iš keleto tokių pažvelgimų: deginantis, atvirai besižavintis ir tuo pat viliojantis. Nuo tada supranti, apie ką Dolskio šlagerio eilutė „Mergos žiūri į mane, lengva tikslą pasiekti“.

1989 metai. Atvažiuoji į Nidos autobusų stotį Kaliningrado autobusu – su bilietu, pirktu iki Zelenogradsko. Toks buvo vyresnio šulioکو patarimas, nes norint patekti į Neringą reikia specialaus leidimo, o pro ją pravažiuojant leidimo nereikia.

1989 metai. Eini į diskoteką, nešdamasis trilitrinį stiklainį su teliškuojančiu alum. Dar – kišenėje – nešiesi pirmą atgaivinto memelenderių laikraščio „Memeler Dampfboot“ numerį. Bičiulis, prieš keletą akimirkų ėjęs kartu, pasimetė tarp kalnapušių. Alus ir laikraštis yra iš kiosko prie degalinės. Todėl toje vietoje pasidarė spontaniškas sit-inas – jaunimo, nutūpusio pakraščiu žolę, masinis susibūrimas.

Užvakar miegojai pas draugų draugus poilsinės palėpėje, vakar – pas draugų draugų draugus gelbėtojų namelyje. Kur nakvosi šiandien, nežinai. Gal kopose, o gal „Auksinėse kopose“.

1992 metai. Po ilgo gulėjimo kopose su „Odiseja“ grįžti į „Keturi vėjus“. Bendrakeiviai, tarp kurių yra staliumi dirbantis sekmininkų sakytojas ir sekmininkams prijauciantis jaunas pianistas (jis vėliau išvažiuos studijuoti į Juliardą), užveda kalbą apie tikėjimą. Kapitonas D. didelėm burėm plukdo į Mingę, kur rytoj anksti ryte atsiskirsi nuo kompanijos ir, Klaipėdoje pasitikęs draugę, ištrauksi į kelionę po Žemaitiją.

1996 metai. Guli kopos įlomėje prie Kuršmarių ir girdi, kaip ant šlaito vyksta masinis paukščių sit-inas: jie triukšmingai skaičiuojasi, ruošdamiesi kelionei į pietus. Rūgpiūtis, vėstanti šiluma, ant sąsiuvinio puslapių greit nusėda drėgmė, paukščiai klykauja ir pešasi. Keletas prišokuoja arčiau: sparnai ir galva juodi, tik ant kaktos styro balta skiauterė, primenant varjetę šokėjų karūnas. Vakare ilgai brendi marių pakrante, klamposi per šlapią smėlį, kol pasieki savo verandą netoli Parnidžio įlankos.

1998 metai. Autobusų stotyje lauki simpatijos. Prieš tai išžiūrėjai pigiausius nuomojamų kambarių variantus – buvai kotedžo mansardoje, paskui ant tokio malkų sandėliuko aukšto – ten nuošalu ir daug vietos, bet nėra nei tualetų, nei elektros. Tavo galimybes geriausiai atitiko kambarys daugiabučio bute, pas Tatjaną. Kambario durys – su stiklu,

„Neringos“ kavinės freska

pridengtu užuolaidėle, virtuvę ir tualetą-vonią naudoji kartu su šeimininke ir jos šeima, virtuvėje nenutyla rusiškas radijas iš Kaliningrado. Bet visa tai niekai.

2000 metai, Preila. Medaus mėnuo. Einat pajūriu tolyn nuo plažo, ieškodami vietos, kur būtumėt vieni. Nesunku rasti vietą, kur būtumėt vieni.

2001 metų vasario 16. Nuo gimnazijos kalniuko prietemoje išvysti Kuršmares. Jose kažkas žiburiuoja. Ne žvaigždės – ne viršuj. (Ir ne vėjo jėgainės, tų dar nėra.) Tai žvejai – kaip sakoma, šišioniškiai – sulipę ant pažliugusio ir pavojingai suskilinėjusio ledo. Štai sujuda dvi švieselės. Supranti: eis į krantą. Sustoji ir stebi kankinamai ilgą šlepsinčių švieselių kecionę nuo eketės iki laipto prie kranto, kur baigiasi vandens apsemtas ledas ir prasideda sausas, paskui ne ką greičiau – sausu ledu iki sausumos.

Kitos švieselės nejuda. Nei apačioj, nei viršuj.

2001 metai. Eini pajūriu, siaučia smarki žiemos audra. Plažo nerasta, bangos ateina iki pat kopų. Horizonte žemiausiais bosais gaudžia viesulo turbinos. Vaikštai kaip mėnulyje: žengi žingsnį – padarai tris. Esi boloninė burė, vasarį plazdanti apie vasarą.

2003 metai, Pervalka. Pravažiavęs pasienio punktą, paspaudei gazą, lyg iš paskos vytųsi. Grįžai iš Sembos – paskutinės dienos iki stojimo į Europos Sąjungą, paskutinės dienos be vizos. Kieme laukia nėsčia žmona: negaliu užmigti, kaip jūs ten pas rusus, ar praleis pasieniečiai. Naktį vėjas pro suklypusias kambario duris į vidų pripusto smėlio.

2007 metai, Pervalka. Ryto penkta ar šešta. Vežimėlyje vežioji prabudusią ir visą poilsinę verkimu pažadinusią dukterį. Skaisti, aukšta padangė, ant molo – vienišas žvejys. Miške prieini sodybą. Pečiuitas vyras Pilsudskio ūsais ruošia rūkymui žuvis: viela pradurti ungurio akis, per nugarą vielas ištraukti, užlenkti replēm ir taip paruoštą žuvį pakabinti ant pagaikščio. Į mano smalsius klausimus jis atsakinėja nemažindamas darbo tempo. Dukra užsnūdo, laikas namo, gal dar pavyks numigti posmą.

2009 metai, ruduo. Guli ant smėlio nepadaręs angelo, žiūri į Grįžulo Ratus ir garsiai šnekiusi su savim.

2014 metai. Danguje kaupiasi tamsoki, lietu pranašaujantys debesys. Miegi ant stogo, nuo kurio matosi švyturys – pasitiesęs čiužinį ir apsiklojęs antklode. Ant kaktos papteli keletas lašų, bet neįsilyja. Matyt, pranešė pro šalį. Pažadina mobiliojo skambutis: skambina ponas Zingeris. Ponas Zingeris nori pasikalbėti apie rytojaus simpoziumą.

2017 metai, vakaras. Su alkūniniais ramentais klėkščiuoji šaligatviu iki durų. Čia atsi-pūti, nes trinkelės ir plytelės – kančia invalidams. Dar tavęs laukia ne prastesnis jėgos pratimas viršutinei kūno daliai: laiptai į antrą aukštą. Nugaroje už diržo esi užsikišęs knygą ir stiklinę, nes abi rankos juk užimtos. Sėkmingai įveikęs laiptus, veri penkiaviečio kambario duris ir akimirka prarandi pusiausvyrą.

2019 rugsėjis, Nida. Stovi prie molberto namuose, pilnuose įdomiausių sendaikčių ir didelių paveikslų, ir skaitai, ką parašei. Ar tas „tu“ – tai „aš“?

202- metai. : !? - - -

**Laurynas Katkus buvo pirmasis Neringos savivaldybės stipendininkas,
2019 m. rugsėjį–spalį rezidavęs Tarptautiniame rašytojų ir vertėjų centre Nidoje,
kur ir parašyta ši esė.**

EINANT PAMARIU

Edita Norkevičiūtė

...jau visai netoli Parnidžio yra senos medinės sūpynės. Nežinau, kiek ilgai jos čia, bet nulytas medis, rodos, matė nemažai žiemų. Platus suolas lengvu skrydžiu leidžia mėgautis dviem, o kai pakyli aukščiau, akis užgriebia marias – kartais lapkričio dangaus pilkumo, kartais lygias kaip stiklas. Kartais – šėlstančias smarkiau už pačią jūrą. Kažkada paryčiais, palydėjusi jau užgesusias žvaigždes, supausi ant jų ir šiurpinau visą salą – kaip smagiai jos girgždėjo! „Įkyriausiai pasaulyje girgždančios sūpynės!“ – kvatojau dar snaudžiančioj saloj.

Bet čia yra ir daugiau sūpynių – vienos, šalia jūros, ne tokios talpios, vaikiškos ir žemos (ant jų sėdint ir mano kojos gaudavo išsitiesti tik pakilus viršun) jau pernai buvo pakeistos kitomis. Supdamasi jomis net per tą nepaliaujamą girgždėjimą girdėdavau ošiančią jūrą. Prie jų bėgdavau pasitaikius bet kokiai progai, bet koku paros metu.

Dar vienas, irgi ant marių kranto, visada pravažiudavau dviračiu, kai lėkdavau prie kaimynystėj įkurdintų kitų, – koks gaivus vėjas švilpdavo plaukuose jomis skriejant! Važiudavau pas jas kaip senas draugas, jaučiantis norą ir beveik pareigą užsukti pas ištikimą

prietelių. Šitos irgi girgždėjo – lėtai, vangiai ir beveik tingiai įspėdavo salos gyventojus apie nenumalšantį norą bent trumpam pajusti skrydžio laisvę.

O prie molo, ant kranto, dar ir dabar auga didelis gluosnis – šitas tikrai senesnis ir už tąsias Parnidžio kaimynes! – tik šiemet gerokai apgenėtas. Sako, kad visai gerai, nes dabar nuo gatvės atsiveria platesnis marių vaizdas. Gal ir gerai, linksiu, tik kad šitas gluosnis, matyt, jau velnioniškai seniai pavargęs būti medžiu, turėjo vieną išvien puikią šaką, be vargo galėjusią atlaikyti dvi paprastas virves ir lentą – tokios sūpynės visada būna pačios geriausios! Bet šakos jau nebeliko – gal kada išaugs kita.

Kai ankstyvą pavasarį grįžau salon, arčiausiai manęs ramiai lingavo tos, kurias visada pravažiudavau. Nežinau, ar anais metais jos girgždėjo, bet šiemet dūsavo kaip reikiant! Aišku, kad aš ant jų supausi – vėlyvais vakarais, ankstyvais rytais, po pietų... Monotoniškas jų girgždėjimas man vis primindavo senovines medines ir tą žvaigždėtą rytą, skambantį mano juoku... „Įkyriausiai pasaulyje girgždančios...“

Paskui bent savaitę ant jų nesisupau – nebuvo kada. O kai rytą prieš porą dienų gerdama kavą stebėjau savo sparnus nuo kalvelės, supratau, kad kažkas ne taip – nors sūpynėse lingavo šviesiaplaukė galva, nesigirdėjo jokio garselio. Nė vienas cyptelėjimas neišsprūdo iš po sulytų grandinių!

Po pietų nuslinkau įsitikinti pati. Atsargiai atsisdėdau, atsispyriau kojomis, lengvai loštelėjau atgal, tada į priekį. Nieko. Tyla. Tik varna tingiai karktelėjo kažkur už nugaros.

O šiandien atėjau ir pas tas senąsias, medines – įkyriausiai pasaulyje girgždančias. Bet iš pradžių ir jos tylėjo kaip vandens į burną prisėmusios. Lyg ir nuliūdusios pasirodė man šitos sūpynės – tarsi kas būtų atėmęs jų kimų balsą. Prisiminiau ir tas tylinčias prie namų. Galvoju, kaimynai tai džiaugiasi pagaliau netrukdoma ramybe, bet man vis tiek atrodo, kad kažko trūksta, – tas girgždėjimas buvo toks savas, tarsi savotiška sūpynių dūša.

Dar kiek pagalvoju ir nusišypsau pati sau – taigi jos vis dar tokios pat puikios sūpynės, vis dar kelia taip pat smagiai ir aukštai. O tylą besisupant taigi visada galima užpildyti džiugu juoku. Ir suprantu, kad besikeičiantys dalykai nėra blogai, kad kartais vienų sūpynių tavo kely nebelieka, bet tai netrukdo surasti naujas. Kad nutinka taip, jog užsisvajojęs leki prie mėgstamų net nepastebėdamas ramiai tavęs laukiančių kitų, ir ne mažiau puikių sūpynių. Bet galiausiai jas atrandi! O dar būna, kad tau atrodo, jog suradai idealiausią šaką naujoms sūpynėms, bet tai irgi nebūtinai tiesa. Ir nebūtinai praradimas.

Prisėdu ant netoliese įsitaisiusio suoliuko, paskaitau. Įdėmiai paspoksau į dangų, bet žvaigždžių nematyti, dar per šviesu. Pakilus eiti dar vis tiek trumpam klesteliu ant senųjų sūpynių. Atsispiriu koja, vos lošteliu atgal. Marioms lengvai plakantis į krantą ir paukštukams tingiai čilbant miške, išgirstu lėtą, pratisą beveik džiaugsmingą įkyriausiai pasaulyje girgždančiųjų dainą. Dar kartą atsispiriu, su vos juntamu palengvėjimu šypsodamasi nušoku nuo seno linguojančio suolo ir einu tolyn.

Pagaliau grįžau namo.

Nida, 2019

TESTAMENTAS GYVENIMUI

Edmundas Atkočiūnas

Testamentas Gyvenimui

Ach
Kaip branginu gyvenimą
Kruopščia kantrybe
Lyg
Kalčiau Apoloną
Iki
Džiaugsmo ašarų
Leidau pajusti kiekvienam jo šilumą
Pavasario žiedai jį puosė amžinybės nuometu
O paukščiai išgirdę jau
Rudenio švilpavimus nesibaidydavę
Galvodavę neiškristi iškęsti žiemą
Slėpiau jį tremties vagone po užmerktomis iš siaubo
Akių blakstienomis
Rodžiausi visiems
Kaip protėvių gryčia aklinau uždangstytais langinėmis
Nepaleidau jo net iš supančiotų rankų kumščių

Tvirtai suspaustų it deimantas
Sušalusia veik iki mirties širdim
Deklamavau nenusimink tikėki
Meilė prasikalė pro sielą tartum lukštą
Į ją pats pragaras nedrįso pakelti šautuvo
Ji buvo tarytum šiltas užklotas
Evoliucijos kūrimosi lopšy
Gyvenimo gyvybės sielai
O prabangaus karnavalo srovėje
Aistringoj it kalnų upė
Niūniavau jam
Prisimenu namelį tą gimtinį savo
Šiuo plaustu jis išplaukė kaip atgimimas
Taip
Kai paprašė pasidovanoti kitiems
Palaiminau
Ką tik gimusių šypsnyje jis genialus
O kūno raukšlių takuose dar vis
Girdžiu jo žingsnių aidą
Tarytum natų pasivaikščiojimą klavišais
Tai leidžia man pabūti dar
Pačiame Planetos pakrašty
Ir primerktu nuo besileidžiančios saulės žvilgsniu
Pamoti jam
Ne netiesk man rankos
Įsisupk į kūdikio vilties svajonę
Tai tavo amžinas
Amžinas kelias
Gyvenime

2019/01/17

Taip

Taip

Verta buvo gimti

Dėl akimirkos laimės žvilgsnio

Dėl vandens gurkšnio

Ir medaus muzikos

Romumos

Besitęsiančios nuo

Pradžių pradžios

Taip

Verta buvo trokšt gyvenimo

Nuolat bežaidžiančio

Su tavimi slėpynių

Verta buvo jo nerast

Būti nerastam

Ir niekad nežinot

Jog buvo tai vienintelis

Kūrimosi akimirkos troškimas

Po viso to suprast

Kokia prasminga

Nebūties

Tyla

2018/04/25

Apsikabinimas

Ar atmeni kada pats save apkabinai
Ne kitą ar visus
Save
Ar pajutai kaip laikas
Supa širdyje gyvenimą
Ar pasveikina pats save su gimimu
Ne visi kiti
O tu asmeniškai save
Parymai prie žvakės taurioj ramybėj
Išgirdai kaip teka tavo kraujas
Kvėpuoja siela
Džiaugsmas jog esi
Tvinksi smilkinuose
Ar rankų pirštais akis užmerkęs
Palietei ne savo artimiausią bet save
Nes artimesnio tau nėra
Būties veidrodžiui tu vienintelis
Atsiprašyk visų kitų
Jog negali jiems skirt minčių ar juoko
Ar grimzt beviltiškai liūdnų istorijų poezijoje
Nepaleisk savęs iš savo rankų
Gyvenimas vis dar supa tavo širdį
Dar laikas tavo tarnas
Te visiems atsako
Jis neatvyks į kaukių puotą
Jis su savimi be kaukės
Žvakės liepsnoje
Virpančioj paslaptimi it styga
Šio susitikimo su savimi
Laimės ašara
Tarytum Visata
Nesuskaičiuojanti žvaigždžių

2019/02/28

Skulptorių Aušros Jasiukevičiūtės ir Daumanto Kučo meninis akcentas užpustytiems kaimams atminti Naglių gamtinio rezervato Pilkosiose (Mirusiosiose) kopose. 2020

KULTŪROS METAI

PAMINKLAI – GAMTOS REZERVATE

Trys klausimai skulptorei

Rudenį Naglių gamtinio rezervato Pilkosiose (Mirusiosiose) kopose pastačius atminčių paminklus – krikštus, buvo sulaužytas dar vienas tabu. Ir nors prieš porą metų po kilusių diskusijų dėl paminklų ant Parnidžio kopos atrodė, kad kurį laiką be visuomenės pritarimo ir ekspertų nuomonės panašios iniciatyvos nebus įmanomos, pasirodo, klydome. Tendencijos įpaminklinti Neringą tęsiasi. Apie tai kalbamės su meninio akcento kopose bendraautore skulptore Aušra Jasiukevičiūte.

Kaip jautėtės įžengusi į gamtinį rezervatą – šį kartą ne pasigrožėti, o kurti ir čia palikti savo pėdsaką?

Gamta Kuršių nerijoje turėtų būti apsaugota nuo žmonių invazijų. Labai myliu ir branginu Kuršių neriją, kurioje man atrodo jau ir taip per daug civilizacijos. Labiausiai vertinu joje tylą, erdvę ir gamtą. Jei būtų mano valia, nedaryčiau masiniam turizmui skirtų pažintinių takų, netiesčiau medinių „autostradų“ į Pilkąsias (Mirusiąsias) kopas, nesmaigstyčiau ženklų su draudimais ir įspėjimais, nestatyčiau terasų ir bokštų ar gultų. Jei būtų mano valia, per dieną į rezervatą įleisčiau gal šimtą gido lydimų smalsuolių ir rodyčiau jiems lobius, neleisdama nieko paimti ir nieko išnešti.

Deja, Kuršių nerijos nacionaliniame parke Naglių gamtinį rezervatą buvo nuspręsta atverti lankytojams, jame nutiesus pažintinį taką. Leista rezervato turtais dalintis su visais – ne tik su išsilavinusiais ir kultūringais, bet ir su tais, kurie lipa, niokoja, trypia, nepaiso taisyklių... Dėl pastarųjų tenka tiesti kelius, smaigstyti ženklus, montuoti suolus, šiukšliadėžes ir terasas, tuo grubiai įsikišant į saugomą kraštovaizdį.

Kai Kuršių nerijos nacionalinio parko direktorė Aušra Feser mane pakvietė ir pasiūlė dalyvauti projekte, skirtame Kuršių nerijos užpustytiems kaimams atminti, ilgai galvojau, kaip išmintingiau pasielgti. Atrodė, Mirusiosiose kopose ir taip visko per daug, o čia dar prašoma sukurti meno objektą. Labai ilgai aiškinasi, kodėl parko direkcijai reikalingas meninis akcentas Naglių pažintiniame take, kodėl ten iš viso kas nors turėtų atsirasti?! Konsultavausi ir su kolegomis skulptoriais, kurie „mynė ant sąžinės“, sakydami, kad tai labai kontroversiškas projektas, juolab kad aš pati dar taip neseniai kritikavau savo kolegas skulptorius Kęstutį Musteikį ir Klaudijų Pūdymą dėl skulptūrų (tiesa, akmeninių – *sud. past.*) ant Parnidžio kopos. Ir vis dėlto pergaltėjusi visus „už“ ir „prieš“, šimtą kartų perkračiusi savo sąžinę ir savęs paklaususi, ar galiu kelti koją į „šventą“ žemę, atvažiavau. Padiskutavusi su projekto iniciatoriais, apsisprendžiau kurti. Sutikau todėl, kad neriją suvokiui ne tik kaip gamtos, bet ir kaip žmonių istorijos vietą.

Įprasminti istorinę atmintį kūrėjui visada yra svarbu, todėl užduotis priminti smėliu užpustytus kaimus (istorinį sluoksnį, kuris kažkodėl apeinamas ir nepastebimas) man pasirodė pagrįsta ir būtina. Juolab ketinau kurti laikiną meno objektą, būdingą aplinkos menui, – tik iš medžio, kuris ilgai nesilaiko smėlyje, nenaudodama jokių svetimų aplinkai medžiagų. Iš pokalbių sužinojau, kad nacionalinis parkas ne tik saugo gamtą, bet ir rūpinasi kultūros paveldu. Noras buvusių kaimų vietoje priminti užpustymo dramą atrodė logiškas. Pradžioje

Meninio akcento fragmentas

maniau, kad užtektų informacinio stendo su užpustymo istorija, o erdvė, kopų peizažas turėtų likti „švarūs“. Tačiau eidama dvikrypčiu taku pro stulpelius su įspėjamaisiais ženklais ir apsauginėmis kopų tvorelėmis, pasiekusi medinę pakopą, skirtą pasidairyti iš aukščiau, su-pratau – invazijos kopose apstu. Tada apsisprendžiau, kad mūsų meninė instaliacija padėtų kurti nuotaiką, primintų po smėlio kalnais atgulusius buvusių kaimų gyventojus.

Kita priežastis, dėl ko „įkėliau koją“, – man būtina patirtis. Lengva kritikuoti kolegas, kai esi be „nuodėmės“ ir nežinai, kaip atsiranda kūriniai viešose erdvėse, – visi menininkai sunešioja geležines kurpes ir suvalgo daug sūrios kritikos. Man, kaip kūrėjai, reikėjo išgyventi visą tą virsmą, įgyti patirties ir – galbūt – ne tik sukurti, bet ir pašalinti savo kūrinį. Suprantu, mano apsisprendimas įžeidė tuos, kuriems Mirusiosiose kopose ką nors daryti yra tabu (jų nuoširdžiai atsiprašau), tačiau vidujai esu pasiruošusi atsakyti už savo veiksmus ir priimti kritiką.

Krikštai ir valtis imituoja autentiškus žmonių gyvenimo ženklus, bet kitame istoriniame sluoksnyje ir greičiausiai kitoje vietoje. Jūs sukūrėte atminties krikštus kaip paminklus ir juos pastatėte kopose (čia baigiasi medinis takas ir žmonės laisvai gali eiti iki leistinos ribos). Kodėl kaip skulptorė pasirinkote tokią raišką?

Ilgai galvojau, kas liko, kai žmonės traukėsi nuo pustomo smėlio. Instaliacija norėjau sukurti apleistumo, ilgesio būseną ir kartu suteikti prasmę kaimų pavadinimams, vieniniams išlikusiems raštuose. Namus gyventojai perkeldavo, bažnyčią – irgi. Negalėjo persikelti kapinaičių ir savo mirusiųjų, palikdavo nebetinkamus rakandus. Įkvėpti išlikusių valties likučių kopose, filmuojant garsų Algimanto Puipos filmą „Moteris ir keturi jos vyrai“, sugalvojome, kad reikia palikti seną valtį, tvorų fragmentus integruoti į specialiai kopų apsaugai supintas šakų tvoreles, kurios atrodo kaip kiemų sklypų ribos (o iš tiesų skirtos smėliui su-laikyti, kad žmonių „išneštas“ smėlis grįžtų pustomas). Gimė mintis „atpustyti“ kapinaites, kuriose stovėtų antkapiniai krikštai su užrašytais užpustytų kaimų pavadinimais. Krikštai tampa paminklais palaidotiems kaimams atminti. Viskas tarsi palikta pasitraukusių žmonių. Norėjosi kuo minimaliau parodyti, kad iki kopų susiformavimo čia gyventa žmonių.

Suprantu, toks meninis sprendimas vieniems atrodo kaip šiukšlynėlis, kitiems ten per maža paminkliškumo, tretiems norėtųsi viso atstatyto sodžiaus su kaminais, o dar kitiems atrodo, kad mes padarėme šventvagystę, įsėdami į „šventą“ teritoriją. Žinau, kad visada galimas geresnis ir tobulesnis meninis sprendimas, galbūt man nepavyko sukurti taip, kad įtikinčiau. Tačiau mano logika buvo tokia – kuo mažiau pakenkti erdvei, kuo mažiau rodyti ten savęs ir savo *ego*, kuo subtiliau ir taktiškiau priminti dar vieną svarbų istorinį sluoksnį. Niekas nėra įbetonuota, tik lengvai įkasta, ir orientuota taip, kad smėlis būtų sulaikomas ir palengva viskas būtų užpustyta. Krikštai natūraliai svyra, valtis užnešama. Tiesa, neįvertinau žemos žmonių kultūros, matėme, kaip buvo bandoma išversti, sulaužyti, sudaužyti. O kopų prižiūrėtojai ėjo lažybą, kad visa instaliacija neišstovės nė mėnesio. Kita vertus, ar krikštų „kapinaitės“ nepavirs koku nauju kryžių kalneliu, nesu užtikrinta, tačiau šitas objektas, kaip ir bet kuris kitas, reikalauja griežtos priežiūros.

Kai savo kūrinį statėme, praeiviai klausinėjo, iš kurio amžiaus tos „kapinaitės“ ir kada čia viskas atpustyta, o mes kaip archeologai klausėmės žmonių pamąstymų – kada ir kaip čia žmonės gyveno. Tai mane labai džiugino, vadinasi, mes integravome elementus natūraliai ir nesukėlėme labai didelės priešpriešos.

Ar paminklų reikėjo, ar Mirusiosioms kopoms neužtenka jų pačių unikalumo ir vertės? Ar galime mes, žmonės, čia dar kažką pridėti?

Jei nebūčiau tikėjusi, kad reikėjo, nebūčiau dariusi. Pamačiau prasmę bent pabandyti. Neiškrypom iš tako ribų, nepaniekinom kopų didybės ir unikalumo. Bent jau ne daugiau nei visa tako infrastruktūra: stulpeliai, ženklai, apžvalgos pakopa, tvorėlės... Kopų vertė absoliuti, ir joks menas – geras ar blogas – nėra pajėgus jų pranokti, ypač tokioje erdvėje. Suprantu ir pritariu minčiai, kad būtinos rimtos diskusijos, norint kažką daryti tokiose erdvėse. Kūrėjai jau yra tik visuomenės keliamos užduoties sprendimų įvaizdintojai. Jei būtų susitarta apsaugoti tokias erdves nuo invazijos, o kultūros objektus palikti miesto, gyvenviečių erdvėse, tikrai tam pritarčiau. Mano sąžinė rami, nes ieškojau, mano galva, geriausio įmanomo sprendimo. Todėl jei šitas meninis akcentas atrodys netinkamas ir nevertas gyventi, galėsiu savo rankomis jį ir išsinešti. Bet kokia kūryba gali išlikti ilgiau tik tuo atveju, jei yra suprantančiųjų ir vertintųjų. O jei užteks kantrybės palaukti, pati gamta ir kopos viską sutvarkys taip, kad šis, pabrėžiu, laikinas projektas išnyks savaime.

Kalbino Raimonda Ravaitytė-Meyer

MECENATĖ ULLA REBENTISCH: „Buvo svarbu išsaugoti“

Raimonda Ravaitytė-Meyer

Prie dovanoto Carlo Knaufo paveikslo

Kai *Neringos muziejuose* vokiečių Ulla Rebentisch pamatė pagarbiai eksponuojamus jos dovanotus paveikslius, su Nidos praeitimi susijusius jos rastus spaudinius, išklusė begalę padėkos žodžių ir džiaugsmo šūksnių „dovanojate? negali būti!“, sau tyliai pasakė: „Kažką savo kaimui vis dėlto nuveikiau!“ Savo kaimu Ulla Rebentisch vadina Nidą, į kurią sugrįžta atostogų kasmet – jau trisdešimt metų, nors su šia įstabia vieta neturi jokių prigimtinių saitų.

„Kartais turiu susilaikyti nepasakyti: „Esu iš Kuršių nerijos“, – juokiasi Ulla. – Man Nida yra daug artimesnė už tėviškę. Gimiau ir augau kaimelyje netoli Hanoverio, o Nidoje jaučiuosi esanti namuose – tai didžiulis skirtumas! <...>. 1990-aisiais pirmą kartą atvykau į Nidą, – tęsia Ulla. – Apsigyvenau „Rūtos“ poilsio namuose. Iškrausčius lagaminą, išėjau pasivaikščioti – tiesiai prie marių. Prisėdau ant suolelio tarsi užburta – mane persmelkė mintis: – priklausau šiai žemei, čia mano vieta. Ir tai niekada nepasikeitė!“

Norėdama paaiškinti nenumaldomą Kuršių nerijos trauką, Ulla ieškojo galimų šeimos ryšių su Rytų Prūsija. Jos tėvas danas kalbėdavo apie savo protėvius, kilusius iš rytų. Ullos mergautinė pavardė Hein, o tokių pavardžių būta ir Rytprūsių krašte, tačiau pėdsakai vedė kur kitur – ne į Neringą.

Kai vaikystėje į Ullos rankas pateko Hermano Zudermano novelė „Jonas ir Erdmė“, perskaičiusi susižavėjo nepažįstamu kraštu. Apie šią žemę, vadinamą *Memelland* (Klaipėdos kraštas), mergaitė nuolat girdėdavo iš savo kaimynų – aplink Hanoverį gyveno daug pabėgėlių iš Rytų Prūsijos). „Aš vis klausinėdavau savo kaimynę tetą Martą, ar taip buvo, kaip kūrinyje aprašyta. O kai perskaičiau kitą Zudermano novelę – „Kelionė į Tilžę“, pasakiau: norėčiau šią žemę pamatyti. Iš Natkiškių kaimo (Pagėgių apskritis) kilusi Marta tada man atsakė: jei vieną dieną ten nukeliausi, nepamiršk aplankyti Kuršių nerijos – gražiausios vietos po saule.“

1985 m. Ulla autobusu leidosi į pirmąją kelionę po istorinius Rytprūsius, aplankė rytines Lenkijos žemes. „Visi ekskursijos dalyviai buvo išeiviai iš Rytprūsių, kiek įdomaus iš jų išgirdau! Jie man sutartinai kartojė: šioji žemė nuostabi, tačiau užvis gražiausia Kuršių nerija.“

Tapusi vieno prabangaus istorinio viešbučio Vokietijos pietuose Vulkano Eifelio regione, netoli Mozelio, valdytoja, Ulla Rebentisch ieškojo su jo praeitimi susijusių relikvijų. Besirausdama virtualiuose antikvariatuose, lankydamasi sėdaikčių turguose, ji nuolat aptikdavo kažką įdomaus iš Kuršių nerijos ar Rytprūsių. Nesusilaikydavo nenupirkusi, nors neturėjo išankstinio plano, kam tai. Vėliau atėjo mintis senojo viešbučio valgomąjį paversti Kuršių nerijos oaze: kaupėsi paveikslai, antikvariniai leidiniai, suvenyrai, atsirado kurėno modelis, vaza su nerijos smėliu, Baltijos gintarų, visokiųjų mažmožių iš Neringos... Ulla su malonumu atsakinėdavo į viešbučio lankytojų klausimus, kur toji Neringa ir kaip ją pasiekti. Pati parengusi ėmė skaityti paskaitas apie Kuršių neriją. Aplink viešbutį susibūrė grupelė žmonių, ilgainiui tapusi Ullos „rytprūsiška šeima“ – tai senųjų Nidos, Pilkopės, Rasytės, Gilijos, kitų kaimų prie Kuršių marių šeimų palikuonys. Ne vienas jų, finansiškai paremtas Ullos, dar kartą galėjo sugrįžti į savo tėviškę atostogų. „Kiek daug sutikta žmonių, ko tik jie man nepripasakojo!.. Dabar pagalvoju: kaip gaila, kad nieko neužrašiau!“

Ne vienam neringiškui teko lankytis Ullos Rebentisch viešbutyje. Ten koncertuoti buvo nuvykęs ir nidiškių folkloro ansamblis „Giedružė“. Viena jo narių Aušra Feser paliudijo: „Kai įžengėme į viešbučio valgomąjį, iš karto padvelkė Kuršių nerijos atmosfera.“

„Kai kraštovaizdį susieji su žmonėmis, jis tampa gyvas“, – kalbėjo Ulla. Neringiškiais ji laiko visus: ir senuosius gyventojus, ir šiandieninius jos širdžiai mielus žmones. Vos atvykusi į Nidą, ji gatvėje sutinka begalę žmonių, kurie sveikinas, mojuoja, užkalbina, o jos bičiuliai Aušra ir Werneris Feser iš tolo sušunka: „Sveika atvykusi į namus!“ Susiruošusi pietauti Nidos restorane „Senoji sodyba“, ji sako: „Einu pas tetą Dorą“, mat šis namas seniau priklausė nidiškio kunigo Schekahno tetai Dorai. Iš Nidos senbuvii ji sužinojo, kas kur gyveno, kaip žvejų kaimelis keitėsi.

„Aptikusi daiktų, susijusių su Kuršių nerija, sau tardavau: turiu tai nupirkti ir išsaugoti! Kad neprapultų! O apsisprendusi viską atvežti ir padovanoti *Neringos muziejams*, galvojau ir apie jaunų žmonių kartą, kuriai privalome perduoti atmintį“, – sako Ulla. Kai prieš porą metų Kuršių nerijos nacionalinio parko direktorė Aušra Feser, įvertinusi Ullos Rebentisch veiklą, paprašė jos tapti Kuršių nerijos nacionalinio parko ambasadore, ši ilgai nesvarsčiusi sutiko ir tarė: „Jei jau tapsiu ambasadore, vadinasi, turiu kažką nuveikti.“

Ullos teigimu, prieš tris dešimtmečius, kai ji atrado atostogų „tėvynę“ Nidoje, atrodė, kad senoji istorija čia nieko nedomina, tačiau dabar požiūris yra pasikeitęs. Ji jaučia, kaip svarbu neringiškams žinoti savo krašto praeitį.

Kai Vokietijoje buvo parduotas senasis Rebentisch administruotas viešbutis, moteris nesuabejojo: „Paveikslai turi grįžti namo, į Nidą.“

Prieškariniai reklaminiai leidiniai apie Kuršių neriją

Apsilankęs Ullos Rebentisch dovanotų relikvijų parodoje, Neringos meras Darius Jasaitis ištarė: „Noriu nusilenkti ir padėkoti Jums ir tiems, kurie tokias draugystes atranda ir puoselėja.“ *Neringos muziejų* vadovė dr. Lina Motuzienė patikino: „Kiekvienas eksponatas, dovanotas mecenatų, muziejaus bičiulių ir kolekcininkų, pasakojantis apie unikalią Kuršių nerijos istoriją, yra didžiulis ir vertinamas turtas! Esame nepaprastai dėkingi Nidos bičiulei Ullai Rebentisch.“

Neringos muziejams Ulla Rebentisch padovanojo Nidos dailininkų kolonijos menininkų Hanso Julius Bernhardo Kallmeyerio, Carlo Knaufo, Rudolfo Otto, Ruth Faltin, Lieselotte Planger-Popp, kitų dailininkų paveikslus – originalus, iš viso devynis, taip pat vertingų prieškarinių Kuršių nerijos vietovės ir viešbučių reklaminių leidinių – prospektų, lankstinukų, viešbučio „Karalienė Luizė“ sąskaitą, gintarinių kandiklių, taip pat Kuršių nerijos žemėlapi su pėsčiųjų takais ir 1940 m. išleistą garsiąją Ludwigo Passargės „Eine Wanderung auf der Kurischen Nehrung im Jahre 1868“ („Kelionė pėsčiomis po Kuršių neriją“). Jau anksčiau mecenatė *Neringos muziejams* yra atvežusi vertingą suvenyrinį indelį su užrašu „Ostseebad Nidden Kur. Nehrung“ (apie 1910 m.), Liudviko Rėzos kultūros centrui padovanojusi Juodkrantės reklaminių leidinių.

GYVENIMAS KOPŲ PAPĖDĖJE

Asta Jankauskienė

Besibaigiant vasarai Nidos senamiestyje pastatytas maketas-ekspozicija „Gyvenimas Kuršių nerijoje XIX a. viduryje“. Šią ekspoziciją Kuršių nerijos nacionaliniam parkui padovanojo klaipėdietė menininkė Aida Raimonda Pečeliūnienė.

Sukūrusiai įspūdingų prakartėlių bažnyčioms, uostamiesčiui dovanojusiai iškalbingas ekspozicijas „Pasivaikščiojimas po stebuklo laukiančią Jeruzalę“ ir „Pražuvusi Klaipėda“, menininkei kilo mintis įamžinti ir Kuršių nerijos istorijos atkarpą. Savo sumanymu pasidalijusi su Kuršių nerijos nacionalinio parko direktore Aušra Feser, sulaukė entuziastingo jos pritarimo. Išgryninus idėją, nuspręsta žvilgtelėti į santūrių ir ištvermingų kopininkų būtį ir buitį prieš du šimtus metų, pavaizduoti jų gyvenimą smėlio juostoje tarp vandens, kai trobos neturėjo kaminų, kai nebuvo viešbučių ir ištaigingų laivų.

Ruošdamasi kurti kompoziciją, istorija ir kraštotyra besidominti A. R. Pečeliūnienė apie Kuršių neriją skaitė viską, ką tik rado, – ir mokslinę, ir grožinę literatūrą, domėjosi legendomis ir padavimais, studijavo senas fotografijas. Įkvėpimo kūrėjai suteikė ir vokiečių rašytojo bei keliautojo Ludwigo Passargės vaizdingi pasakojimai, ir legendos apie Kuršių neriją, kurią aplankęs 1862 metais jis apibūdino ją kaip kraštą, kokio nėra visoje Europoje.

Savo kūrinių Neringai A. R. Pečeliūnienė pradėjo nuo lėlių kūrimo. Vėliau iš dirbtinio porceliano pagamintoms ir to meto drabužiais apręgtoms lėlėms kūrė jų gyvenamąją aplinką ir buitį. Kūrybinis procesas užtruko aštuonis mėnesius. Įvairiems statiniams, figūroms ir buities reikmenims pagaminti autorei reikėjo molio, odos, audinių, vario skardos, plastiko ir kitų medžiagų, taip pat buvo naudojamos kruopos, smėlis, įvairūs nerijoje rinkti ir džiovinti augalai.

„Kad kūrinyse kalbėtų, – sako A. R. Pečeliūnienė, – jo personažų turi būti daug, nes kelios lėlės istorijos nepapasakos.“ Todėl ir ankstesni, ir šis menininkės darbas yra didelės apimties, jame siekta aprėpti kuo daugiau kopininkų kasdienybės detalių. Įspūdį sustiprina ir pačios kūrėjos parašyti trumpi paaiškinimai, kurie lyg užuominos, skatinančios giliau ir išsamiau pastudijuoti šio krašto istoriją, atrasti įdomių gyvensenos ir veiklos faktų.

Pasakojimą apie neriją papildo kitoje paviljono pusėje atspausotos graviūros iš leidyklos „Libra Memelensis“ savininko Kęstučio Demerecko rinkinio. Pasak kolekcininko, XIX amžiuje fotografijų nebuvo, vienintelis dalykas, įamžinęs to meto gyvenimą, buvo litografijos. Sten-de naudotos vokiečių dailininko Gustavo Schönleberio graviūros. Kaip pasakoja K. Demereckas, jas atrinkus ekspozicijai buvo būgštauta, kad graviūras padidinus, jos bus neryškios, tačiau pasirodė, kad jos taip kruopščiai atliktos, jog padidinus matyti dar daugiau smulkių ir įdomių kūrinių detalių. Įgyvendinti šį projektą padėjo Nacionalinio parko direkcija ir Neringos savivaldybė, finansine parama ir kūrybinėmis idėjomis prisidėjo savanoriai. Beveik Nidos centre pastatytame 16 metrų ilgio ir 3 metrų pločio paviljone įkurdintą ekspoziciją galima lankyti ištisus metus. Ji sukurta iš drėgmei, karščiui ir šalčiui atsparių medžiagų. Įrengtas apšvietimas. Pasak A. R. Pečeliūnienės, maketas galės būti pildomas, jei tik šio krašto ir to laiko istorija susidomėję žmonės aptiks, kad kokios būdingos veiklos ar daikto ji nėra sukūrusi.

Ekspozicijoje po atviru dangumi –
„sustabdytas“ kuršininkų gyvenimas

KNYGA, KURIĄ BŪTINA LIESTI

Raimonda Ravaitytė-Meyer

2020 m. pabaigoje pasirodė unikalus leidinys, atspausdintas reginčiųjų ir Brailio raštu su reljefinėmis iliustracijomis – tai rašytojo Viktoro Miliūno apsakymas „Neringa ir Naglis“, kuriam iliustracijas sukūrė neregys penkiolikmetis menininkas Reinoldas Kelpša iš Vilniaus.

Knyga priskirtina prie interaktyviųjų. Ją būtina ne tik skaityti, bet ir liesti, pirštų galiukais užčiuopti ir pajauti kiekvienos iliustracijos reljefą – visus nelygumus ir iškilimus – tik tada atsiskleidžia knygos kūrėjų ir leidėjų sumanymas. Perskaityta istorija praturtinta iliustracijomis, kiekvienas jas pamato arba pajaučia savaip. „Knyga paliečia žmogų, o ne žmogus knygą liečia“, – sako knygos sumanytoja leidėja Eglė Jokužytė, kurios leidykloje „Verslas ir menas“ jau „gimusios“ aštuonios žmonėms su regos negalia skirtos knygos (visas jas žymi prekės ženklas „Taško istorija“).

Nė kiek neperdėta, kad E. Jokužytės knygos „gimsta“, jų kelias – nuo idėjos iki spaudos lanko – ilgas, dažnai neprognozuojamas, pilnas netikėtumų... Be amato išmanymo, leidėjai reikia apsišarvuoti didžiule kantrybe ir, pasak E. Jokužytės, nepaskubėti. „Prie kiekvienos iliustracijos labai ilgai dirbu. Vis tobulinu, ilgai svarstau, kuri vieta galėtų būti iškilesnė. Ar tai kepurė, ar kojos – neregui tai turi būti suprantama, tai yra pajaučiama pirštais... Liečiant fantazija turi suveikti – čia esmė! Kita vertus, negaliu keisti menininko sumanymo.“

Ne mažiau sudėtinga ir knygos leidyba. Naudojant inovatyvias spaudos technologijas, be įprastinio maketo, neregui „kalbai“ kuriamas atskiras maketas. Iškiliosios spaudos būdu knyga spausdinama du kartus. Knygos puslapiai – stori, jie klijuojami ir rišami rankomis, todėl kiekviena knyga yra vienetinis kūrinys, o bendras tiražas – vos 300 (70 iš jų pateko į šalies bibliotekas).

Po Nidoje įvykusių edukacinių mokymų ir konkurso „Sukurk atvirutę neregui draugui“ vieną iš laimėtojų Reinoldą Kelpšą E. Jokužytė pakvietė tapti knygos iliustratoriumi. „Pamačiusi Reinoldo sukurtus personažus (tema – Neringa ir Naglis), supratau, kad jie yra kitokie – linksmi, šilti, tarsi vėjo nešami žmogeliukai, – pasakojo leidėja. – Kitaip nei kiti, Reinoldas kūrė savita technika – detales aplikacijoms kirpo iš labai kieto kartono, tam naudodamas antrines žaliavas. Šią techniką jam padėjo atrasti ir tobulinti jo mokytoja ir įkvėpėja Skaistė Butnoriūtė.“

Spalvas neregys menininkas pasirinko atsitiktiniu būdu – tokios jos ir liko knygoje, dizainerė Asta Puikienė parinko tik iliustracijų foną.

Penkiolikmečiui Reinoldui labai svarbu, kad jo pirmoji knyga žmonėms patiktų. Įkvėptas sėkmės, berniukas ketina kurti ir toliau (knygos gimimo kūrybinį procesą galima stebėti internete, pasirinkus nuorodą <https://www.youtube.com/watch?v=alou2NIR7KU>).

Knyga „Neringa ir Naglis“, kaip rašoma pratarmėje, skiriama Neringos kraštui ir kūrinio autoriaus, Nidos metraštininko Viktoro Miliūno atminimui. Rašytojo vardo Neringos savivaldybės viešoji biblioteka buvo šio edukacinio-leidybinio projekto partnerė.

Reinoldas Kelpša kuria aplikacijas iš antrinių žaliavų

Neringo Reinoldo Kelpšos atvirukas su linksmomis žmogeliukais Neringa ir Nagliu sužavėjo leidėją Eglę Jokužytę (dešinėje)

Abu kūrėjai – pilname netikėtumų knygos gimimo procese

BIBLIOTEKĖLĖ – ANT RATŲ

Raimonda Ravaitytė-Meyer

Šalia Preilos bibliotekos (istorinio mokyklos pastato) ir Bendruomenės namų vasaros pradžioje pastatytas knygų namelis – lauko bibliotekėlė. Bet kuriuo paros metu čia galima pasiimti ir palikti knygų.

Tai trečiasis Neringoje pastatytas knygų namelis, sukurtas juodkrantiško skulptoriaus Alberto Danilevičiaus. Pirmieji du simbolizuoja Nidos ir Juodkrantės švyturius, o pastarasis primena liūdną ir dramatišką Kuršių nerijos užpustytų kaimų istoriją. Tai namelis ant ratų, bylojantis apie priverstinį žmonių kraustymąsi iš vienos vietos į kitą. Lauko bibliotekėlė pagaminta iš ažuolo ir metalo.

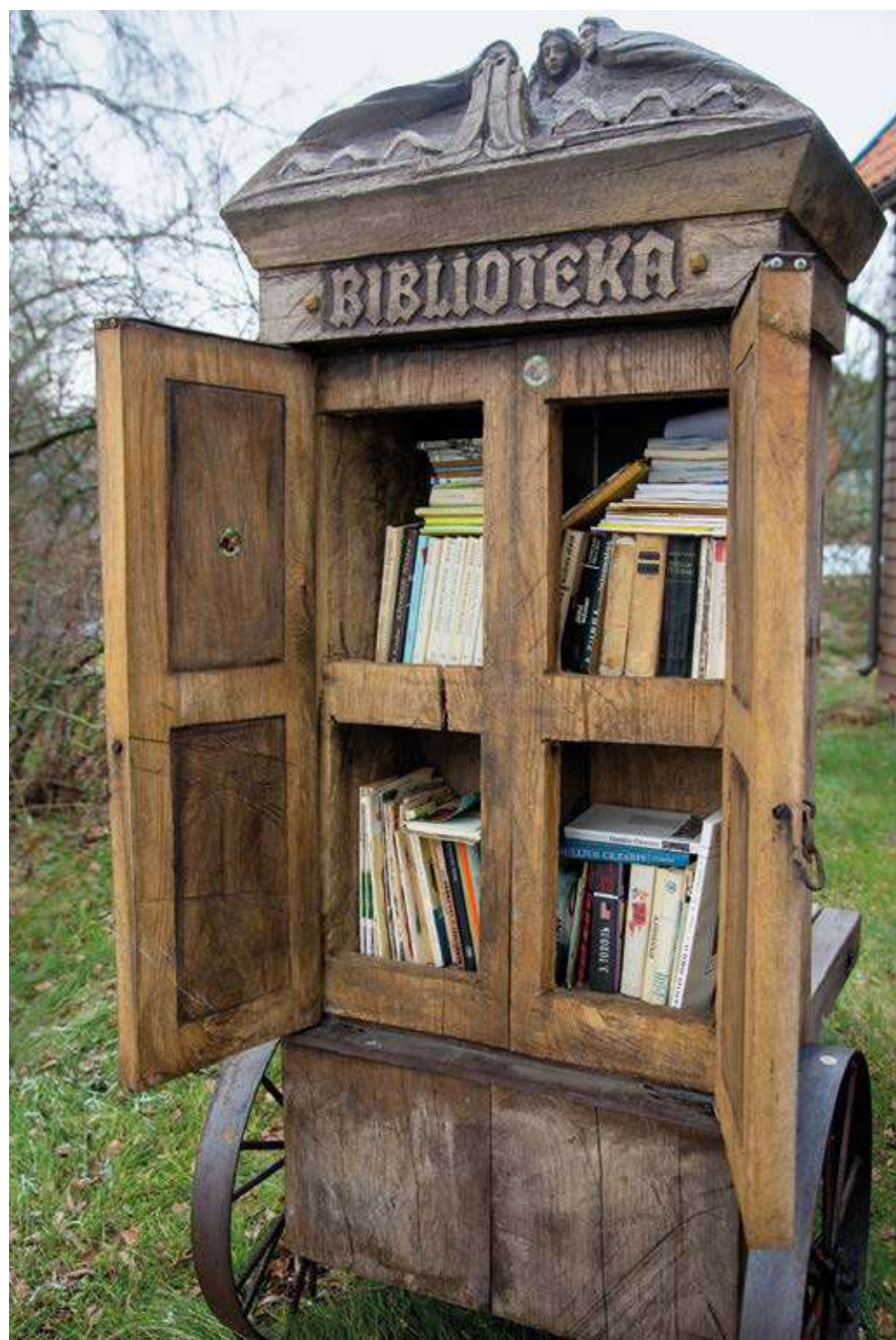
Pasak A. Danilevičiaus, knygų namelį galima nuvežti ir į kitą vietą: ant ratų „užkeltas“ lyg lango rėmas su langinėmis, lyg kažkoks baldas... Įžiūrimi žmonių veidai, kurėnai, tinklai ir... knyga, buvusi labai svarbi kuršininkų gyvenime – kiekvienuose evangelikų liuteronų namuose buvo giedama iš giesmyno, skaitoma Biblija.

Skulptoriaus sumanytas knygų namelis turėtų žadinti žmonių kultūrinę atmintį ir priminti Preilos tapatybę. Traukdamiesi nuo pustomo smėlio, 1843 m. Preilą įkūrė Naujųjų Naglių kaimo gyventojai. Vos už 1,5 km nuo Preilos stūkso kelis kartus užpustyti Karvaičiai.

„Preilos biblioteka yra labai vertinama kurorto svečių, į ją pasiimti knygų atvyksta ir pervalkiškiai. Nuo šiol visi ras knygų ir lauko bibliotekėlėje, kai bibliotekos durys bus užvertos“, – įsitikinusi Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos direktorė Dalia Greičiūtė.

Neringos lauko bibliotekėlės yra įtrauktos į Pasaulinį nemokamų bibliotekėlių žemėlapį, randamą interneto puslapyje: <https://littlefreelibrary.org>

2020 M. NERINGOS KULTŪROS ĮVYKIŲ APŽVALGA

Metų kultūros įvykių apžvalgą „Dorėje“ jau pelnytai galime vadinti tradicija. Nors visų renginių planus smarkiai koregavo ne tik Lietuvą, bet ir visą pasaulį sukausčiusi koronaviruso pandemija, galime pasidžiaugti, kad 2020-ieji Neringoje buvo kultūriškai spalvingi, įdomūs, pasižymėjo ne vienu įsimintinu renginiu. „Dorės“ skaitytojų paprašėme pasidalinti įžvalgomis, kas buvo reikšminga, netikėta, nauja ir ko padaryti galbūt nepavyko, ką galėjome daryti kitaip?

Išskirtiniai, reikšmingiausi

- Vyriausybės sprendimu Neringos savivaldybei perduotas Nidos švyturys tapo dar vienu **Neringos muziejų** padaliniu. Nidos švyturį atveriant visuomenei, buvo parodyta Šeiko šokio teatro specialiai sukurta interaktyvi šokio, muzikos ir šviesos instaliacija, sulaukusi dvejopo vertinimo: vieni buvo sužavėti naujos erdvės pritaikymu kultūros reikmėms, kitų nuomone, „modernus renginys būtų tikęs po metų kitų, bet pirmas kartas turėjo būti labiau kultūros paveldo objektą įprasminantis“ (Aušra Feser, Kuršių nerijos nacionalinio parko (KNNP) direktorė).
- Į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą buvo įtraukta nauja vertybė – Kuršių marių burvalčių vėtrungių gamyba. Paraišką teikė Neringos savivaldybės administracija (daugiau apie tai – šioje „Dorėje“, p. 33).
- Juodkrantės Liudviko Rėzos kultūros centrui (direktorė Sonata Vaitonienė) įteiktas Lietuvos kultūros ministerijos diplomą, liudijantis įstaigos laimėtą geriausio 2019 m. antrosios kategorijos kultūros centro vardą. Centras apdovanotas premija, kuri skiriama už pastarųjų penkerių metų aktyvią, kūrybingą ir novatorišką veiklą.
- Šalies ir užsienio kultūros visuomenės pripažinimą pelnęs tarptautinis Thomo Manno festivalis šiais metais pradėjo naują trimetį renginių ciklą „Kultūros kraštovaizdžiai“, orientuotą į aktualią ekologijos, gamtos išsaugojimo, dabartinio žmogaus ir gamtos santykio temą. „Festivalio išskirtinumo pojūtį stiprino ir gerai apgalvota

Vėtrungė iš Klaipėdos laikrodžių muziejaus

S. Vaitonienės rankose – diplomą

Po festivalio pradžios koncerto: choro „Aidija“ vadovas Romualdas Gražinis, Sigutė Gražinienė, muzikologė Vytautė Markeliūnienė, dirigentė Mirga Gražinytė-Tyla, smuikinininkas Frankas Stadleris

muzikologės Vytautės Markeliūnienės sudaryta koncertų programa, kurią pradėjo pasaulyje žymi dirigentė Mirga Gražinytė-Tyla. Specialiai festivaliui į Nidos evangelikų liuteronų bažnyčią buvo atgabentas ir profesionalams skirtas fortepijonas“ (dr. Lina Motuzienė, *Neringos muziejų* direktorė). Nepaisant pandemijos pavojų, festivalį pagerbė jo ilgametis globėjas Prezidentas Valdas Adamkus.

- Patvirtintos **2020–2030 metų Neringos kultūros politikos kaitos gairės**. Jų siekis – apibrėžti kultūros politikos kryptis 2020–2030 metais ir sukurti sąlygas esminėms permainoms, kurios padėtų atskleisti, išsaugoti ir plėtoti visuomenės kultūrinį tapatumą ir kūrybinį potencialą.

Neringos vardas – pasaulyje

- Kuršių nerijoje sukurta vilniečio **Tado Kazakevičiaus fotografijų serija „Tarp dviejų krantų“** Pasaulio spaudos fotografijos (*World Press Photo*) 2020 m. konkurso „Portretinių fotografijų serijų“ temoje pelnė trečiąją vietą. Šiame konkurse dalyvavo 4 282 fotografai iš 125 šalių. Serijos „Tarp dviejų krantų“ idėja autoriui kilo fotografų plenero „Uždaros teritorijos“ Neringoje metu. Lituanistės Rūtos Žeimienės teigimu, „ekspertų dėmesį patraukė ramybės momentas – kaip atsvara pasaulio intensyvumui“.

Įvykiai, labiausiai orientuoti į ateitį

- „Jūratės“ viešbučio verandoje duris atvėręs **Vasaros knygynas** iš karto tapo labai **laukta knygų pristatymo, kultūros pokalbių, bendruomenės susitelkimo vieta**. „Pasi-

tvirtino, kad žmonėms būtina gera literatūra, kad skaito visa Lietuva, o geroms idėjomis įgyvendinti tereikia užsispyrimo, ir jos virsta kūnu, – sakė knygyno įkūrėjas Dovydas Kiauleikis. – Labiausiai įstrigo palikimo gestai – geri žodžiai, paskatinimas, priėmimas į savo bendruomenę, kai vasaros pradžioje atėję pasidairyti neringiškiai nepamiršo paskutinėmis dienomis užsukti ir atsisveikinti. Jautėme, kad knygynas reikalingas ne tik mums ir turistams, bet, ko gero, labiausiai – neringiškiams. Tas įkvepia sugrįžti, tikiuosi, ne vienai vasarai!”

- **Neringos miško architektūra.** VDA Nidos meno kolonija įgyvendino projektą, paremtą vietovės erdviniais ir medžiaginiais procesais. „Neringos miško architektūra“ atveria galimybes įvairioms Kuršių nerijoje veikiančioms institucijoms bendradarbiauti ir į savo veiklas įtraukti meno, dizaino bei tyrimo praktikas. Programa suburia vietinius ir užsienio ekspertus, mokslininkus, dizainerius, architektus, menininkus ir Vilniaus dailės akademijos studentus bei akademinę bendruomenę, kviesdama juos teikti dizaino pasiūlymus, atlikti tyrimus, įgyvendinti projektus viešojoje erdvėje ir drauge gilintis bei pažinti Kuršių nerijos miškų savitumą, – pasakojo Nidos meno kolonijos atstovės Julija Navarskaitė ir Monika Kalinauskaitė. Sudėtine projekto dalimi, **Miško architektūros ekskursijomis**, vykusiomis spalio–lapkričio mėnesiais, ypač džiaugėsi neringiškės Vaida ir Laima Gustainytės. Pastebėti buvo ir vietiniai edukacinių ekskursijų gidai – nidiškiai Gediminas Dikšas, Gražina Žemaitienė bei preiliškis Antonas Šramkovas su šeima.

- Išklause metų laiko vykusius specialius kursus ir išlaikę egzaminą, Neringoje veiklą pradėjo **gamtos gidai**. Iš 23 Klaipėdos apskrityje parengtų gamtos gidų trys yra KNNP darbuotojai, jau pradėję rengti specializuotas ekskursijas gamtoje – tai Giedrė Krištopaitytė, Romualda Žičkienė ir Renata Kilinskaitė.
- **Nauja kultūrinės veiklos erdvė** – metų pabaigoje senojo Nidos žuvininkystės ūkio pastato teritorijoje įkurta **Menų zona**. Dr. Laura Juchnevič, Klaipėdos apskrities viešosios leivos Simonaitytės bibliotekos di-

Knygyno atidaryme – aktorė K. Švenčionytė

Ekskursijoje – girininkas G. Dikšas

R. Žičkienės gamtinėje ekskursijoje

rektorė, viliasi, kad ši netradicinė erdvė bus pritaikyta menininkų kūrybai, kūrybinėms dirbtuvėms, meno kūrinių parduotuvėlėms, dizaino studijoms.

- Dar viena netikėta erdvė kultūrai ir švietimui – įrengtos **inovatyvios edukacinės patalpos Nidos žvejo etnografinėje sodyboje**. Čia vyks edukaciniai užsiėmimai, sudarantys sąlygas kūrybinei raiškai, suskaitmenintų kultūros vertybių naudojimui kūrybiškumo ugdymo procesuose, taip pat įvairūs meniniai projektai, kūrybiniai eksperimentai.

- **Isteigta Rašytojo stipendija** (steigėjas – Neringos savivaldybės taryba). Nuo 2021 m. stipendija konkurso būdu bus skiriama Tarptautiniame vertėjų ir rašytojų centre Nidoje reziduojančiam kūrėjui.

- **Baigti Nidos evangelikų liuteronų bažnyčios fasado ir vidaus tvarkybos darbai.** „Atsinaujinusi neogotikinio stiliaus bažnyčia yra itin svetinga miesto, šalies renginiams organizuoti“, – teigia R. Žeimienė. Projektą inicijavo Neringos savivaldybės administracija ir Nidos evangelikų liuteronų parapija.

- Neringos miestui tampant 2021-ųjų Lietuvos kultūros sostine, neringiškiai vienu reikšmingiausių įvykių įvardijo metų pabaigoje feisbuke vykusią gyvą transliaciją, kai **kultūros sostinės simbolis – gintarinis medelis – buvo perduotas Neringos globai**. „Tai įvykis, atveriantis duris į Neringai labai svarbius ir kupinus iššūkių metus“ (Diana Liutkutė, Neringos savivaldybės administracijos kultūros specialistė).

- Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos iniciatyva **Preiloje pastatyta lauko bibliotekėlė – knygų namelis ant ratų** (plačiau – p. 122).

Netikėčiausi, labiausiai nustebinę

- **Tarptautinis, tarpdisciplininis festivalis N-žemė („Nepaklusniųjų žemės“ tęsinys)**, sugrįžęs visiškai netikėtu, nauju formatu. „Įdomios, stereotipus laužančios koncertinės programos, – kalbėjo muzikos pedagogė Audronė Buržinskienė, išskirdama Šeiko šokio teatro ir choreografo Daphnis Kokkinos spektaklį „N-šokis Pinai Bausch 80 | Šokio performansas „Klajojančios kopos“. – Labai neįprastai ir drąsiai perteiktas spektaklio turinys. Į šokio performansą buvo įtraukti ne tik profesionalūs šokėjai, bet ir Nidos šokių kolektyvas „Kalnapušė“, Neringos bendruomenė, o Parnidžio kopa tapo gyva scena.

Spektaklio scena – kopos

- **„Naktinio gyvenimo renginių programa“**, inicijuota Nidos meno kolonijos ir besitęsusi visą mėnesį. Programa intrigavo ir pasirinktomis erdvėmis (viešbutis „Nidos banga“, Thomo Manno namo veranda, Eduardo Jonušo namai, „Zuikio daržas“), ir tuo, kad pirmą kartą vienoje vietoje buvo galima susipažinti ir pabendrauti su beveik visų Lietuvoje veikiančių meno centrų / rezidencijų atstovais.

- **Archeologijos dienos Nidoje** – tai Lietuvos nacionalinio muziejaus, VšĮ „Akiračiai“ ir klubo „Pajauta“ pirmasis bandymas aktualizuoti pajūrio akmens amžių. „Paroda, edukacijos, parodomieji kasinėjimai, akmens amžiaus kaimelis – pagaliau galėjome daugiau sužinoti apie Nidos apylinkių archeologinį paveldą, žmonių gyvenimą akmens amžiuje. Didžiulės pajėgos – puikus rezultatas!“ (A. Feser). „Neapleido jausmas, kad Akmens amžiaus kaimelis Tylos slėnyje yra tik ne visai pavykusi imitacija. Galbūt verta traukos centru paversti Nidos senovės gyvenvietę, kurioje vyko garsieji archeologiniai kasinėjimai“, – svarstė muziejininkė Vitalija Jonušienė.

- Atsižvelgdami į pandemijos „padiktuotą“ poreikį, *Neringos muziejai* sukūrė **„Interaktyvų Raganų kalno medinių skulptūrų taką“**, pakviesdami jame pasivaikščioti virtualiai – www.raganukalnas.lt. Čia galima susipažinti su Raganų kalno skulptūrų istorija, gyvai išgirsti lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis papasakotų legendų, drožėjų prisiminimų apie skulptūrų gimimą ir... išgirsti paukščių, gyvenančių Raganų kalno miške, balsus. Regos ar klausos negalią turintiems smalsuoliams yra specialiai suprogramuota ir jiems pritaikyta platforma.
- **Garso terapijos seansai „Palink garse“**, inicijuoti kompozitorės Karolinos Kapustaitės. Terapijose naudoti nerijos gamtoje užfiksuoti garsai kartu su skaitmeninių, analoginių signalų kompozicija. Valandą trunkanti garsų „kelionė“ – tarytum sugrįžimas į savo esmingąjį, autentiškąjį Aš.
- Nidos gyventojo **Algirdo Marčiaus gintaro apdirbimo pamokos**. „Netikėtos, bet labai lauktos, rezonuojančios su krašto tradicijomis, netgi veikiančios terapiškai. Viena iš tų edukacijų, telkiančių bendruomenę, sutvirtinančių jos tarpusavio ryšius, leidžiančių prisiliesti prie senojo amato“ (K. Kapustaitė).

Kultūros iniciatyva (asmeninė, žmonių grupės)

- **„Muzikinio bardų skvero Nidoje“ projektas**, inicijuotas Vaido Pilkausko, kurį įgyvendinti padėjo „Rotary International Apygarda 1462“, Vytauto Kernagio fondas ir Nidos KTIC „Agila“. Šalia Vytauto Kernagio skulptūros Maestro dainos skamba nuolatos, o norintieji išgirsti savo mėgstamiausią, gali ją užsisakyti nemokamai, naudodamiesi išmaniuoju telefonu.

- Nidos akmens amžiaus gyvenvietėje rastų archeologinių keramikos radinių motyvų inspiruotos **Nidinuko dirbtuvės** (sudėtinė nidiškės Gerdos Šeirės projekto „Arche pynė“ dalis).

- **Nidos meno kolonijos laukinių augalų sodas.** „Kolonijos lauko teritorijos performavimo tikslas yra materializuoti ir atspindėti procesus, vykstančius institucijos viduje <...>. Tai projektas, siekiantis įžvalgiai ir sumaniai suderinti idėjos tvarumą, naudojamas medžiagas ir parinktus augalus <...>. Esminis šio proceso elementas – vietinių išteklių panaudojimas“, – pasakoja M. Kalinauskaitė ir J. Navarskaitė. Sodo reljefui pakelti buvo pritaikyti nurašyti ir komunalininkų atiduoti suoliukai, stovėję viešose erdvėse. „Šie jau yrantys suoliukai pamažu sunyks ir jų palaikomą struktūrą perims augalai, toliau ją formuodami patys.“

- Menininkė Aida Pečeliūnienė sukūrė ir Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijai padovanojo ekspoziciją po atviru dangumi „**Gyvenimas Kuršių nerijoje XIX a. vid.**“ (plačiau – šioje „Dorėje“, p. 118).

- Asociacijos „Juodkrantės bendruomenė“ marių pakrantėje po atviru dangumi organizuotas **kino filmų vakarų ciklas „Kuršių nerija vakar, šiandien, rytoj“**. Tos pačios asociacijos tęstinis projektas – **tarptautinis smėlio skulptūrų simpoziumas „Kuršininkų žemė“**, Juodkrantėje šiais metais sukvietęs skulptorius, muzikus ir poetus. Kiekviena skulptūra turėjo savo „atvaizdą“ muzikine ar verbaline (poetine) išraiška.

Laukinių augalų lysvės

Povilas Šorys. „Du gaivalai“

Emilija Lendraitytė. „Bangpūtys“

Visuomeninė iniciatyva

- Purvynės gatvės kaimynijos (Armalių šeimos ir kitų) iniciatyva **sutvarkytas Kuršmarių krantas, išvalius čia dar sovietmečiu suverstas statybines atliekas**. „Gamtos apsauga taip pat yra kultūros dalis“, – teigia nidiškė Gražina Žemaitienė.
- Asociacijos „Juodkrantės bendruomenė“ dovana – **kalėdinė „žvejų eglutė“**. „Pagarbdami mylimiausio kranto šimtmetes tradicijas ir istoriją bei išplaukusius ir negrižusius žvejus, ant eglutės „sukabinome“ visus savo šilčiausius prisiminimus“, – mintimis apie eglutę feisbuko paskyroje dalijosi Juodkrantės bendruomenės nariai.
- Kūrybinė platforma „**Fotografinis bendruo(a)meniškumas**“. Sėkmingai tęsiama bendruomeninių sumanymų erdvės „Nerijos laboratorija“ (autoriai – Jonas Staselis ir Gerda Šeirė) iniciatyva, siekianti suburti fotografuojančius neringiškius. Įtraukus projektas ir drąsina, ir skatina atskleisti geriausius savo gebėjimus fiksuoti, pamatyti, sužinoti.
- **Iniciatyvūs bendruomenės tėvai**, organizuojantys „Neringos advento mugę“, kurioje visi gali dalintis savo kūrybos darbais, dovanomis ar keistais daiktais, juos parduoti už simbolinę kainą. „Ši iniciatyva skatina ne tik bendruomeniškumą, bet atkreipia dėmesį ir į vartotojiškumą bei gebėjimą dalintis su kitais tuo, kas tau nereikalinga, ieškoti būdų prikelti daiktus „antram gyvenimui“ (eseistė Gintarė Dikšienė).

Bendruomenės „variklis“ – Sandra Berletaitė

Kultūros savanoriai

- **Neringos bendruomenės nariai**, prisidėję prie festivalio „Tek saulužė ant maračių“ organizavimo: savanoriai padėjo prižiūrėti, kad žmonės dėl koronaviruso pandemijos laikytųsi reikalingų atstumų, dėvėtų kaukes, dirbo išankstinės registracijos į renginius punktuose. Jeigu ne savanoriai, festivalis vargu ar būtų įvykęs.
- Vokietė **Ula Rebentisch**, padovanojusi *Neringos muziejams* devynis Nidos dailininkų kolonijos autorių originalus ir nemažą įvairių su Nida susijusių daiktų ir leidinių kolekciją (plačiau – šioje „Dorėje“, p. 115).
- Nidos meno kolonijos laukinių augalų sodo savanorių komanda: **Rudolfas Levulis, Kamilė Levulė, Lina Lapelytė, Mantas Petraitis, Robertas Narkus, Milda Zabarauskaitė, Donatas Baltrušaitis, Agnė Dailidaitė, Gerda Šeirė, Raigardas Kaulius, Aistė Balčaitė, Dominyka Rubytė** ir kiti.

Metų renginys

- **Vilniaus knygų mugėje** Neringa pirmą kartą prisistatė savo stende. „Džiaugiuosi, kad šį kartą nuskambėjome ne tik kaip kurortinė vietovė, bet ir kaip bendruomenė, ypatingą dėmesį skirianti Neringos istorijos, kultūros gilesniam suvokimui. Jėgas suvienijusios Neringos įstaigos ir vietos kūrėjai pristatė beveik 30 leidinių, kuriuos puikiai įvertino Knygų mugės lankytojai“, – sako Neringos meras Darius Jasaitis.
- UNESCO 20-mečio jubiliejui skirta **tarptautinė konferencija „Bendras paveldas, bendros žinios: kultūrinis Kuršių nerijos kraštovaizdis praeityje ir dabar“**. „Renginys visiškai atitiko pavadinimą – konferencijoje nuskambėjo daug naujų įžvalgų, minčių, idėjų“ (A. Feser).
- Thomo Manno kultūros centro organizuotas trečiasis **Nidos forumas „Kaip mes griovėme sieną“**. „Pagrindinis šio renginio tikslas – puoselėti įvairių Europos šalių intelektualų bendravimą būtent Nidoje, į kurią siekiama pritraukti žymių pranešėjų iš viso pasaulio. Šis renginys taip pat yra paskata didinti Lietuvos piliečių, kartu ir Neringos gyventojų, domėjimąsi tarptautine politika. Šių metų programoje dėmesys buvo sutelktas į Baltijos kelio, Sąjūdžio įkūrimo, Berlyno sienos nugriovimo trisdešimtmečio atminimą ir šių įvykių reikšmę pasaulio ir, neabejotinai, Lietuvos istorijai“ (dr. Lina Motuzienė).

Prie stendo – neringiškių komanda:
Edita Radzevičienė, Angelina Stabingienė,
Elena Tarvainienė, Sandra Vaišvilaitė

- Menininko Liu Chuang trijų ekranų koliažas – **videoinstaliacija „Bitkoinų kasyba ir etninių mažumų lauko įrašai“** (kairėje), demonstruota Nidos meno kolonijoje (ku-

ratorė Egija Inzule). Autorius jungia iš pažiūros nesusijusius dalykus – etninių mažumų įrašus ir bitkoinų kasybą. Kūrinys sunkiai atpasakojamas, tačiau tiksliai užčiuopia itin gilius priežastinius ryšius ir akivaizdžius galios svertus. Autoriaus keliama idėja yra retorinis klausimas, ypač artimas mums – Baltijos šalims: ar galėjo kitaip susiklostyti etninių mažumų gyvenimas, jei ne grobuoniška interesų ir investicijų politika?

Kurorto dienų „salelės“

- **Juodkrantės kurorto dienos**, nustebinusios renginių įvairove ir gausa: muzika, sveikas gyvenimo būdas, gamtos terapijos, sportas, laikas su savimi ir šeima, o turinys orientuotas į skirtingo amžiaus ir pomėgių žmonių grupes. Juodkrantėje gyvenantis Paulius Dauparas apibūdino šį renginį kaip pavyzdinio formato iniciatyvą, kuri mažomis salelėmis pasklido po visą Juodkrantę, neužgoždama erdvės gigantiškais renginiais. „Tai renginys, labai sėkmingai pakeitęs Žvejo šventę. Puiki koncepcija, įdomi programa“ (A. Feser).
- **Folkloro festivalis „Tek saulužė ant maračių“**, dėl pandemijos nebegalėjęs sukviesti užsienio svečių, iš tarptautinio masinio renginio tapo jaukiu kameriniu. **Pasirinktą „Vietos dvasios“ temą sugebėta išplėtoti netikėtais ir naujais rakursais.** Scena tapo laivai mariose, o norėdami išlaikyti atstumą nuo žiūrovų, aktoriai užlipo ant kojūkų ir suvaidino milžinės Neringos istoriją.

Metų koncertas

- **Andriaus Mamontovo pasirodymas netikėtoje erdvėje** – Tylos slėnyje – novatoriškos ir patrauklios formos koncertas per ausines. „Pats pateikimo būdas yra netradicinis ir orientuotas į šiuolaikines technologijas, garso kokybę ir triukšmo aplinkoje mažinimą (gerbiame mylinčius tylą!)“ (G. Dikšienė). Fenomenalu, kad klausytojai dainavo kartu su žymiu atlikėju gerai žinomas jo dainas, savęs negirdėdami.
- **M. Ravelio „Bolero“ „Agilos“ statybų duobėje**, skambėjęs neįprastu ir kiek simboliu laiku. 23:44 val. prasidėjęs koncertas

„Agilos“ statybų vieta, įkvėpusi muzikantus

baigėsi vidurnaktį. „Tai buvo vos šešiolikos minučių Klaipėdos violončelių kvarteto dedikacija Neringos kultūrai, ilgai lauktų statybų pradžia ir būsimai Lietuvos kultūros sostinei 2021“, – sako festivalio „N-žemė“ organizatoriai.

- **Fortepijono virtuozo Alexanderio Paley (JAV) rečitalis** Rašytojo Thomo Manno memorialinio muziejaus terasoje nepaliko nė vieno abejingo klausytojo. Šis atlikėjas nepaliauja melomanus stebinti savo užburiančiu meistriškumu ir įkvepiančiomis interpretacijomis, savitomis programomis.

Metų paroda

- **„Tarp dangaus ir jūros II: Kuršių nerija sovietmečio Lietuvos dailininkų kūrinuose“**, pristatyta 2020 m. spalio pabaigoje Kauno paveikslų galerijoje ir tęsianti Lietuvos muziejuose ir privačiuose rinkiniuose saugomo Kuršių nerijoje sukurtos dailės paveldo apžvalgą (paroda veiks iki 2021 m. balandžio mėn.). Parodos iniciatorė ir kuratorė – menotyrininkė Irmantė Šarakauskienė (plačiau apie tai – šioje „Dorėje“, p. 78).

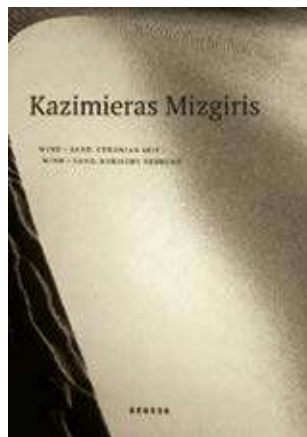
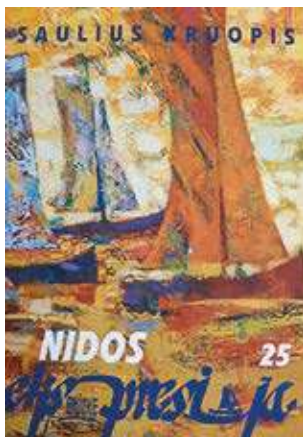
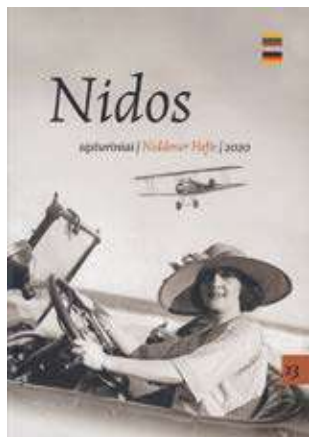
I. Šarakauskienė su dailininkais
K. R. ir V. V. Tarabildais

Įvertinimas

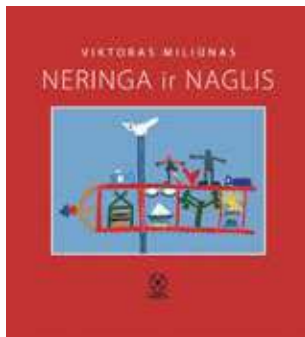
- 1976 m. pastatytą **Nidos prieplauką (architektas Alfredas Paulauskas) rekonstravę Gintautas Vievėsys, Adomas Šablevičius, Eglė Buikaitė** pelnė net tris apdovanojimus. Architekto Algimanto Zavišos labdaros ir paramos fondas minėtą rekonstrukciją paskelbė 2019 m. geriausiu rekreacinės architektūros kūriniu. Lietuvos architektų sąjunga už geriau-

sią rekonstrukcijos projektą įteikė metų apdovanojimą „Metra“ konkurse „Žvilgsnis į save“, o parodoje-konkurse „Architektūra: Kaunas 2020“ pelnyta taip pat geriausio rekonstrukcijos projekto nominacija.

Išleistos knygos

- Marija Drėmaitė, Martynas Mankus, Viltė Migonytė-Petrulienė, Vasilijus Safronovas „Neringa. Architektūros gidas“. Vilnius: „Lapas“, 2020.
- Remigijus Sereika „Vadovas po Kuršių neriją“. Išleido Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, knygos vertimas į anglų kalbą – Remigijus Sereika „Curonian Spit. Travel Guide“. Vilnius: „Didakta“, 2020.
- Dainius Junevičiaus, Nijolė Strakauskaitė „Kuršių nerija anno 1900: Tilžės fotografo Roberto Minzloffo (1855–1930) stereoskopinių fotografijų rinkinys „Die Kurische Nehrung“, Tilsit, 1900“. Išleido Liudviko Rėzos kultūros centras. Neringa, 2020.
- Romualdas Deltuva „Miško ūkis ir medžioklė Mažojoje Lietuvoje“. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2019.
- XXIII tarptautiniame Thomo Manno festivalyje skaityti pranešimai – XIII kultūros almanache „Nidos sąsiuviniai“ lietuvių ir vokiečių kalbomis. Sudarytoja Lina Motuzienė. Išleido Thomo Manno kultūros centras. Neringa, 2020.
- Viktoras Miliūnas „Neringa ir Naglis“, apsakymas. Knyga išspausdinta ne tik tradiciškai, bet ir Brailio raštu, iliustruota neregio jaunuolio Reinoldo Kelpšos aplikacijomis. Idėjos sumanytoja Eglė Jokužytė. Projektą įgyvendino Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešoji biblioteka. Klaipėda: „Verslas ir menas“, 2020.
- Kazimieras Mizgiris „Wind + Sand: Curonian Spit. Wind + Sand. Kurische Nehrung“. Parodos katalogas su Cristiane Stahl esė (tekstai anglų, vokiečių kalbomis). Heidelberg, Berlin: „Kehrer“, 2019.

- **Saulius Kruopis**, „Nidos ekspresija: Tiltai. 25 metai“. Tarptautinių Nidos tapybos plenerų kolekcija, metraštis. Išleido Menininkų asociacija „Tiltas“. Vilnius, 2020.
- **„Ei, kieno žalias kiemelis“**, rekomenduojamų augalų Kuršių nerijos sodybose leidinys (elektroninis ir popierinis), išleistas Nidos KTIC „Agila“ kaip sudėtinė folkloro festivalio „Tek saulužė ant maračių“ dalis. Skoningai, estetiškai ir profesionaliai pateiktos žinios apie smėlio žemei būdingus augalus, lydimos palinkėjimo „<...> į savo kuriamą aplinką pasižiūrėti jau-triu, atidžiu žvilgsniu, atsiverti šiuolaikiškai natūralistinei estetikai ir būti atviriems naujiems aplinkos tvarkymo vėjams <...>“ (kraštovaizdžio architektė Goda Characiejienė). Žinyną pa-rengė Klaipėdos universiteto botanikos sodas ir KNNP direkcija.
- **Česlovas Stonys** „**Taip buvo**“. Prisiminimai apie sportą – Juodkrantėje žaistą futbolą, ledo ritulį ir kt. Klaipėda: „Eglė“, 2020).
- **Kazys Janušauskas**. **Stintos Kuršių mariose**. Vilnius: BALTO print, 2020.
- **Martynas Liudvikas Rėza**. **Bibliografinė rodyklė** (rankraštinis variantas). 2020. Parengė Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešoji biblioteka, sudarytoja Irena Jankevičiūtė.

Ko mums nepavyko padaryti? Kas kelia susirūpinimą?

Mažiau namelių

- Praėjusiais metais vasaros sezoną Nida pasitiko be įprasto akiai vaizdo – spalvotieji nameliai, išsibarstę palei žuvininkystės ūkio sieną, buvo nugriauti. „Kyla minčių **apie ga-limybę išsaugoti** ypatingus ir **tik Neringai būdingus namukus**, juos legalizuojant, taip išvengiant šių išvežimo (sunaikinimo). Nedidelis šių namukų kvartalas palei buvusio žuvi-ninkystės ūkio sieną buvo tapęs mielu traukos centru, turėjo natūralią savo funkciją, aiškiai atskiriamą vizualinį identitetą. Gaila jų netekus“, – sako K. Kapustaitė.
- Jos akiratin pakliūva ir **neįvykęs Ledo skulptūrų simpoziumas**. „Žinoma, jo nepavyko įgyvendinti dėl oro sąlygų, tačiau labai linkiu nepaleisti šios besiformuojančios tradicijos.“

Neįvykęs koncertas

- Moterų choras „Smiltatė“ kartu su Nidos meno kolonija ir projekto iniciatore vilniete Vika Matuzaitė entuziastingai ruošėsi dalyvauti projekte „Chicago boys“ Taline. Projekto esmė – neoliberalizmo atsiradimo ir individualizmo įsigalėjimo įvairiose pasaulio vietose patirčių tyrimas. Proceso metu buvo analizuojamas Neringos kultūrinis gyvenimas per-einamuoju ir Nepriklausomybės laikotarpiu (9-asis dešimtmetis), dalijamasi idėjomis ir įžvalgomis, kruopščiai rinktos dainos, geriausiai atspindinčios projekto sumanymą. Dėl pandemijos planus teko atšaukti, o Estijoje vykusiame renginyje lapkričio mėn. dalyvavo tik V. Matuzaitė.

„Agilos“ duobė

- Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ nugriovimas (kaip ir pandemija) „neigiamai pakoregavo kultūros įvykius, kurių dalis buvo atšaukti, kai kurie, pvz., prancūzų kino filmų festivalis, nepavyko, nes neteko šiam formatui būtinos kino salės“, – teigia nidiš-kė Virginija Gedžiuvienė. Daugelis akcentavo: „Agilai“ pakaitalo nėra, todėl kantriai turime laukti statybų pabaigos.

Problemiškiausias

- Vietiniams gerai žinomas, o vasarotojų itin pamiltas miško takelis greta Penkių kalvelių gyvenvietės buvo užpiltas nuardyto / rekonstruojamo kelio susmulkinta asfalto danga. „Keliuko link Nidos akmens amžiaus gyvenvietės užpylimas netinkamu gruntu“, anot D. Liutkutės, yra vienas problemiškesnių metų kultūros (plačiąja prasme) įvykių.

Daugiau nereiškia geriau

- Kameranės prigimties nerija tarsi pati sufleruoja renginių formatą ir apimtį. Tačiau nepaisant to, „nepavyksta visiškai atsisakyti masinių renginių“, – pažymi Edita Radzevičienė, Neringos savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vedėja. Taip pat nepavyksta išvengti didelio renginių intensyvumo šiltuoju metų laiku. „Labai daug renginių vasarą, bet vis dar gana mažai kitų metų laikų tēkmėje. Tai ne tiek 2020 m. tendencija, kiek kasmet mažiau ar daugiau pasirodantis netolygumas“ (K. Kapustaitė). A. Feser atskleidė ir kitą rimtų diskusijų vertą temą: „Reikia laiku pabaigti (nustoti rengti) tradicinius renginius, kai jie tampa tik prisiminimų atgarsiais.“

Įžvalga

- Žurnalistė Agnė Bukartaitė pabrėžia besimezgančių ydingą problemą – kultūros pataikumą auditorijoms, kurios nėra būdingos Kuršių nerijai.
- „Norėtusi, kad tokie puikūs renginiai kaip Mamontovo koncertas Tylos slėnyje ar Šeiko šokio teatro performansas ant Parnidžio kopos liktų kaip vienetiniai, išskirtiniai, rengiami labiau išimties tvarka, o ne taptų norma, kaip kad džiaz koncertai ant gamtos paminklu paskelbto Urbo kalno“ (G. Žemaitienė).

Palinkėjimas 2021-iesiems

- „Kaip turtingą europinį Nidos dailininkų kolonijos palikimą aktualizuoti paverčiant jį Nidos kultūrinės tapatybės veidu!“ (G. Žemaitienė).

Motyvacija

- Kasmetės apklausos rodo nuolatinį susirūpinimą, kad bendruomenės nariai kultūrinėje kasdienybėje nėra tokie aktyvūs, kokie galėtų būti, trūksta entuziazmo ir motyvacijos prisidėti prie kultūrinės veiklos, ypač nekurortinio sezono metu. R. Žeimienė retoriškai, bet tiksliai klausia: „Amžinas klausimas: kaip motyvuoti neringiškį, kad jis nebūtų tik kultūros vyksmo stebėtojas?“

Reziumuojanti mintis

- „Jausmas toks, kad viskas kokybiškėja, tai rodo, kad kai yra tikras virsmas, jo niekas nesustabdys (net ir nugriautas pastatas)“ (P. Dauparas).
- „Daugelis pasaulyje atliktų kultūros poreikio tyrimų patvirtina, kad žmonės, dalyvaujantys kultūriniuose renginiuose, yra laimingesni nei žmonės, kurie to nedaro. Galbūt gilesnis šios prasmės suvokimas galėtų tapti motyvacija?!“ (dr. Lina Motuzienė).

Parengė Edita Norkevičiūtė, Elena Tarvainienė

TIKROS ISTORIJS

Per gerai gyvenam

„Minties“ leidykla XX a. 8-ojo dešimtmečio pradžioje gavo LKP CK Pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus nurodymą išleisti knygą „Tarybų Lietuva – klestėjimo keliu“. Leidinyje turėjo atsispindėti šalies pasiekimai įvairiose – pramonės, žemės ūkio, sveikatos, turizmo ir kt. – srityse. Užduotį atrinkti iliustracijas knygai gavo leidykloje meniniu redaktoriumi dirbęs dailininkas ir fotografas Rimantas Dichavičius.

Kai leidinys jau buvo parengtas – parašyti ir suredaguoti tekstai, atrinktos fotografijos, panorės jį pamatyti A. Sniečkus pasikvietė leidyklos redaktorių ir dailininką.

„A. Sniečkus vertė puslapį po puslapio ir komentavo iliustracijas, – mena R. Dichavičius. – Iš 100 knygai parinktų nuotraukų aštuoniolika buvo atmestos. Vienoje iš tų nuotraukų užfiksuoti nauji poilsio kotedžai Nidoje ir jų kieme stovintys trys „žiguliukai“. A. Sniečkus atsistuko į mane, – tęsia R. Dichavičius, – ir sako: „Žinai, dailininke, ką apie mus kalba? Kad „suburžuazėjome“. Automobilių turime daugiau nei Rusijos vidurkis. Mums pavydės ir piktinsis. Nereikia tos nuotraukos...“

Odė Neringai

„Lietuva man – tai moteris, apsigobusi žalia skara, o jai virš galvos aukso karūna – Neringa“, – tokį savo šalies įvaizdį buvo susikūręs R. Dichavičius. „Kokia laimė mums turėti tokią vietelę! – sako menininkas, pirmą kartą Nidos kopas pamatęs 1960 metais. – Iš nuostabos ir susižavėjimo net apsiverkiau. Dairaisi, gėriesi, rodos, išgaruotum nuo tų kopų. Eitum ir eitum debesimis.“ To stipraus išgyvenimo nerijos grožio stebėtojas ir fiksuotojas nepamiršta lig šiol: „Jei Ž. P. Sartras sako, kad buvo rojaus prieangyje, tai aš buvau danguje. Ir mano potyriai kitokie – rašytojas buvo tik vieną dieną, o man tai brangiausias kraštas...“

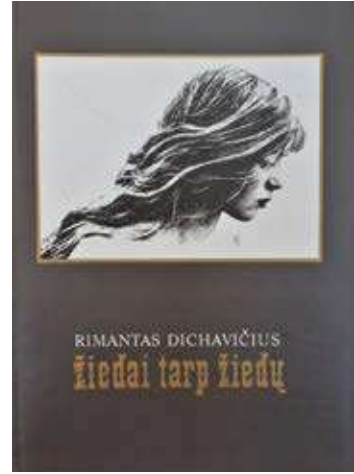
Į pajūrį R. Dichavičius atvažiuodavo kasmet, čia yra užfiksavęs nuostabių vaizdų ir padaręs fotografijų, kurias vėliau sudėjo į moters ir gamtos grožį atskleidžiantį aktų albumą „Žiedai tarp žiedų“ (šio albumo pasirodymas 1987 metais buvo išskirtinis įvykis – iki tol sovietinės fotografijos mene nuogas moters kūnas buvo tabu). Gražiausios kopos – lygios, švarios – fotomenininkui buvusios ties Juodkrante. Ten daugiausia ir dirbdavo su modeliais. Kartais iš 100 padarytų kadrų tik vienas būdavo tinkamas. Pirmą ir paskutinį albumo kadrą skiria 25 metai, bet vartant leidinį, pasak menininko, kai kam atrodo, kad tai vienos vasaros pasitaškymai jūroje, pasivaikščiojimai kopose.

Ne kartą R. Dichavičius yra sulaukęs ir pasieniečių susidomėjimo. „Dirbau su modeliu pajūry ir pastebėjau kopose kyšančias kareivių galvas. Metu žvilgsnį, jie pasislepia, bet supratę, kad juos pastebėjau, pašoka ir ima artėti... visi ginkluoti. Mano modelis išsigando, puolė į ašaras, aš vos spėjau ištraukti iš fotoaparato juostelę ir įsikišti į batą. Nuvedė į kareivines. Aš aiškinu, kad esu fotografas, kuriu menines nuotraukas, o pasieniečių vadas man rėžia: „Na ir kvailys esi. Reikėjo pas mane ateiti, būčiau pasakęs, kurioje vietoje teritorija nestebima. O dabar ką pridarei – kareiviai užuot horizontą, atplaukiančius laivus stebėję, savo žvilgsnius prie teleskopų ir žiūronų kažin kur nukreipę.“

Galiausiai išsiaiškinęs, kad aš ne šnipas, o „meną darau“, paleido ir kaip sąmokslininkas pašnibždėjo: „Žinai ką, padaryk ir man kokią fotografiją su nuoga gražuole.“

Sandoris „Tarp žiedų“

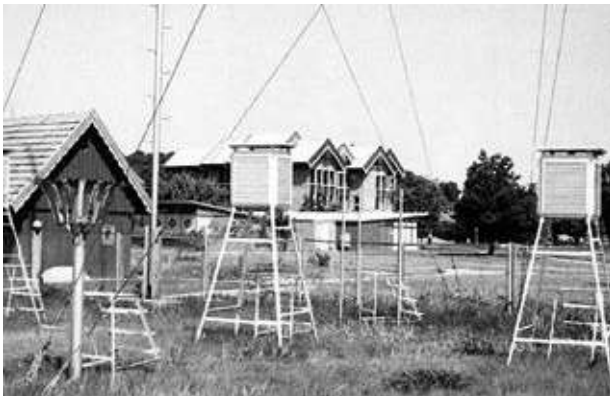
„Kartą einant Gedimino prospektu iš kitapus gatvės prieiti arčiau moja tuomet Ministro Pirmininko pareigas ėjęs Algirdas Mykolas Brazauskas su „svita“, – pasakoja R. Dichavičius. – Priėjus spaudžia man ranką ir sako: „Ačiū už svarų indėlį į Lietuvos ekonomiką.“ Matydamas mano nustebimą, ima pasakoti, kad tik vakar grįžo iš vizito Austrijoje, kur vykęs aukšto rango pareigūnų susitikimas. Esą jo pradžia buvusi ne itin sėkminga, pokalbiai buvę sunkūs, kalba nesirišusi. Per kavos pertraukėlę Lietuvos delegacija renginio dalyviams padovanojusi mano fotografijų albumą „Žiedai tarp žiedų“, sukėlusį didelį susidomėjimą ir sušildžiusį atmosferą. Vėl susėdus prie derybų stalo, susišnekėti sekėsi lengviau. O į Lietuvą, kaip sakė Ministras Pirmininkas, buvo parsivežtas milijoninis kontraktas.“

Šiaurės pašvaistė

Meteorologijos stotyje stebėjoja dirbusi Elena Lipnickienė, pasakodama apie savo darbą, sako, kad jis buvęs labai įdomus ir romantiškas. Jokiam kitam darbe, pasak jos, nepamatysi to, ką pamatai stebėdamas dangų, kas tris valandas fiksuodamas oro temperatūros, vėjo, debesuotumo ir kitus pokyčius. Ypač įdomu naktį visiškoje tyloje stebėti ir dangų, ir aplinką.

Per savo darbo metus E. Lipnickienė yra mačiusi visokių dangaus reiškinių. Rytuose matė kometa. „Jos uodega gal savaitę švytėjo neaukštai virš horizonto.“ Sakosi mačiusi ir Šiaurės pašvaistę. „Vieną giedrą rudens vakarą ėjau fiksuoti stebėjimų ir virš miško šiaurės vakaruose pamačiau raudonas šviesas, tokio reginio anksčiau niekada nebuvau pastebė-

Nidos jūrinės hidrometeorologijos stoties aikštelė ir ilgametė stoties darbuotoja Elena Lipnickienė, 1972 m.

jusi. Paskambinau vyrui, jis užlipo ant daugiabučio stogo, o pamatęs vaizdą, pasakė, kad tai Šiaurės pašvaistė. Bet nediršau skambinti į Vilnių, galvojau nepatikės, išjuoks. Tačiau tą patį vaizdą buvo užfiksavusios ir Šiaulių bei Panevėžio stotys.“

Atsiradus modernioms technologijoms, pasak E. Lipnickienės, šis darbas prarado žavesį. Nei tau naktį į aikštelę eiti, nei žvaigždes matyti...”

Kad ir su kliūtimis, bet laiku

„Kad ir kas nutiktų, kapstykis kaip nori, nes niekas nepatikės, kad stebėjimų negalėjai užfiksuoti ir laiku jų perduoti.“ E. Lipnickienė prisimena, kaip kartą, jau susiruošusi bėgti į meteorologinę aikštelę, negalėjo išeiti iš pastato, nes užsikirtus spynai neatsidarė durys. O metų laikas toks, kad jau antralingiai sudėti. Šiaip ne taip prakrapščiusi sudurtą lango stiklą, atkabino kabliuką, išėmė vieną langą, per jį išsikėlė kėdutę ir išlipo. Spėjo laiku.

Žiemos anuomet būdavusios gilios. Rytų vėjas sniego pripustydavo iki tvorų viršaus. O termometrai – ant žemės. Tekdavo atsikasti juos iš po sniego. „Kartą taip pustė, – prisimena E. Lipnickienė, – aš turiu eiti į aikštelę, o sniegas duris užrėmęs. Pažiūriu kitoj namo pusėj – lyg ir ne taip pripustyta. Nueinu iki sandėliuko, o ten... sniego man virš galvos. Susiradusi lentą, ja nučiuožiau iki prietaisų... į gilią pusnį.“

Užrašė Asta Jankauskienė

Kuncos paveikslas

Tai nutiko apie 1963-iuosius. Dar nėjau į mokyklą. Mūsų šeima nuo 1959 m. iki 1971 m. kovo gyveno Nidos centre, „Jūratės“ poilsio namų viloje „Žvejas“ (didelis medinis namas, kuriame dabar kuriamas Mizgirių gintaro muziejus), dviejų kambarių bute. Kieme dar stovėjo didelis sandėlis, jame žiemą laikydavo katerius. Netoli jo už tvoros pamačiau ant molberto paveikslą, atsuktą į saulę. Turbūt jis buvo ką tik nutapytas, nes dažai minkšti, žvilgėjo dienos šviesoje. Tai buvo Nidos senbuvio žvejo Johano Radmacherio portretas. Kaip šiandien atsimenu: tamsus švarkas, balti marškiniai ir raudona kaklaskarė. Negaliu pasakyti, kas man šovė į galvą, bet nutariau „pataisyti“ nosį – pirštų galiukais pradėjau lyginti dažus, jie taip lengvai maišėsi, kad nosies... nebeliko. Pamačiusi, ką pridirbau, pabėgau į namus.

Tą pačią dieną tėvas, paėmęs mane už rankos, nusivedė pas dailininką Romualdą Kuncą, norėdamas pristatyti kaltininkę ir atsiprašyti. Dailininkas nesibarė, tik pasakė: gal dailininkė bus...

Po daugelio metų – 2008 m. – Nidoje, bendruomenės namuose, buvo surengta personalinė tapytojo Romualdo Kuncos paroda. Nors žinojau, kad parodoje yra mano babunės šimtametės Zuzanos Stirbienės portretas, nutapytas žymiojo dailininko, su nekantrumu širdyje ieškojau visai kito paveikslas – to, prie kurio vaikystėje buvau prikišusi pirštus. Ir atradau! Atpažinau jį pagal raudoną kaklaskarę ir tamsų Radmacherio švarką. Nosis pertapyta, viskas vietoje. Dabar šis paveikslas yra saugomas *Neringos muziejų* fonduose.

Papasakojo Irena Jankevičiūtė

MŪSŲ AUTORIAI

MŪSŲ AUTORIAI

Edita ANGLICKAITĖ-BERŽINSKIENĖ – kultūros filosofė, kvalifikaciją įgijusi Kauno technikos universitete. Nuo 2016 m. – muziejininkė-educatorė įstaigoje *Neringos muziejai*, įvairių kultūros renginių Neringoje fotografė. Gyvena Klaipėdoje.

Edmundas ATKOČIŪNAS – poetas, knygų autorius, teologijos ir socialinės pedagogikos magistras. Buvęs Neringos katalikų parapijos klebonas (1989–1992 m.). Šiuo metu su šeima gyvena Vilniuje.

Lina DIKŠAITĖ – rekreacijos specialistė, magistro kvalifikacinį laipsnį įgijusi Klaipėdos universitete. Nuo 1998 m. dirba Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijoje, pradžioje mokslinė bendradarbe, lankytojų centro vedėja, nuo 2006 m. – direktoriaus pavaduotoja. Gimusi Nidoje, kur iki šiol gyvena.

Asta JANKAUSKIENĖ – žurnalistė, kvalifikaciją įgijusi Vilniaus universitete. Dirbo periodinėje spaudoje, valstybės tarnyboje. Rašė transporto, energetikos ir kitomis temomis. Nuo 2015 m. – „Dorės“ bendradarbė. Augo ir vidurinę mokyklą baigė Nidoje, šiuo metu gyvena Vilniuje.

Dainius JUNEVIČIUS – diplomatas, fotografijos istorikas, Lietuvos kultūros tyrimų instituto menotyros doktorantas. Tyrinėja ankstyvąją Lietuvos fotografiją, yra keletą knygų apie pirmuosius Lietuvos fotografus ir daugybės straipsnių Lietuvos ir užsienio periodikoje autorius. Populiarina stereoskopinę fotografiją. Gyvena Vilniuje.

Laurynas KATKUS – rašytojas ir vertėjas, knygų autorius ir sudarytojas. Studijavo filologiją Vilniuje, Leipcige ir Berlyne. Gyvena Vilniuje.

Jūratė MIČIULIENĖ – žurnalistė, kvalifikaciją įgijusi Vilniaus universitete, dirbo periodinėje spaudoje. Rašo istorijos, paveldo, gamtos saugos temomis. Nuo 2019 m. – „Dorės“ bendradarbė. Nuo 2020 m. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos atstovė ryšiams su visuomene. Gyvena Vilniuje.

Edita NORKEVIČIŪTĖ – filologė, bakalauro ir magistro kvalifikacinius laipsnius įgijusi Vilniaus universitete. Nuo 2013 m. dirba komunikacijos srityje, nuo 2010 m. reiškiasi literatūros, kultūros žurnalistikos srityse. Nuo 2020 m. dirba Neringos savivaldybės administracijoje, gyvena Nidoje.

Raimonda RAVAITYTĖ-MEYER – žurnalistė, kvalifikaciją įgijusi Vilniaus universitete. Nuo 1988 m. nuolatos gyvena Neringoje. Ilgametė Neringos korespondentė Klaipėdos miesto dienraštyje „Klaipėda“ (Raimondos Norkienės pavarde). Nuo 2010 m. – „Dorės“ bendradarbė, nuo 2013 m. – „Dorės“ sudarytoja ir redaktorė, straipsnių autorė. Lietuvos žurnalistų sąjungos narė.

Danguolė RUŠKIENĖ – menotyrininkė, menotyros sritis – fotografija. Lietuvos fotomenininkų sąjungos narė. Straipsnių kultūros ir meno temomis autorė, parodų kuratorė, meno albumų ir kitų leidinių sudarytoja, edukacinių projektų vadovė. Gyvena ir dirba Klaipėdoje.

Irmantė ŠARAKAUSKIENĖ – dailės istorikė. Nuo 1995 m. dirba Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Parodų kuratorė, straipsnių įvairiomis meno temomis autorė, leidinių bendraautorė. Nuo 1999 m. domisi Nidos dailininkų kolonija ir kitomis meno kolonijomis prie Baltijos jūros, taip pat Lietuvos dailininkų kūryba Kuršių nerijoje. Gyvena Kaune.

Dorė. – Klaipėda: Druka, 2020. – 144 p., iliustr.

Kultūros almanachas, leidžiamas nuo 2010 m.
Redakcijos adresas: Pamario g. 53, LT-93124 Neringa
El. p. doreneringa@gmail.com

ISSN 2351-4582

„Dorė“ galima įsigyti Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešojoje bibliotekoje
Nidoje (Pamario g. 53) ir jos filialuose: Juodkrantėje (Ievos Kalno g. 9) ir Preiloje (Preilos g. 27)

Sudarytoja ir redaktorė Raimonda Ravaitytė-Meyer
Kordinatorė Dalia Greičiūtė
Kalbos redaktorė Romualda Nikžentaitienė
Dizainerė Ingrida Ramanauskienė

Viršelyje – Kazimiero Mizgirio „Kopos“, 2015–2020 m.

Kazimiero Mizgirio meninės fotografijos (5, 88/89, 92/93, 97, 98/99), Leono Katino (83), Arvydo Šaltenio (85), Valerijos Vijos Tarabildienės (87) meno kūriniai saugomi autorių teisių

A. J. Krištopaičio, A. Lukšto, A. Medutytės, E. Jurkūnienės, V. V. Tarabildienės paveikslai fotografuoti
Andriaus Kapčiaus (76/77, 83, 84, 87), V. Ciplijausko, M. Ostrausko, R. A. Kuncos, R. Kalpoko –
Antano Lukšėno (80, 85), L. Katino, A. Šaltenio – Rimantės Ropytės (83, 85)

Fotografijos: Stasės Butrimienės (8, 17), Rimutės Rimantienės (11) asmeninio albumo,
Lietuvos nacionalinio muziejaus (13), Eugenijaus Svetiko (15), K. Vainoro (17), Lietuvos istorijos
instituto bibliotekos rankraštyno (15), Gretos Skaraitienės (20), Linos Dikšaitės (22/23, 25, 27, 28,
29, 31) asmeninio archyvo, Editos Anglickaitės-Beržinskienės (32, 37, 41), Gintauto Beržinsko (41,
44, 50, 110/111, 113, 119, 122/123), Rimanto Knašo (42/43), Marijos Drėmaitės (49), Liudviko Rėzos
kultūros centro (61, 62), *Neringos muziejų* (67) archyvų, Juozo Radzevičiaus (67), Vlado Noviko (71,
74) asmeninių albumų, Neringos priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos (64/65, 70, 71, 74) archyvo,
K. R. ir V. V. Tarabildų šeimos (79) asmeninio albumo, K. Mizgirio asmeninio archyvo (91, 95),
Lauryno Katkaus (100), Edmundo Atkočiūno (106) asmeninių albumų, Ryčio Šeškausko (104),
Aivaro Motūzo (115, 117), Eglės Jokužytės (121) asmeninių archyvų, Elenos Lipnickienės (139)
asmeninio albumo

Kultūros metų apžvalgoje naudotos Editos Anglickaitės-Beržinskienės (124), Liudviko Rėzos
kultūros centro (124, 132), Gintauto Beržinsko (125), VDA Nidos meno kolonijos (126, 129,
130, 131), Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos (126, 128), Asociacijos „Juodkrantės
bendruomenė“ (129, 130), Editos Radzevičienės (131), Elenos Tarvainienės (132), Irmantės
Šaraukskienės (133), Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ (127, 133) archyvų
nuotraukos

Tiražas 700 egz. Užsakymas TK 2012-192

Išleido ir spausdino spaustuvė DRUKA
Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda, el. p. info@druka.lt
www.druka.lt

